

לוח
הלכות מנהגים והנהגות
לחודש ניסן

www.rabbinatloubavitch.com

ה. חומרות והידורים במאכלי פסח

א. הקדמה כללית, בעניין החומרות וההידורים בפסח

הסיבות להחמרה המיוחדת במאכלי פסח / סוגים שונים של חומרות / מנהגי חב"ד / עיקר וטפל / האם באמת כל חומרא בפסח מתקבלת

א. "חג החומרות": מיוחד הוא חג הפסח, שנהגו בו בני ישראל בכל תפוצות ישראל באשר הם, חומרות והרחקות, יותר משאר איסורים שבתורה¹. וכדברי אדמו"ר הזקן (שו"ת, ו), "מה שאמר האריז"ל, להחמיר כל החומרות בפסח"².

הסיבות להחמרה המיוחדת במאכלי פסח:

ב. הסיבה העיקרית - הלכתית: מבחינה מעשית, ישנו קושי בקיום המצוה שלא לאכול חמץ. א. החמץ מצוי בהרבה מאכלים. ב. גם

1. המעיין בספרות ההלכתית מכל התפוצות ומכל הדורות, נוכח בדגש המיוחד שישנם לחומרות וזהירויות שונות בנוגע לחמץ בפסח. וכך כותב החיד"א (מחזיק ברכה, תסז): "כולי עלמא ידעי, שבפסח כל אחד מחמיר לעצמו ועושה גדרות וסייגים, כי רב הוא תוקף איסור חמץ החמור מכל איסורים שבתורה, כאשר בירר הדרב"ז בתשובה, ואינו יוהרא ולא דבר תמוה, כי כל העם מקצה יודעים כמה מיני חומרות עושה כל אחד כאשר תאוה נפשו. . ואת צנועים חכמה להחמיר כרצונו בביתו ובחומותיו, ולהישמט ככה האפשר שלא לגלות מסתוריו". וראה המובא לקמן, מהזהר, והאריז"ל, וכן בדברי הראשונים (שו"ת מן השמים, וכו'), ואחרונים (רדב"ז, אלשיך ועוד).

2. מובן שאין כוונתו שיש להחמיר בכל החומרות הקיימות, בכל אופן ובכל המקרים. שהרי אדמו"ר הזקן עצמו, בתשובה שלפני תשובה זו (שו"ת, ה), מקיל בשאלת קמח שנפל עליו מים, ומתיר נגד דעת המג"א שהחמיר. ויש לבאר את כוונתו בכמה אופנים, ולדוגמא: כפי שהציע בספר 'חבלים בנעימים' (או"ח יח), שכוונת אדמו"ר הזקן היא, שכאשר ישנה שאלה של הנהגה קבועה, אז יש להחמיר, אבל כאשר יארע מקרה, ותבא לפנינו שאלה, אז אין צורך להחמיר, אלא לראות את מה שכתבו הפוסקים ולהכריע על פי הכללים, וכדרך הפסיקה בכל התורה. וראה עוד לקמן, בענין האם צריך להחמיר כל החומרות בפסח.

כאשר הוא מעורב במאכל אחר, הוא לא בטל. ג. אין לכך שום פתרון הלכתי, אלא לדאוג שלא לאכלו. ולכן, נהגו עם ישראל במשך הדורות, בזהירויות שונות, כדי שלא להיכשל ח"ו באכילת מאכל שיש בו אפילו 'משהו' חמץ.

- **אין פתרון הלכתי:** בהשקפה ראשונה נראה, שאיסור 'בל יראה ובל ימצא' קשה יותר לביצוע מהזהירות מאכילת החמץ, שהרי החמץ מצוי בכל מקום בבית, וצריך לנקות ולחפש אחריו. אלא שלפועל אינו כן, שהרי בנוגע ל'בל יראה', ישנם פתרונות הלכתיים (א. בדיקה. ב. ביטול. ג. מכירה לגוי³), אבל בנוגע לאיסור אכילת חמץ, 'אין חכמה ואין תבונה', וצריך לדאוג שלא לאכול שום מאכל שיש בו 'משהו' חמץ, במשך כל ימי חג הפסח.

- **אינו בטל:** גם חתיכה קטנה של חמץ אסורה באכילה מן התורה (וככל איסורי האכילה שבתורה, ש'חצי שיעור אסור מן התורה'), ועל כך הוסיפו חכמים, ואסרו את החמץ ב'משהו' כלומר: שאינו בטל לעולם, וכל מאכל שהתערב בו חמץ בפסח אסור באכילה, ובכמה מקרים, גם כאשר התערב לפני פסח והתבטל, הוא 'חוזר וניעור' בפסח, ואוסר את כל המאכל⁴.

- **משל הגנבים והחנויות:** סיפר החסיד ר' יצחק אלפרוביץ', שכך אמר לו כ"ק אדמו"ר הרש"ב, בקשר לחומרות בפסח: "כמה חנויות יש בעיר סמרגון? ענה ר' יצחק: כמאתיים. שאלו הרבי: וכמה גנבים בעיר? ענה לו: כחמשה או ששה. שאלו הרבי: נו, ושומרים על כל החנויות? אמר לו: וודאי. אמר לו הרבי: והרי יש רק חמשה גנבים, לשם מה שמרו על כל מאתים החנויות? אלא, התירוץ הוא מען וויס ניט וואו אהיין דער גנב וועט קריכין (לא יודעים לאן הגנב יפרוץ). כך

3. שכל אחד מהם מועיל מן התורה לבדו, והתבאר לעיל, הצורך שבכל אחד מהם, מדרבנן.

4. ונאמרו כמה סיבות לכך שהחמירו חכמים כל כך באיסור אכילת חמץ, לאסור כל מאכל שמעורב בו 'משהו' חמץ: א. מכיון שהתורה החמירה בחמץ שחייבים עליו עונש כרת. ב. המחזיק חמץ ברשותו עובר על 'בל יראה ובל ימצא'. ג. בני אדם רגילים בחמץ כל השנה, ויכולים בקלות לשכוח ולאכלו (שו"ע אדמו"ר הזקן, תמוז, א. על פי רש"י פסחים כט ב, תוס' חולין צז א, לבוש, מגן אברהם תמוז).

צריכים להיות זהירים בכל הפסח" (שמועות וסיפורים, א, עמ' 118)⁵.

ג. סיבות רוחניות ופנימיות, לחומרות בפסח:

- **מובטח שלא יחטא:** ישנה סיבה פנימית ורוחנית לזהירות המיוחדת מחמץ, וכמו שכותב הזהר, שהנזהר ממשהו חמץ, שמור מן היצר הרע⁶. וכך מובא גם בשם האריז"ל, שהנזהר ממשהו חמץ מובטח שלא יחטא. ומבאר הרבי, שבודאי לא ניטלת ה'בחירה' מהאדם, ויכול לחטוא במזיד (ח"ו), אך כוונת הדברים היא, שמובטח שלא יחטא בשוגג. כי החטא בשוגג, נובע מפגם באדם, והנזהר מ'משהו' חמץ (ישות), התקדש והתעדן, וממילא לא מגיע לחטא בשוגג⁷.

5. והמליצו על כך בדרך הצחות, מדברי המשנה (זבחים, ה, ח): "הבכור והמעשר והפסח וכו': הבכור נאכל לכהנים, והמעשר לכל אדם, ונאכלין בכל העיר. הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא צלי". בשאר הדברים נאמר 'נאכלין', ולגבי פסח צריך להיזהר ביותר, ולכן נאמר הלשון 'אין נאכלין'.

6. כך כותב הזהר (תצא, רפב, ב): "כלהו צריכים למהיוי שמורים ונטורים מחמץ ושאר ב'כל שהוא', וכל מאכלים ומשקים כלהו נטורין, ומאן דנטיר לון מחמץ ושאר, גופה איהו נטיר מיצר הרע לתתא, ונשמתא לעילא, ואתמר ביה 'לא יגורך רע', דהא אתעביד גופיה קודש, ונשמתיה קודש קודשים, ואתמר ביצה"ר: 'וכל זר לא יאכל קודש, והזר הקרב יומת'". (הובא בכף החיים תמוז, ב, ובלקו"ש, ג' פר' ויקרא, הערה 26).

7. כותב ה'באר היטב' (תמוז, א): "האריז"ל כתב, הנזהר ממשהו חמץ בפסח, מובטח לו שלא יחטא כל השנה". והעיר בכף החיים שם, שהדבר לא נמצא בכתבי האריז"ל שבידינו, אבל מובא בספר 'משנת חסידים' (ניסן, ג, ד. מאת המקובל רבי עמנואל חי ריקי ה'תמוז - ה' תקג), ושם הלשון הוא: "יועיל לנפשו מאוד כל השנה". [ולכאורה מקור דברי האריז"ל מבווארים בזהר הנ"ל שבהערה הקודמת (ואכן, כך כותב בהגהות מהרצ"א לבעל הבני יששכר, שמקורו טהור מהזוה"ק שם)].

ומה נפלא ביאורו של הרבי על דברי האריז"ל הנ"ל (לקו"ש, ג, פרשת ויקרא, לאחר שמבאר באריכות, מדוע גם האדם שחטא בשוגג צריך 'כפרה', כי זה שהאדם יכול לעבור עבירה בשוגג, מוכיחה שאין הוא כהוגן): "ואינו מובן, האדם הרי הוא 'בעל בחירה', הוא יכול לבחור תמיד בכל דרך שיחפוץ, כיצד אפשר לומר, שעל ידי זה שיזהר ממשהו חמץ שמונה ימים תינטל ממנו הבחירה? אלא פירוש הדבר הוא, שדברי האריז"ל הם על חטאים בשוגג. במזיד, יתכן אמנם שיעבור עבירה ח"ו, מאחר שהוא תמיד בעל בחירה והוא חפשי תמיד לעשות כרצונו, אבל בחטא בשוגג הנעשה שלו מדעתו, לא יכשל (כל כך), כי על ידי זה שנהר ממשהו חמץ, נעשתה מהותו במידה מסוימת מהות של קדושה, ועל ידי כך במילא לא יהא נמשך לעבירות". עד כאן.

- **זכות ה'חומרות' נגאלו:** כותב האלשיך (משך חכמה פרשת בא. וכן כתב החידושי הרי"מ), שהטעם לחומרות המיוחדות בחמץ הוא, מכיון שביציאתם ממצרים שכחו בני"י את כל גופי התורה, כמאמר חז"ל (מדרש תהילים א, כ): 'ואת ערום ועריה'. . הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, אבל את הגדרים והסייגים (שמם, לבושם, ולשונם), שמרו: "ולכן הרבתה התורה בסייגים גבי פסח וחמץ בבל יראה, מפני שעל פי הגדרים והסייגים נגאלו".
- **ה'חומרות' סימן לאהבה:** רבינו יעקב ממרויש מבעלי התוס', כותב בספרו שו"ת מן השמים (סימן עא) שאת מצוות מצה וחמץ, קיבלו בני"י בתחילה, ולכן קבלו אותן באהבה וחיבה והחמירו בהם בכללים ובפרטיהם: "וכל המאריך בדקדוקיהם, מאריכים לו ימיו ושנותיו". טעמים נוספים - ראה בהערה⁸.

סוגים שונים של חומרות :

ד. **סיווג החומרות:** במכלול החומרות של פסח, מצאנו סוגים שונים המתחלקים לקבוצות שונות, וכאשר באים לדון לגבי חומרה מסוימת, יש לשים לב, לאיזה סוג היא משתייכת, וכך לדעת היאך לנהוג בעניינה. ואלו הן: 1. חומרות, שהיו שייכות למצב בזמן מסוים, ולא שייכות היום,

ולהעיר מלשון הזהר הנ"ל לגבי הזהירות מחמץ: "לא יגורך רע", דהא אתעביד גופיה קודש". ומובא בשם הרה"ק רבי פנחס מקוריץ, שאין אדם מובטח מהחטא, ומדייק שלכן הלשון ב'משנת חסידים' הוא: 'יועיל לו שלא יזדמן לו חטא', ולא כתב 'שלא יחטא', כלשון שב'באר היטב'.

עוד מוסיף שם הרבי, שישנה שייכות מיוחדת בין זהירות מחמץ וההבטחה שלא יחטא (בשוגג), כי מצה ענינה ביטול ואמונה, המביאה במילא לקיום התרי"ג מצות, וחמץ מסמל ישות וגאווה, המביאה במילא לכל מיני רע.

8. הרדב"ז (ג, תקמ), מבאר את ההחמרה הכללית בחמץ לא רק בקשר לאכילה, וכותב שהוא משום שחמץ רומז ליצר הרע, ה'שאר שבעיסה', ולכן 'גרש יגרש אותו האדם מעליו'. . בכל מחבואותיו מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל'. ובשם רבי פנחס מקוריץ מובא, שיש להחמיר כל כך בפסח, כי בזה מבטלים את כוחה של העבודה זרה (אסיפת חכמים עמ' תיא, לחפש מקור) בלקט יושר (תלמידו של בעל תרומת הדשן) מבאר שהטעם לכך שאנחנו מחמירים הוא: "כמלך שצוה לעבדיו לעשות דבר, וכיון שראינו שהמלך מחמיר (בל יראה וכו'), אנו עבדיו נמי מחמירים בזה המצוה".

כי בטל אותו חשש לגמרי, ואין צורך לחשוש לחומרות אלה בזמננו. 2. חומרות מהסוג הנזכר (שבמציאות לא שייכות היום), אבל נהגו רבים להמשיך ולהקפיד עליהם מצד 'אל תטוש תורת אמך'. (חיי אדם כלל קל פ').

3. חומרות שאותו חשש שהיה אז, קיים גם היום, ובוודאי יש להמשיך לנהוג בהן. 4. חומרות שגם מלכתחילה לא ידוע עליהן שום טעם, ובכל זאת 'ישראל קדושים', וממשיכים לקיים אותן באדיקות. 5. חומרות שלא ידוע עליהן שום טעם, וכתבו הפוסקים שאין צורך להחמיר בהן. 6. חששות ותקנות, שהובאו בפוסקים (קטניות, שרויה וכו'), והן מחייבות את ההולכים בעקבות פוסקים אלה. 7. חומרות והנהגות שלא הובאו בפוסקים, אך הן מנהג קהילות שונות, ומשפחות מסוימות, והן מחייבות את אותן קהילות, ואת אותן המשפחות.¹⁰

9. נשמת אדם (לב): "מאחר שקבלו זה אבותינו, אנו מוזהרים בלאו ד'אל תטוש תורת אמך". ומקורו בגמ' פסחים (נ, ב), בנוגע ל'בני ביישן', שנהגו לא להפליג בערב שבת, מצור לצידון, ונחשב הדבר למנהג גם לבניהם. להעיר מדברי רבינו בחיי (בראשית, כז, טו) לגבי הבארות שחפר יצחק שנתן להם שמות כשמות שנתן להם אביו: "שלא ישנה אדם מדרך אבותיו... וזה קל וחומר לדרכי האבות ומנהגותיהם ומוסר שלהם, ואולי מפני זה לא נשתנה שמו כמו שאר האבות (אברם - אברהם, יעקב - ישראל), וזו מדה כנגד מדה".

10. ויש להאריך בענין חובת המצטרף לקהילה, לקיים את החומרות של אותה קהילה, גם אם במשפחתו לא קיימו חומרות אלו. בשד"ח (כללים מערכת מ, כלל לז), דן לענין התרה לבנים על מנהג אבותיהם, ובשו"ת חוות יאיר (סימן קכו), כותב חסידות של אנשים פרטיים לא חלה חובת החסידות על בניהם. ועיין בדברי הגר"ש וואזנר בשו"ת שבה"ל (ה, קכט). וכן בפר"ח (או"ח, תצו, דיני מנהגי או"ח, יט), שלכל 'קהל' יש דין של עיר, והממשיך לקהילה חייב לנהוג בחומרות של אותה קהילה. וכן בנ"כ השו"ע באו"ח תסח, ויו"ד ריד.

ובנוגע לנדון, האם הנהגה במנהג מסויים צריך התרה, כאשר רוצה לחדול ממנו. הנה, כאשר קיבלו מלכתחילה בתור חומרא, יש אומרים שצריך התרה כדין נדר שקיבל על עצמו (אא"כ קיבלו בלי נדר), אבל אם מתחילה חשב שזה איסור גדול, והתברר לו שהוא רק מנהג, בודאי אין צריך התרה (רמ"א יו"ד ריד, א. פר"ח, שם, חיי אדם כלל קכו, ט. שו"ע אדמו"ר הזקן תסח יז, ורמט, יג).

אבל יש מנהגים שהשתרשו במסורת מדור לדור, ואותם אי אפשר לבטל ולא תועיל להם התרה, כדוגמת אכילת קטניות לאשכנזים, שעל זה כותב החיי אדם שהם כמנהג נביאים, ואסור לעזובם מדין 'אל תיטוש תורת אמך', וכן כתבו הרבה פוסקים לגבי מנהגים שנהגו במשפחות מסוימות, שאי אפשר לבטלם משום 'אל תטוש' ויש אריכות רבה בפוסקים מתי אפשר לבטל מנהג ומתי לא. ואכמ"ל.

מנהגי חב"ד:

ה. **בכתב ובמסורת:** ידועה ומפורסמת ההקפדה הרבה, בחומרות והידורים שונים, של עדת החסידים בכלל, וחסיד חב"ד בפרט, בכל הקשור למאכלים בחג הפסח. במסגרת זו, נשתדל להביא את החומרות הנהוגות בין חסיד חב"ד¹¹, בין אלו המובאות בכתב (שו"ע אדמו"ר הזקן, ספר המנהגים, ובדברי רבותינו נשיאנו ותלמידיהם), בין אלו שהתקבלו במרוצת הדורות ונהוגות בקרב אנ"ש, מימי קדם ועד ימינו.

ו. **עשה לך רב, ושמחה:** לא כל הידור וחומרא שנהגו בה כמה, שייכת לכל אחד, ולכן מלבד אותן חומרות והידורים ידועים ומקובלים (בכתב ובמסורת), יש לנהוג לפי עצת הרב או המשפיע שמכיר את המשפחה. ויש לזכור שיש לעשות זאת בשמחה, שהרי שמחת יו"ט היא מצוה מן התורה, לכל המשפחה.

עיקר וטפל:

ז. **'סדר' בפסח - תורה, דרבנן, מנהג:** למרות כל הסיבות המנויות לעיל, בחשיבות ההקפדה במאכלי הפסח, יש לזכור שכל הנהגותיו של האדם צריכים להיות מכוונים על פי התורה והשלחן ערוך, ולדעת שיש דברים שהם 'עיקר', ואחרים שהם 'טפל', ויתכן לפעמים שאדם ידקדק בהידור גדול, ובעקבות זה, ידלג על דין מפורש בשו"ע. (ראה תו"מ תשמ"ב א, עמ' 264, שמאריך הרבי לבאר, כיצד מצד אחד, חביבים דברי סופרים יותר מדברי

11. שהרי בודאי אין חובה להחמיר בכל החומרות הקיימות בעולם היהודי, אלא יש לנהוג כפי המקובל בין חסיד חב"ד. ובזה גופא, ישנם מחמירים יותר ומחמירים פחות ...

במנהגי חב"ד עצמם, יש לחלק בין ג' סוגים: א. מנהגים מפורשים בכתבי רבותינו נשיאנו ותלמידיהם, שהם מנהגים שמחייבים כל אחד מאנ"ש (מצה שרויה, צנון וכיו"ב). ב. מנהגים הנהוגים בין אנ"ש (עכ"פ רובם), הנחשבים כמנהגי קהילה מסוימת, הגוררים את המשתייך לאותה קהילה, והאריכו בזה הפוסקים, וכנ"ל בהערה הקודמת (הימנעות ממוצרים תעשייתיים ככל האפשר, וכיו"ב). ג. מנהגים של כמה משפחות באנ"ש, שמחייבת לעתים, את בני אותן משפחות (ותלמידים, שקיבלו על עצמם את הנהגת רבם ומשפיעם, ראה תשובות והנהגות, א, שנד), מצד 'אל תטוש תורת אמך' וכו', אבל לא מחייבת את כל חסיד חב"ד (דוגמת ההנהגה להימנע מאכילת עגבניות וכו', וכיו"ב).

תורה, ו'מנהג' נמשך מבחינה נעלית כל כך, שלא יכל להיכתב, ומאיד גיסא, כאשר צריך לבחור בין השניים, בוודאי שדברי תורה חשובים מדברי סופרים וכו'. ומסביר: המצוות - הם כמו בית, המנהגים - כמו קישוט בבית, ובוודאי שהבית חשוב יותר מהקישוטים שבתוכו. אבל מצד שני, מעלת המנהג הוא, שהוא דורש מאמץ גדול יותר מהאדם, וגורם לו לעורר אצלו כוחות פנימיים ונעלים¹²).

12. אחד המקורות הראשונים לכך, שיש סדר קדימה בין הדברים, הוא המבואר בגמ' (ר"ה, לד, ב), ונפסק להלכה בשו"ע (או"ח תקצה), שכאשר יש לאדם שני אפשרויות: או ללכת למקום שאולי יכול לשמוע תקיעת שופר, או ללכת למקום שבוודאי יוכל להתפלל מוסף (כי הוא לא יודע להתפלל לבד), ילך למקום שיוכל לשמוע תקיעת שופר, כי זו מצוה מן התורה, וספק של תורה, קודם לוודאי של דברי סופרים (וראה שו"ת צ"צ, יו"ד רמז, ורפח, ד ועוד, שלפעמים ספק דאו' יותר קל מוודאי דרבנן, ואכ"מ).

וראה דברי הרבי בשיחה (תו"מ תשמב עמ' 264): "מבואר בנוגע למעלת 'מנהג ישראל', בדוגמת המנהג ד'הקפות', שענין זה נמשך מבחינה נעלית יותר, שלא ניתן להיכתב אפילו בתורה שבעל פה, ולכן הרי זה רק 'מנהג' . . והנה, ישנם כאלו שהבינו ענין זה באופן מוזר ביותר, היפך השו"ע, באמרם שעל פי זה יוצא, שעיקר תכליתו של יהודי, הרי זה ענין ההקפות, וכל שאר העניינים הם טפלים בלבד וכו'. ועל פי זה רצו הם לומר . . שכאשר ישנם ב' אפשרויות: להתפלל תפלת מוסף . . או ללכת להקפות, צריכים לעזוב את כל שאר העניינים ולרוץ ל'הקפות' מאחר שהמנהג ד'הקפות' הוא נעלה יותר מכל שאר העניינים, הן עניינים מן התורה, והן עניינים שמדברי סופרים. הנה סברא זו היא 'סברא פראית', כתוצאה מלימוד בדרך עקלתון וכו', מאחר שזהו היפך השו"ע לגמרי. בודאי שקיום מצוה מן התורה קודם לקיום מצוה מדרבנן, וקיום מצוה מדרבנן קודם לקיום 'מנהג ישראל'. ולאידך, אין זה בסתירה להמבואר אודות גודל המעלה ד'דברי סופרים' לגבי 'דברי תורה', וגודל המעלה ד'מנהג ישראל'".

והולך הרבי ומבאר, כיצד מצד אחד יש לקיים תחילת את המצוות ורק אחר כך את המנהגים, ומאידך גיסא, ישנה מעלה במנהגים שאין במצוות:

"כללות עבודת בני" היא, לעשות לו יתברך דירה בתחתונים. והנה, כללות ענין הדירה נעשה ע"י עצים ואבנים ועפר, שע"י זה, בונים את הרצפה והכתלים והגג. ולאחרי בנין הדירה עצמה, צריכים להשתדל שהדירה תהיה נאה, כראוי ומתאים לכבודו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכדי שהדירה תהיה נאה, מקשטים אותה עם ציורים ופרחים, זהב וכו'. והנה כאשר יבא מישהו וישאל: במה עדיף להתעסק, בבנין הדירה עצמה, או בעשיית הקישוטים והפרחים וכו' ? יאמרו לו, שלכל לראש צריך להיות בנין הדירה עצמה, ורק אח"כ אפשר להוסיף בזה קישוטים וכו'. ומובן בפשטות שאין כל תועלת בעשיית קישוטים וכו' כאשר הדירה עצמה אינה בנויה. ועל דרך זה, בנוגע לעבודה הרוחנית דבנ"י: עשיית עצם הדירה היא ע"י קיום המצוות שהם מן התורה וכו', שעל ידי זה, בונים את הדירה עצמה, בדוגמת בנין הדירה ע"י עצים ועפר. וע"י קיום המצוות באופן של הידור וכו', כולל הדיוק במנהגי

ח. סיפור: הממחיש ענין זה, כאשר הגיע כ"ק אדמו"ר הריי"צ לארה"ב, הוזמנו לסעודות החג בביתו גם יהודים שאינם בקיאים בהויי החיים החסידי. באחת מסעודות החג, נוצרה פתאום מהומה סביב השלחן, הרבי שאל מה אירע, והשיבו לו, שיהודי אורח, שלא היה מודע לזהירות הגדולה הנהוגה אצל חסידים מ'מצה שרויה', טבל את המצה בתוך המרק. נענה הרבי ואמר: "מוטב שהמצה תאדים בתוך ה'בורשט' (מרק סלק), משפניו של יהודי יאדימו מבושה" (שיחת השבוע, 1465).

האם באמת כל חומרא בפסח מתקבלת ?

ט. לא כל 'מנהג' נחשב מנהג: מקובלת בעולם האמרה, שאין מנהג שטות בפסח, וכל חומרא מקובלת. והן אמנם, 'ישראל קדושים הם', ומצאנו חומרות בגלל חששות רחוקים ביותר, מכל מקום, לא נמנעו הפוסקים, לומר על מנהגים מסוימים בפסח, שהם חומרות יתירות ושאינן לנהוג בהם. כמה דוגמאות לכך בהערה¹³.

ישראל כו', נפעל ענין הנוי והיופי שבדירה, בדוגמת הנוי שע"י קישוטים ופרחים. אבל לאיך ישנה מעלה במנהגי ישראל וכו', לגבי עניינים מן התורה וכו', בדוגמת המעלה שיש בדירה נאה ומקושטת, לגבי דירה שאינה מקושטת. והביאור בזה: קיום התומ"צ על פי התורה (ללא הידור) הרי זה ענין שישנו בטבע של כל אחד ואחד מישראל. היינו שעבודה זו אינה דורשת יגיעה והשתדלות מיוחדת. אבל כאשר מדובר אודות קיום התומ"צ באופן של הידור ודיוק בכל פרטי מנהגי ישראל וכו', הנה כדי להגיע לאופן עבודה זו, צריך האדם לעורר ולגלות בנפשו כחות פנימיים ונעלים יותר. ועל פי זה מובנת המעלה שב'דברי סופרים' לגבי דברי תורה, ומעלת מנהג ישראל. כי לצורך קיום דברי סופרים ועל דרך זה, בקיום מנהגי ישראל, צריכים לעורר כחות פנימיים נעלים יותר".

לסיכום: כאשר צריך לבחור בין מצוה מן התורה ומצוה מדרבנן וכל שכן מנהג, צריך לקיים את המצוה, בדוגמת עדיפות הדירה עצמה, יחסית לקישוטים שלה, אבל מאידך גיסא, כדי לקיים מנהג צריך לגלות כחות נעלים יותר בעצמו, ולכן ישנה מעלה בדברי סופרים ובמנהגים, כי כדי לקיים אותם בתכלית הזהירות מוכרחים לגלות ולעורר כחות פנימיים ונעלים.

13. לגבי ניקיון הקירות לפני פסח כותב אדמו"ר הזקן (תמב, ל, ע"פ הרא"ש): "ישראל קדושים הם, ונוהגין להחמיר על עצמן, וגוררים כל החמץ הנמצא אפילו משהו והוא דבוק בבית". ולשון השו"ע (תמב, ו, ע"פ הראב"ן ורא"ש) הוא: "נהגו העם לגרר הכתלים והכיסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמוכו". ולכאורה הביטוי 'יש על מה שיסמוכו', מתאים כאשר באים להקל, לא כאשר מחמירים? אלא למדים מכאן, שגם כדי להחמיר צריך איזה מקור, וכדברי המשנ"ב שם: "רצונו

י. לא לזלזל: מאידך גיסא, מצאנו כמה פעמים שהזהירו לא לזלזל בחומרותיהם ומנהגיהם של ישראל קדוש'ים, וכך כותב ב'בני יששכר': "והמבזים והמלעיגים ודוברים עתק באומרם, לא היתה כזאת בימי אבותינו, עתידים ליתן את הדין, והמדקדק בשמירה, ישמר מכל צרה". עוד מקורות לכך, ראה בהערה¹⁴.

ב. מאכלים שהוזכר בפוסקים שיש בהם חשש חמץ:

א. הקדמה: ישנם מאכלים שהיו בהם חששות של חמץ במקומות ובזמנים שונים. אך במשך הזמן, השתנה המצב ואין בהם חשש,

לומר, דאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא, אלא יש לזה סמך מן הירושלמי". הרי לנו, שגם על דבר שעושים מצד 'ישראל קדושים' (כלשון הרא"ש ואדמו"ר הזקן), צריך איזה מקור וסמך.

בתשובתו של אדמו"ר הזקן (שו"ת, ו), בה מבאר את הסיבה לחומרת 'מצה שרויה', כותב אדמו"ר הזקן: "המחמיר תבא עליו ברכה, ואינו מן המתמיהין לאמר כי הוא חומרא בלא טעם, אלא טעמא רבא איכא במילתא וכו'". הרי שללא טעם נכון, נחשב המחמיר ל'מתמיהין'.

בנוגע לרחיצת ביצים בפסח, מסופר (ליקוטי סיפורים, עמ' רסא), שהמבשלת בישיבה בליובאוויטש שאלה את הבחורים, מדוע הם לא רוחצים את הביצים שהכינו בשביל פסח, שאלו הבחורים את הרבנית רבקה, וענתה: "ביי אונז, וואשט מען ניט" (אצלנו לא רוחצים). אבל כמה בחורים אמרו, שמדוע שלא ירחצו, הרי מכל מקום יש בזה הידור, והגיע הדבר לכ"ק אדמו"ר הריי"ץ והקפיד מאוד על זה ואמר: "אוף דער באבען וויל מען זיך ניט פארלאזען, נאהר אוף דער אידענע פון קיך" (על הסבתא לא רוצים לסמוך, רק על האשה מהמטבח).

כותב המקור חיים (תנא): שנהגו נשים שלא לקחת אוד שורף (חתיכת עץ דולקת, כדי להדליק אש אחרת תחת התבשיל), מתנור שלא הוכשר לפסח, ומנהג שטות הוא. ובשלחן גבוה (תנא) כותב, שלמחבת סגי בהגעלה, ומי שהחמיר והצריך ליבון, הוא בגלל שחשש בפסח לסברת יחיד, ואין טעם לדבר.

14. בחשיבות המנהגים ראה רמ"א (או"ח, תרצ, יז), שהביא מהב"י בענין הכאת המן, שאין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כל לא לחנם הוקבע. (וראה שם במג"א, שמביא מהרא"ש שמנהג עוקר הלכה, כי ודאי כך קבלו אבותינו איש מפי איש). ובחת"ס (שו"ת או"ח נא): "רגיל אני לומר, כל המפקפק על נימוסינו ומנהגנו, צריך בדיקה אחריו וכו'". ובמהר"ם פדאוה (עח): "לא זו הדרך להישען על בינתינו ולבטל מנהג קדום, אך צריך לבקש בכל עז, למצוא סמך ליישב אותו, וככה עשו כל קדמונינו, כאשר מצאו מנהג של תימהון". ובגינת וורדים (שו"ת או"ח ב, כח): "חובה עלינו להליץ על מנהג ישראל, ככל הבא מידינו, ולא להחזיק במנהג בטעות, כי מנהגם של ישראל תורה היא".

ולכאורה אין סיבה להחמיר בהם, אלא ש'ישראל קדושים', ורבים המשיכו לנהוג בכך משום 'אל תטוש תורת אמך'¹⁵.

15. כותב החיי אדם (קכו, א) לגבי קטניות: "וכיון שאבותינו נהגו כך, אסור לנו לשנות משום 'אל תטוש תורך אמך' . . . וכן בכל מנהגי ישראל שנהגו באיזה דבר, אע"פ שלא עשו דבר זה לתקנה אלא שנהגו כך מעצמם איכא איסור לאו, מדברי נביאים כמ"ש 'אל תטוש'".

ויש בענין זה הרבה חילוקים וכללים, ראה שו"ע יו"ד ריד, ונו"כ שם, ובחת"ס יו"ד קצא, שמביא כמה כללים. ולדוגמא, כאשר החומרא אינה קבלה של קהילה שלמה אלא של אנשים פרטיים, אין חיוב על הבנים לנהוג בכך (פת"ש, יו"ד ריד, ה. אא"כ כבר התחיל הבן לנהוג בזה בעצמו מאז שנעשה גדול, וכדעת הזכרון יוסף שם.

ולכאורה יש לחלק בין הנהגות וחומרות שהייתה להם סיבה, וגם בשעת קבלת החומרא, היה זה בתנאי שיש חשש. וכך משמע בחיי אדם שם, שלאחר שהביא שבכל מנהגי ישראל ישנו 'אל תטוש', כותב בסעיף שאחרי זה: "מנהג אבותינו שלא לאכול פירות יבשים, אם לא שידע בביור שניבש בדרך שאין בו חשש חמוץ". וכן בהמשך לגבי דבש כותב: "נוהגים שלא לאכול . . . וצריך לחקור ולידע מנהג המקומות . . . ובמקום שיש לחש אסור הדבש". ולגבי 'שמאלץ' כותב הגר"ש וואזנר (שבט הלוי, ח, קסג): "הנה ענין מנהג אבותיו ענין רחב מאוד . . . אם נהג להחמיר על עצמם שלא להשתמש בפסח בשום דבר שנעשה חוץ לבית, אפילו הוא כשר גמור, ונהגו כן לאו דוקא בשומן אלא בכל דבר, קרוב מאוד שהוא בכלל 'אל תטוש תורך אמך', אבל אם נהגו כן רק עבור שלא נמצא ולא האמינו על כשרות השמן לשום אדם, יתכן מאוד, שבוזה נשתנה העתים, אם ברור מאוד דקדוק כשרות המזון". הרי שמחלק בין חומרא כוללת שצריך להמשיך לנהוג בה (שהרי הטעם לחומרא נשאר גם היום, שמחמירים לא לסמוך על שום דבר שבא מחוץ לבית, גם אם הוא בודאי כשר), לבין חומרא שיש בה סיבה מסוימת, שאם בטלה הסיבה, יתכן שאפשר להקל.

אלא שיש מחמירים בכל אופן, כדברי ה'פתחא זוטא' (ברכת הפסח, ב, ז), שהביא בשם מהר"ש מבעלז, שנשאל מדוע אינו אוכל 'שום' בפסח, וענה: 'כתיב אל תטוש תורת אמך, ושכן היה הנוהג בבית אביו שלא אכלו שום בפסח. ובקובץ אור הצפון (כא, עמ' מט) מביא דברים דומים בשם מהרי"ד, ובדרכי חיים ושלוש (אות תרו) לגבי דגים [מודגש הדבר במיוחד במנהגי חג הפסח, כמבואר במדרש שנגאלו בזכות שלא שינו שמם לשונם ומלבושם, והמשיכו מסורת אבותם]. ומידי שנה מתפרסמת מודעה מטעם אחד ה'בדצי"ם', בזה הלשון: "אל תטוש תורת אמך, באנו לעורר את הציבור החרדי, על חובת הזהירות בשמירת המנהגים הקדושים . . . מאחר שנצטוינו 'אל תטוש תורך אמך' חייב כל אחד ואחד להקפיד על מנהגי אבותיו, ללא שינוי כל שהוא". ואכן, בהרבה קהילות נמנעים ממאכלים מסוימים למרות שטעם החומרא לא שייכת היום.

ב. המאכלים: פירות יבשים¹⁶, דגים מלוחים (הערינג) ומיני מלוחים¹⁷, דבש¹⁸, ציפורן וכרכום¹⁹, מצה עשירה (פירות יבשים: רמ"א, ואדה"ז תסז, מחשש

16. כותב הרמ"א: "נהגו במדינות אלו, להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים, אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ". ומבאר הט"ז, שחוששים שפיזרו עליהם קמח בשעת הייבוש. והמג"א כותב, שיש שרגילים ליבש אותם בתנור, ולפעמים עושים זאת לאחר שאפו בתנור לחם. וכן פסק בשו"ע אדמו"ר הזקן תסז, יז, ומביא את שני הטעמים. ופשוט שהדבר תלוי בכל זמן ובכל מקום, וכפי שכותב בכף החיים (תסז, נט): "זה הענין ישתנה לפי העת והזמן והמקום, וגם פירות יבשים אינם שוים שיש אשר נכנסים לבית הספק ויש אשר אינם נכנסים, והכל לפי המנהג, ולפי ראות עיני המורה, דאתרא ההוא, אחר הדרישה והחקירה". ולכן מובן, שכאשר ישנו הכשר טוב לפסח, אין איסור בפירות יבשים, וכדברי הרמ"א הנ"ל, ואדמו"ר הזקן שם: "אבל אם ידוע שאין בהם חשש חמוץ, כגון שנתייבשו על ידי ישראל, ונזהר בהם מחמץ, אין להחמיר בהם". וכן הורה הגר"ש וואזנר (מבית לוי, ז, עמ' לט): "שהיום אין חשש זה (שמייבשים בתנור חמץ), ובפרט כשנעשה בהכשר, ואע"פ שיש הנמנעים מחמת המנהג, מ"מ רבים אוכלים". והנמנעים מאכילת מוצרים תעשייתיים, צריכים להימנע מפירות יבשים, שהרי אינם כפירות טריים שלא נעשה בהם שום שינוי. וכך מובא במדריך של בד"ץ העדה החרדית: "פירות יבשים: ישנם המיוצרים בתוספת חומרי עזר כמו שמני קטניות, תמציות, ולעתים מקבלים ציפוי של סורביטול - חשש חמץ". וכפי שהובא בהקדמה, נוהגים רבים מקהילות ישראל, להמשיך במנהג אבותיהם, ולא אוכלים, את המאכלים שהיה עליהם חשש חמץ בדורות קודמים, גם כאשר אין חשש חמץ כלל בימינו, משום אל תטוש תורת אמן. [אלא שבנוגע לפירות יבשים, מבואר בפוסקים עצמם, שאם ידוע שאין חמץ, אין לחשוש. הרי שבמקרה שאין חשש, אין מנהג, ולא שייך לומר 'אל תטוש'. ודו"ק].

17. ודברים מלוחים שהדרך להדיח לפני האכילה התירו. למעשה, לא נראה שחשש זה של חמץ במלח, שייך בימינו. אבל המקפידים במוצרים תעשייתיים, לא אוכלים דברים שהוכנו מחוץ לבית. ומלבד זאת, הרבה נוהגים להימנע ממאכלים שנהגו בהם איסור, וכנ"ל.

18. וגם בימינו, המקפידים במוצרים תעשייתיים, לא ישתמשו בדבש שבא ממפעל. וכן הנוהגים מטעם 'אל תטוש וגו', לא אוכלים דבש, שהרי נהגו אבותינו לא להשתמש בו. אלא שיש לחלק לכאורה, שבנוגע לדבש מבואר באותם פוסקים שאם יודעים בבירור שאין עירוב של קמח, אין לאסור. הרי שהמנהג עצמו הוא רק במקום שיש חשש. אלא שלמעשה, בימינו יש חשש אחר, שמוסיפים צבעי מאכל לשיפור מראה הדבש, שאסורים בפסח, וכן יש שמערבים בדבש סירופ, שמקורו מתירס (כשרות בפסח, אדרעי עמ' שפ), וצ"ע כאשר יש חשש אחר, נחשב אותו מנהג, וצריך להקפיד מצד 'אל תטוש'. ועכ"פ יש להקפיד על השגחה מהודרת, כי יש אפשרות לחשש חמץ.

19. מלבד הטעמים לאסור גם בימינו המבוארים בהערה הקודמת, יש להוסיף, שיש חשש חמץ ב'צפורן' (נעגאלאך), כי מעבדים אותו בעזרת אלוהול. (ע"פ

חמץ ביבוש. מלוחים: שם תמוז, מחשש חמץ במלח. דבש: רמ"א אדה"ו, תסז מחשש עירבוב קמח. ציפורן וכרכום: שם, כי שורים במי שעורים, או מזלפים מים עם קמח. מצה עשירה: רמ"א, ואדה"ו תסב ז, והתבאר לעיל בפרק מצות).

ג. מאכלים שיש בהם חשש חמץ בזמננו:

להלן, רשימה חלקית (מתוך מדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית). של מוצרים וחומרי גלם, שיש בהם חשש חמץ וקטניות. מטרת רשימה זו: א. להיווכח שבהרבה מוצרים יש חשש חמץ וקטניות, וכמה נכונה ההנהגה להימנע ממוצרים תעשייתיים. ב. אם בכל זאת משתמשים במוצרים שבאים מחוץ לבית, כמה חשוב שההשגחה תהיה מהודרת ביותר. ג. אלו מוצרים יש לכלול במכירת חמץ. ד. לבדוק ברכיבים המופיעים על המוצר, האם יש חשש חמץ, באמצעות חומרי הגלם שברשימה (ומובן שאין לסמוך על רשימת הרכיבים, כי המרכיבים שנמצאים באחוזים קטנים לא מופיעים בדרך כלל, וחמץ אסור במשהו).

◀ **אבקות (מרק, אפיה, פלאפל** וכו'): עלולים להכיל מיני דגן, או עמילנים, ודקסטרוזה וכדומה, שהם בחשש חמץ.

◀ **אבקת פודינג:** קטניות או חשש קטניות, ומכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן (קמח/לתת).

◀ **אגוזים קלופים:** נמצא במפעלים בחו"ל, שהוסיפו חומר אנטי אוקסידנט (נגד חימצון) שיש בו שמן קטניות.

◀ **אמולסיפיר:** קטניות או חשש קטניות. מכיל לפעמים גם

◀ **אספרטיים:** הוא ממתק מלאכותי ונפוץ במזון דיאטטי. מיוצר גם מחומרים המופקים מחמץ.

◀ **חומצה אסקרוביד (אסקורביד אסיד) ויטמין C:** משמש מרכיב במוצרי מזון ומשקאות רבים, ובדרך כלל מיוצר מדגנים.

◀ **בשר צמחי:** לפעמים מכיל גם קמח חיטה, וגלוטן או תערובת

מדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית).

- שמנים שטיגנו בהם פירורי לחם.
- ◀ **גלוטן:** חמץ גמור.
- ◀ **גלוקוזה:** יש שמיוצר מקטניות, ויש גם שמיוצר מחיטה. (משמש מרכיב חשוב בהרבה מוצרי מזון, וכל מוצר שיש בו מרכיב זה, יש להיזהר מחשש חמץ).
- ◀ **גליות:** מלבד התמציות שיש ביניהם גם בחשש חמץ, מוסיפים בדרך כלל בתהליך הייצור גם עמילנים, דקסטרוזה וכדומה.
- ◀ **געפילטע פיש:** לפעמים מכיל גם קמח חיטה או שמנים שטיגנו בהם פירורי לחם.
- ◀ **גרנולה:** חמץ גמור.
- ◀ **דגים מעושנים:** מעובד עם חומרים שונים, ויתכן שיש חשש לפסח.
- ◀ **דקסטרוזה:** מיוצר מקטניות, וגם מחיטה. משמש מרכיב חשוב בהרבה מוצרי מזון, וכל מוצר שיש בו מרכיב זה, יש להיזהר מחשש חמץ.
- ◀ **דגני בוקר:** חמץ או קטניות.
- ◀ **ויטמין C:** משמש מרכיב חשוב במוצרי מזון ומשקאות רבים, ובדרך כלל מיוצר מדגנים.
- ◀ **ויטמין E:** יש שמופק משמן חיטה, או שמני קטניות.
- ◀ **ויטמינים למינהם:** עלולים להכיל מיני דגן, עמילנים, ודקסטרוזה, ויש להתייחס אליהם בחשש חמץ.
- ◀ **חומץ:** הסינטטי ללא חשש. אבל הטבעי מיוצר בתהליך תסיסה עם חומרים שבחשש חמץ.
- ◀ **חומצות אמינו:** חלק גדול מהן מיוצרות בתהליך תסיסה על מצע מזון המכיל בדרך כלל עמילנים וסוכרים בחשש חמץ.
- ◀ **חיטה תפוחה:** ברוב המפעלים הם עוברים רחיצה במים והם חמץ גמור.
- ◀ **חלב סויה בטעמים:** מעובד עם חומרים שונים, ויתכן חשש לפסח.
- ◀ **חלבה:** קטניות. (חלבה ללא סוכה, היא בתוספת סורביטול, שהוא חשש חמץ).
- ◀ **חלבונים ומוצריהם:** החלבונים הכשרים הם בדרך כלל מקטניות, ויש רבים שמכילים

- גם קמח, וגלוטן, שבחשש חמץ.
- ◀ **חמאת בוטנים:** בדרך כלל מוסיפים אחוז קטן של אמולסיפייר, ועמילן, שבחשש חמץ.
- ◀ **חרדל (ממרח):** מכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן, כקמח/לתת, או קטניות, וחומרי עזר נוספים בחשש חמץ.
- ◀ **ירקות מיובשים:** בתהליך הייבוש, יתכן שימוש בסוכרים המופקים מעמילן.
- ◀ **מזון תינוקות:** בחשש חמץ.
- ◀ **מיונז:** בדרך כלל יש קטניות (ויש שיש בהם חיטה).
- ◀ **מלבין קפה:** מעובד עם חומרים שונים, ובמקרים רבים חומרים אלו הם חמץ גמור.
- ◀ **מלטו דקסטרין:** מיוצר היום גם מחיטה. משמש מרכיב חשוב בהרבה מוצרי מזון, וכל מוצר שיש בו מרכיב זה, יש להיזהר.
- ◀ **ממרחים למיניהם:** יש חשש חמץ בתמציות, ובתהליך היצור מוסיפים עמילנים, דקסטרזה וכדומה.
- ◀ **ממתקים:** יש חשש חמץ
- בתמציות, ובתהליך היצור מוסיפים עמילנים, דקסטרזה, גלוקוזה, וכדומה.
- ◀ **ממתקים עם סוכרזית:** מעורבים תמיד עם דקסטרזה, או מלטו דקסטרין, ובממתיק נוזלי מעורב לפעמים סורביטול, שהם עלולים להיות קטניות או חמץ גמור.
- ◀ **מרגרינה:** קטניות, או חשש חמץ גמור.
- ◀ **משפרי אפיה:** יש בהם תרכובות שונות, ורובם בחששות חמץ.
- ◀ **משקאות חריפים:** מכיל בדרך כלל תמציות. (ראה תמציות).
- ◀ **נקניקים, ומוצרי בשר מעובד:** מצוי בתוכם עמילן דקסטרין (חלק של עמילן), וגלוקוז, להמתקה או כחומר מייצב, וחומרים אלו הם בחשש חמץ או קטניות.
- ◀ **סוכר ענבים:** ראה דקסטרזה.
- ◀ **סוכריות:** ראה ממתקים.
- ◀ **סורביטול:** חשש חמץ גמור, משמש מרכיב במוצרי מזון, ומשקאות רבים. באירופה ובמזרח הרחוק, מיוצר ברובו

- מדגנים.
- ◀ **עמילן:** מיוצר גם מחיטה. משמש מרכיב חשוב בהרבה מוצרי מזון, וכל מוצר שיש בו מרכיב זה, יש בו חשש חמץ.
- ◀ **פיצוחים קלויים:** רובם חמץ גמור, עקב הקמח המעורב בדרך כלל במלח בעת הקלייה. (אלה שעם הכשר לפסח, עושים עם קמח תפוחי אדמה).
- ◀ **פצפוצי אורז:** מכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן, כקמח/לתת, וכדומה, וכן חומרי עזר נוספים בחשש חמץ.
- ◀ **פריכיות אורז:** קטניות, ועלול גם להיות בחשש חמץ.
- ◀ **צבע מאכל:** לעתים מיוצר בעזרת אלכוהול, וחומרי גלם בחשש חמץ.
- ◀ **קורן סירופ (סירופ תירס):** יש שמיוצר גם מחיטה. משמש כמרכיב חשוב בהרבה מוצרי מזון, וכל מוצר שיש בו מרכיב זה הריהו בחשש חמץ.
- ◀ **קונפולור:** קטניות.
- ◀ **קצפת צמחית:** מעובד עם חומרים שונים, ויש חשש לפסח.
- ◀ **ריבות:** מלבד התמציות שיש ביניהם גם בחשש חמץ, מוסיפים בדרך כלל בתהליך הייצור גם גלוקוזה, דקסטרואזה, וכדומה.
- ◀ **שיבולת שוער/קוואקר:** חמץ.
- ◀ **שומן צמחי:** שומן צמחי מוקשה, משמש מרכיב חשוב במוצרי מזון רבים. יתכן מקטניות, וגם בזמן הייצור מוסיפים חומצת לימון.
- ◀ **שוקולד:** קטניות או חשש קטניות.
- ◀ **שוקולד למריחה:** מכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן, כמו קמח/לתת וכדומה, או קטניות, וכן חומרי עזר נוספים בחשש חמץ.
- ◀ **שמרים:** בשמרים היבשים קיים חשש תערובת משהו חמץ.
- ◀ **תבלינים:** היות ואורזים ומאחסנים אותם ביחד עם קמח וסולת קיים חשש לפסח. ובתבלין זעתר, מערבבים גם קמח. (ראה לקמן, ו, ה, 'תבלינים')
- ◀ **תה בטעמים:** מעובד עם חומרים שונים (תמציות), חשש לפסח.

- ◀ **תחליף קפה:** חשש חמץ גמור. בעיות מרובות וסבוכות, וכן יש חשש אלכוהול חמץ בייצורם.
- ◀ **תחליפי בשר:** לעתים מכיל גם קמח חיטה או תערובת שמנים שטיגנו בהם פירורי לחם.
- ◀ **תמציות למיניהם:** קיים בהם **תרכיזים למיניהם** (סירופ **ממותק**): קיימת בעיות בתמציות שלהם.

ד. מנהג איסור קטניות

א. המנהג / ב. אשכנזים וספרדים / ג. קטניות חדשות / ד. חשיבות המנהג /
ה. הגדרת קטניות / ו. טעם האיסור / ז. לא נכללו בקטניות אבל אסורים / ח.
הקטניות / ט. השמנים המותרים והאסורים / י. קטניות בתבשיל, והמתארח
בבית שאוכלים קטניות / יא. קטניות לקטן וחולה.

א. המנהג: רבותינו הקדמונים גדולי אשכנז לפני יותר מ-800 שנה, אסרו את אכילת ה'קטניות' בפסח²⁰, ונהוג להימנע מערב פסח, עד סוף

20. **מקור המנהג של איסור הקטניות:** אחד המקורות הראשונים לאיסור קטניות בפסח הוא בסמ"ק (לרבי יצחק מקורביל, מבעלי התוס', נפטר בשנת ה'מ, לפני 750 שנה. וליתר דיוק הדברים מובאים ב"הגהות סמ"ק", שהם הגהותיו של רבינו פרץ, תלמידו של הסמ"ק), ולאחר שמביא שיש שלא חששו לזה, כותב: "קשה הדבר מאד להתיר דבר שנוהגין בו העולם איסור מימי חכמים קדמונים". ועוד קודם לזה מוזכרים הדברים, ברוקח (לרבי אלעזר מורמייזא), שחי כ-50 שנה לפני הסמ"ק: "ומה שאין אוכלין פולין ועדשים, מפני שיש בהם חטים". הרי שגם בזמנו היה הדבר נהוג מכבר.

ואע"פ שיש מהראשונים שלא הסכימו למנהג זה ולא נהגו בו, כפי שמביא הסמ"ק שר' יחיאל מפאריש אכל פול הלבן, ורבנו שמואל מפלייזא כותב: "והמנהג שנהגו אבותינו מחמת טעות", וכן כתבו רבנו מנוח ועוד. הרי שהפוסקים בדורות מאוחרים יותר, הסכימו כולם פה אחד (מלבד החכם צבי, ראה יעב"ץ מו"ק תנג) לקיים את המנהג. תרמוה"ד (א, קיג), מהרי"ל, והרמ"א (תנג, א): "והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות". והביאו כך למעשה בכל הפוסקים האשכנזים.

[הפרי חדש, והגר"א (תנג), הביאו סמך למנהג זה מהגמרא (פסחים מ, ב): "רב פפי שרי ליה לבורדיקי (נחתומין), דבי ריש גלותא, לממחה קדירה בחסיסי. אמר רבא: איכא דשרי כי האי מילתא בדוכתא דשכיחי עבדי". כלומר, האם יש מי שמתיר דבר זה, כאשר שכיחים עבדים (שמזלזים באיסורים). וכתבו התוס': ונראה לר"י, כדפירש בערוך 'בחסיסי' קמח של עדשים. . ואף שעדשים מן קטנית (והרי קטנית אינו מחמיץ?) אסור, משום אחרופי (שיחשבו שגם דגן מותר), כל שכן בזמן הזה שיש להחמיר". כלומר, אם בזמן הגמ' כבר היה מקום לחשוש לטעות, כל שכן בזמן הזה (שאיננו 'בני תורה', ואיננו בקיאים בדיני איסור והיתר, ארחות חיים, סמ"ק, והגה"מ), שיש עוד יותר חשש, שיטעו ויתירו דגן. הרי שגם בזמן הגמ' נזהרו בקמח עדשים בפסח. ויש להדגיש שבגמ' מדובר על קמח, וחכמי אשכנז אסרו גם את בישול הקטניות שלמות, מחשש טעות. אמנם לדעת הרי"ף ורוב הראשונים בגמ' שם (ר"ן, ריטב"א, מהר"ם חלאווה, מאירי ועוד). מה שאסרו (כאשר מצויים עבדים שמזלזלים במצוות), הוא קמח של מצה אפוייה, (כאשר לוקחים מצה אפוייה, ועושים ממנה קמח. והרי אינו מחמיץ, כי כבר אפוי). שמא יטעו בקמח דגן רגיל, וכך פסק הטור בסימן תסג, ולפי דעתם אין ראייה מהגמ' לאיסור קטניות].

החג (סמ"ק, רוקח, תרמוה"ד, רמ"א. מערב פסח: חק יעקב, כנסת הגדולה)²¹.

ב. אשכנזים וספרדים: מנהג הקטניות נפוץ בין האשכנזים²², ומרבית הספרדים לא חששו למנהג זה, אך הרבה נמנעו מאכילת אורז, וחלקם אף נהגו באיסור קטניות²³.

21. **איסור אכילת קטניות בערב פסח:** נוהגים שלא לאכול קטניות, מערב פסח, מזמן איסור אכילת חמץ (חק יעקב, תעא, ב, כנסת הגדולה, וכך מוכח מכל הפוסקים שלא התיירו בערב פסח רק פירות וירקות ולא כתבו לאכול קטניות, וכן כך בסדר ערב פסח שחל בשבת להגרי"ח זוננפלד. וכן המנהג, סידור פסח כהלכתו, עמ' שנ, בשם הגריש"א).

אבל מצד הדין אין איסור קטניות בערב פסח כמו שמשמע מדברי האורחות חיים שבערב פסח מט' שעות ומעלה לא יאכל אדם (כדי להיות תאב לאכול בפסח), אבל מטבל במיני תרגימא כגון פירות וירקות בשר וגבינה וקטניות'. (והרי סובר שאסור לאכול קטניות בפסח (כמבואר בדבריו הלכות חמץ ומצה, נה). וכן נראה מדברי הפמ"ג תמד, ב, שאפשר לאכול בערב פסח מצות מקטניות, וכך הוכיח השד"ח (חו"מ, ו, ב) מדברי הפמ"ג. וראה בהתעוררות תשובה (א, קנח), שכאשר החמץ הוא בכרת, אז גזרו בקטניות, אבל כשהחמץ רק בלאו (ערב פסח) לא גזרו.

22. כנ"ל, שכך פוסקים כל פוסקי אשכנז: תרומה"ד, מהרי"ל, רמ"א, אדמו"ר הזקן וכו' (תנג).

23. **מנהג קטניות אצל הספרדים:** מצאנו ג' הנהגות אצל בני ספרד: א. לא נהגו כלל: בית יוסף (תנג): "ולית דחש לדברים הללו זולת האשכנזים". פרי חדש, חיד"א, בני ספרד לא נהגו במניעת הקטניות (כף החיים, תנג). ב. נהגו להיזהר רק באורז: בכף החיים שם כותב, שבעיה"ק ירשלים ת"ו מרבית הת"ח וירא ד', נהגו שלא לאכול אורז בפסח, משום דהוה עובדה שביררו האורז כמה פעמים ושוב אחר שבישלוהו נמצאת חיטה ולכן נמנעו מלאכלו. ובשד"ח (חו"מ), מביא מהגר"ח פלאג'י בשו"ת לב חיים (ב, צד) בשם ה'חקרי לב', שמנהג פשוט שאין אוכלים אורז בפסח. ואכן בכמה ספרים מוזכר מנהג קהילתם שלא לאכול אורז בפסח (מנהג בגדאד (בין איש חי, צו, מא), מנהג המשפחות באלג'יר (הוד יוסף עמ' קכד), מנהג טורקיה (מועד לכל חי), מנהג סלוניקי (שלחן גבוה)), והיה חכם אחד שהתיר אורז במרוקו, ושלח לו רבי יעקב אבוחצירה אגרת, שכבר נהגו ראשונים וחכמים גדולים שאין לאכול ומנהג אבותינו תורה משום 'ואל תטוש תורת אמך'. ג. חלק מהספרדים נהגו במנהג הקטניות: בספר פקודת אלעזר (נא) כותב, שעכשיו נוהגים גם הספרדים בירושת"ו לאסור הקטניות בפסח. וכן הביא באור לציון (ג, עמ' קה) שמנהג בני ספרד להקל באכילת קטניות, אלא שהיו יחידים שהחמירו לעצמם חומרות פרטיות, יש שנהגו להחמיר באכילת אורז, ויש בקטניות אחרות. ובתשו' בית דוד (רטז, כ) שעכשיו נראה שהמנהג כמו באשכנז שנהרין שלא לעשות שום תבשיל מקטניות. **קטניות לחות:** ויש מהספרדים שנוהגים לאכול רק קטניות לחות, ולא יבשות (מנהג מרוקו (נוהג בחכמה), תוניס (עלי הדס), דמשק, לבנון, בוכרה,

ג. **קטניות חדשות:** יש אומרים, שאין לאסור אלא קטניות שהיו בזמן הגזירה, אבל לדעת רוב הפוסקים, האיסור הוא גם בקטניות שלא היו קיימות בזמן הגזירה²⁴.

ד. **חשיבות המנהג:** חשיבות רבה ראו הפוסקים במנהג זה, והוא בגדר 'גזירה' ולא מנהג בעלמא²⁵, ודברים חמורים נאמרו, על המזלזל במנהג

אפגניסטן (נר ציון, ניסן)).

24. **קטניות שלא היו בזמן הגזירה:** בשו"ת זכרון יוסף (או"ח קנז) כתב לגבי שעועית שבין שבזמן שהתחדש איסור קטניות, לא הייתה השעועית מצויה, ממילא אינה בכלל הגזירה (אך סמך על זה רק בשנת בצורת ובצירוף עוד תנאים. ובשו"ת חלקת יעקב ושרדי אש, צירפו דעתו, כדי להקל בבוטנים, אע"פ שלמעשה החמירו), וכן כתב באגרות משה (ג, סג), והאריך בזה, שגזירת קטניות אינה לאסור כל דבר שעושים ממנו קמח, או ששייך שיתערבו בו קטניות, שהרי הרמ"א התיר 'אניס', אע"פ שמעורבים בו קטניות לפעמים (ולכן כתבו הש"ה המג"א, אדמו"ר הזקן והמשנ"ב שהמחמיר שלא לאכלם תע"ב), וכן רגילים לאכול תפוחי אדמה, אע"פ שרגילים לעשות מהם קמח, אלא שאיסור קטניות הוא על מינים מסוימים, ורק באלה שהנהיגו יש איסור, ולכן כל מה שלא היה מצוי אז וממילא לא הנהיגו איסור, אינם כלולים במנהג קטניות.

אמנם מדברי הפוסקים מוכח שלא סברו כך, שהרי דנו לגבי בוטנים אם אסור והרי הבוטנים לא היו אז (שו"ת שרידי שם, אבני נזר, מנחת אלעזר, שו"ת מלמד להועיל, מקראי קודש ועוד). וכן יש להוכיח ממה שהפוסקים אסרו את ה'תירס' (חק יעקב, אליה רבה, שו"ת חתם סופר, שו"ע אדמו"ר הזקן, ערוך השלח, משנ"ב, ונקרא בלשונם 'טירקשין וויץ'), והרי הוא הגיע רק לפני כ-500 שנים מזמן גילוי יבשת אמריקה, ולא היה בזמן תקנת הגזירה, וכן ניתן להוכיח, ממה שדנו הפוסקים לגבי לפתית, ועוד הרבה דברים שלא היו מצויים בזמן הגזירה.

25. **מנהג או גזירה:** יש שהתייחסו לאיסור אכילת קטנית כמנהג שנהגו ישראל מזמן הקדמונים, שחיובו מצד: 'אל תטוש תורת אמך'. כך דעת החי אדם (קכו, א): "הגאונים שהיו כמה מאות שנה לפנינו נהגו לאסור... וכיון שאבותינו נהגו כך, אסור לנו לשנות, משום 'אל תטוש תורת אמך' (משלי א, ח)... וכן בכל מנהגי ישראל שנהגו באיזה דבר, אע"פ שלא עשו דבר זה לתקנה אלא שנהגו כך מעצמם, איכא איסור לאו, מדברי נביאים, כמ"ש אל תטוש כו'. אבל דבר שתקנו חז"ל או אפילו הגאונים שבזמנינו לעשו סייג וגדר לתורה, אזי אסור לשנות בלאו דאורייתא, דכתיב 'לא תסור כו'". [ובנשמת אדם (קל, כ), מאריך בזה, ומביא את דברי הרמב"ם בהלכות ממרים, שכל התקנות שתיקנו ב"ד, יש בהם חומר של לא תעשה מ'לא תסור']. וכך לכאורה משמע מלשון הרבה פוסקים, ראה סמ"ק: "ונהגו כל העולם" וכן בדרכי משה ורמ"א: 'נהגו איסור' וכן הוא הלשון בט"ו, חק יעקב, מקו"ח, גר"א, חיי"א, שו"ע אדמו"ר הזקן ועוד, בלשון 'נהגו' ולא 'תיקנו' או 'גזרו'.

אבל המהרי"ל (מאכלות אסורות בפסח, ט) כותב: "קטניות כל מיניהן, אמר

זח²⁶ (חיד"א: "המיקל פורץ גדר". מהרי"ל: "כל דגזור רבנן, העובר עליו חייב מיתה").

ה. הגדרת קטניות: ה'קטניות' הם כל גרעין זרע, שזורעים אותו ומצמיח גרעינים, והזרע עצמו נאכל, ולא נוסף עליהם 'בשר' בצמיחתם. וכדוגמת אורז ואפונה, שגרגיר האורז נאכל, וכדי להצמיח אורז, זורעים את גרגירי האורז, ובצמיחתם לא נוסף 'בשר' סביבם, בשונה מעגבניות למשל, שסביב הגרעין גדל פרי שאותו אוכלים, ושונה מפולי קפה שלא צומחים באדמה אלא גדלים על עץ (על פי הרמב"ם כלאים א, ח, שו"ת מהרש"ג מג, שנות אליהו פאה, א, ד)²⁷.

מהר"ש דמנהג שלא לבשלן בפסח אע"פ שלא מחמיצין כו', מ"מ גזרו כל מיני קטניות אטו הם, ואל יאמר אדם כיון שאין איסור מן התורה אין לחוש, דכל דגזור רבנן העובר עליו חייב מיתה ועובר על לא תסור". וכן הוא בלשון 'גזירה' בכת"ס (או"ח קכב), ערוך השלחן (תנג, ה), ועוד אחרונים. [וגם הלשון 'נהגו' אינו מוכרח שאינו מכח גזירה, ובמהרי"ל עצמו בתחילה אומר נהגו ואח"כ כותב שהיא גזירה], והסתפק בזה הגר"ש איגר (ראה גליון מהרש"א בכתובות), האם הוא מנהג או גזירה. ונראה, שגם אם נאמר שבתחילה, היה זה רק מנהג שנהגו מעצמם, הרי שבהמשך הדורות קיבלוהו כגזירה. כמבואר בשע"ת (תנג, א): "במקום אחד עמדו קצת חכמים שרצו לפרוץ הגדר . . . ולא עלתה בידם, לפי שחכמי הדור . . . החליטו האיסור במדינות אלו.

ולכאורה נפ"מ לדינא (אם הוא גזירה או מנהג), לגבי דין קטניות שלא היו בזמן הגזירה, שאם הוא רק מנהג, הרי הוא כולל רק את מה שנהגו, אבל אם הוא גזירה, הרי הוא כולל את כל הקטניות, גם אלה שלא היו בזמנם. ולדוגמא שמן כותנה וכו' (סדור פסח כהלכתו).

26. המהרי"ל כותב לגבי קטניות בפסח: "כל דגזרו רבנן העובר עליו חייב מיתה, ועובר על לא תסור מן הדבר אשר יורוך". ובשע"ת (תנג), מביא את דברי החיד"א (טוב עין, יח, פב): "באשכנז ופולין שקיבלו עליהם זה כמה מאות שנים חומרא זו כו', אין להקל להם, והמיקל פורץ גדר". בשו"ת תשובה מאהבה (או"ח רנט), מאריך מאוד בחומרת איסור קטניות ומסיים: "אף אם יתכנשו ב"ד של שמואל הרמתי ואליהו ובית דינו וכל גדולי ישראל אף עמהם, לענ"ד אין בידם להתיר אורז ומיני קטניות בפסח, עד שנזכה ונחיה ונראה ונירש טובה בארץ חמדה טובה ורחבה, ויוליכנו קוממיות כימי עולם וכשנים קדמוניות, אז נאכל גם אורז ומיני קטניות". עוד מביא בשע"ת בשם ליקוטי מהרי"ל שהעובר על זה חייב מיתה בידי שמים. ולאחר שלפני כמאה וחמשים שנה, קמו מחריבי הדת ללעוג על איסור קטניות, כתב הערוך השלחן: "והמפקקים והמקילים בזה, מעידין על עצמן שאין בהם יראת שמים ויראת חטא, ואין בקיאין בדרכי התורה".

27. הגדרת הקטניות בהלכה, אינה כהגדרתה בתורת הבוטניקה (שלא מחשיבה למשל את האורז כקטנית), אלא כפי שהגדיר הרמב"ם (כלאים, א, ח), שישנם ג'

ו. טעם האיסור:

- **טעות בין קטניות לדגן:** אע"פ שרק 'דגן' יכול להחמיץ (אבל שאר דברים, שאינם מחמשת מיני דגן, גם כאשר עושה מהם קמח ומערב במים והעיסה תופחת, נחשב הדבר ל'סירחון ולא להחמצה, ומותר בפסח²⁸), בכל זאת, מכיון שרגילים לעשות מהקטניות קמח, ותבשילים הדומים לתבשילים שעושים עם דגן, עלולים אנשים לטעות ולחשוב, שגם קמח או תבשילים של דגן מותרים בפסח. (סמ"ק, מרדכי, ט", חק יעקב, שו"ע אדמו"ר הזקן תנג. ג. ולטעם זה, יש מקום להקל בקטניות שלא עושים מהם קמח או תבשילים).

- **תערובת דגן:** מצוי מאוד²⁹, שבתוך הקטניות יהיו מעורבים, גרגירים

סוגים. א. תבואה. ב. קטניות. ג. זרעוני גינה. תבואה הם ה' מיני דגן. קטניות: "הן כל זרעים, הנאכלים לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפול והאפונים והערשים, והדוחן והאורז . . ." וזרעוני גינה: הם זרעים שלא ראויים למאכל אבל הפרי של אותו זרע הוא מאכל אדם (ובזה מחלק לב' סוגים. מיני זרעים הם אלה שדרך לזרוע מהם שדות שלמים, ו'מיני ירקות', שדרך לזרוע מהם ערוגות קטנות כמו צנון, לפת, בצל). יוצא מדבריו: שכל גרעיני זרעים, שנאכלים לאדם, ואין 'בשר' סביבם, נחשב 'קטניות'. וראה גם ביאור הגר"א במשנה כלאים ג, ב.

גרעיני דלעת ואבטיח, נחשבים קטניות, אך זהו דווקא כאשר ייבשו אותם והכינו אותם לאכילה, אבל מותר לאכול בפסח אבטיח עם גרעיניו, כי כאשר אוכל אותם יחד עם הפרי, לא נחשב כאכילת קטניות, אלא כאכילת פרי, כי הגרעינים לא נחשבים בפני עצמם (הגרש"ז אויערבאך הליכות שלמה, ד, טז. הגר"ק חוט שני רבית קובץ ענינים טז). ואולי זהו המקור למנהג כמה משפחות, שלא לאכול מיני ירקות שיש בהם גרעינים, כי החמירו להחשיבם כקטניות.

28. משנה פסחים לה, א: "אלו דברים שאדם יוצא בהם יד"ח בפסח (באכילת מצה) בחטים בשעורים . . ." ואומרת הגמ': "הני אין, אורז ודוחן לא. מנא הני מילי. דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם יד"ח במצה, יצאו אלו, שאין באים לידי חימוץ אלא לידי סירחון". ואף שיש שכתבו שאין ראייה ממשנה זו להיתר, כי אע"פ שאינו מחמיץ ממש, אבל הוא מחמיץ קצת ונחשב 'חמץ נוקשה' האסור מדרבנן (ראב"ד חו"מ ה, ב, ריטב"א פסחים שם בשם י"א ועוד), ישנה לכאורה ראייה שאינו מחמיץ כלל, מדברי הגמ' בפסחים (קיד, ב), שבשביל התבשילים של ליל הסדר, לקח רבא סלק ואורז, ובוודאי לא לקח רבא דבר האסור מדרבנן (ואכן כך הוכיח רב אחאי גאון בשאלות צו, עו, ומהר"ם חלאוה פסחים קיד, ב: "מהא שמעינן דליתא למאי דכתבו רבותינו הצרפתים ז"ל, דאורז ודוחן . . . לידי חמץ נוקשה מיהא אתי". ולשיטת הראב"ד וכו' יש לומר שהיו נותנים מים רותחים שלא מחמיץ).

29. וגם בימינו הדבר מצוי, ונציין לדוגמא את ההודעה המתפרסמת מידי שנה

מה' מיני דגן, וקשה מאוד לברור אותם, וכאשר יבשל את הקטניות בפסח, יאסרו אותם גרגירים את כל התבשיל, שהרי החמץ אוסר במשהו. (טור, ב"י בשם הגה"מ והובא בט"ז, משנ"ב וכו' וכן הוא ברוקח³⁰).

ז. לא נכללו בהגדרת 'קטניות', אבל אסורים:

- הדומים לקטניות: נוסף למין המוגדר 'קטניות', נאסרו גם זרעים הדומים לקטניות, מחשש שיבואו להתיר את הקטניות. כך הוכיחו הפוסקים ממה שאסרו את החרדל, אע"פ שאינו 'קטנית'. במה הוא 'דומה': לדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן (תנג, ד, על פי הרמ"א, תסד), **כי גדל בשרביטים**. ולדעת הלבוש והמשנ"ב (תסד, ד), **כי הוא 'מידי דמדגן' כלומר, שאוספים אותם ב'כרי' בשדה, כמו שעושים בקטניות**³¹.

במדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית: "לידיעת אחינו הספרדים, בתי אריזה רבים האורזים קטניות, כמו אורז, כמון וכדומה, אורזים גם מוצרי קמח וסולת העלולים לעבור למוצרי הקטניות, גם כאשר אינם נארזים באותם המכונות ממש. וכבר התפרסם, שמצאנו במפעלי השנים כאן בארץ גרעיני הקטניות המיובאים מחו"ל שמעורבבים בהם גרעיני חיטה (כנראה עקב היותם מאוחסנים במתקני איחסון סמוכים וכדומה), ולכן אם לא בוררים בקפדנות את פולי הסויה, לפתית וכדו', קיים חשש של תערובת חמץ. בעבר, מצאו משגיחי הכשרות גרעיני חיטה בין גרגרי האפונה, ונתעררה שאלה גם על הכלים וקווי הייצור, למרות שעברו מיון קפדני טרם הייצור ע"י עובדי המפעל".

30. אבל אדמו"ר הזקן לא הביא טעם זה, ונפק"מ לכאורה, שלטעם זה אם בוררים היטב ובטוחים שאין דגן, ניתן להתיר (בשעת הדחק וכדומה), משא"כ לטעם הראשון הוא נעשה איסור עצמי. ויש לדעת שרוב הראשונים הזכירו רק את הטעם הראשון (סמ"ק, מרדכי, אגור, כלבו, ארחות חיים. אבל הטעם השני מובא רק בהגהות מיימוניות) והוא הטעם העיקרי (ב"ח, כיון שהסמ"ק והמרדכי הביאו רק אותו).

31. לאחר שהביא הרמ"א את המנהג שלא לאכול קטניות בפסח, כותב (תנג, א): "זורע אקליו"א, ואניס אלינד"ר, אינן מיני קטניות, ומותר לאכלם בפסח, כן נראה לי". פשוט דבריו, שכיון שזרעים אלה, לא נכללים בהגדרה של 'קטניות' (כי לא נאכלים בפני עצמם, אלא בתור תבלין), מותרים באכילה. אלא שלפי זה, כך הוא הדין גם בחרדל, שגם הוא רק תבלין (ולא עושים ממנו קמח, שהיה מקום לטעות עם דגן), ובכל זאת, בסימן תסד, כותב הרמ"א: "והמנהג שלא לאכול חרדל כלל בפסח... דהוי כמיני קטניות שנוהגים בו איסור".

ותמהו האחרונים על 'סתירה' זו, ותיצרו בכמה אופנים: א. הט"ז (תנג) מיישב: "ונראה הטעם, לפי שגידול החרדל הוא בשרביטים, דומה לגידול קטניות, ע"כ הוי בכלל איסור קטניות". כלומר, שלא רק קטניות אסורות, אלא כל דבר שדומה בצורת

(נפקא מינה בין ההסברים: בדבר שהוא 'מידי דמדגן' אך לא גדל בשרביטים, כ'כותנה' לדוגמא, שאינה גדלה בשרביטים. וראה לקמן בדין 'שמן כותנה').

- חשש לפירורי חמץ: ישנם זרעים שאינם כלולים בהגדרת 'קטניות'³², ואינם 'דומים לקטניות', אבל מכיון שמצוי הדבר, שימצא ביניהם גרעינים של דגן וקשה לברור אותם, המחמיר שלא לאכלם כלל, תבא עליו ברכה (של"ה, מג"א, שו"ע אדה"ז תנג, ו, משנ"ב³³).

סיכום (א-ז): 'קטניות', הם גרעיני זרעים, שזורעים, ומצמיחים גרעינים כמותם (ללא תוספת 'בשר'), והזרע נאכל. אך לא כל הנכלל בהגדרה זו נאסר, אלא אלו שיש בהם מקום לחשש: א. חשש לטעות, כי עושים מהם קמח, או תבשיל (לטעם הראשון הנ"ל)³⁴. ב. חשש של תערובת דגן (לטעם השני הנ"ל). כמו כן נאסרו מינים הדומים לקטניות. ג.

גידולו לקטניות, כי גדל בתרמילים כמו קטניות, אסור כמו קטניות. וכדברי הט"ז כתב אדמו"ר הזקן (תנג, ד). ב. הלבוש (והביאו המשנ"ב) יישב אחרת: שחרדל דומה לקטניות כי הוא דבר 'דמידגן', כלומר, החרדל הוא כמו דגן שאוספים אותו בשדה בערימה גדולה (כרי). ולהעיר שכדברי הלבוש מובא בסמ"ק עצמו: "ומנהג הגון ליזהר מכל מיני קטניות, ואפילו מחרדל דהוי מידי דמידגן". נפק"מ בין הביאורים בדבר שגדל בשרביטים ואינו מידי דמדגן, ככותנה. וראה לקמן בדין שמן כותנה.

32. כמבואר ברמ"א (תנג, א), וט"ז (שם), ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תנג, ד): "ולא נהגו איסור אלא במיני קטניות שהתבשיל הנעשה מהם מתחלף בתבשיל הנעשה ממיני דגן. אבל מיני זרעים כגון השבת (אניס), והכסבר, וכיו"ב משאר מיני זרעוני גינה אין נוהגים בהם איסור".

33. לכאורה יש לשאול, לפי הטעם השני באיסור קטניות (חשש תערובת דגן), מדוע אינם אסורים כקטניות, ורק שהמחמיר 'תבא עליו ברכה'? והיה אפשר לבאר, שהמג"א ואדמו"ר הזקן לשיטתם, שלא הביאו את הטעם השני (חשש תערובת) באיסור קטניות, ולכן זה שיש בהם חשש של עירוב דגן, אינו אוסר אותם מדין קטניות, אלא רק שטוב להחמיר. אבל מכך שהמשנ"ב הביא את שני הטעמים באיסור קטניות (גם את הטעם שהוא משום חשש תערובת), ואעפ"כ מביא את דברי המג"א, שהמחמיר באלו תבא עליו ברכה, מוכח שאינם אסורים כקטניות. והטעם בפשטות יש לומר, שגם לפי הטעם השני שהחשש בקטניות הוא משום תערובת דגן, לא נאסרו אלא אלה, שנכללו בהגדרה של קטניות, אבל אלה שלא נכללים בהגדרה, לא נאסרים מדין קטניות, ורק מכיון שיש חשש תערובת, המחמיר בהם, תבא עליו ברכה.

34. וכדברי אדמו"ר הזקן (תנג, ד): "ולא נהגו איסור אלא במיני קטניות שהתבשיל הנעשה מהם מתחלף בתבשיל הנעשה ממיני דגן שהם דומים זה לזה".

דומים לקטניות כי גדלים בשרביטים (ט"ז ואדמו"ר הזקן בביאור איסור חרדל). ד. דומים לקטניות כי צוברים אותם בכרי בשדה (הסמ"ק הלבוש והמשנ"ב בביאור דין חרדל, שאוסרים 'כל מידי דמדגן', נפק"מ בין ג, לד, בשמן כותנה, שצוברים בכרי אבל לא גדל בשרביטין). חשש תערובת: ה. גרעינים שלא כלולים בהגדרת קטניות, ולא דומים לקטניות, אבל יש בהם חשש תערובת דגן, והמחמיר בהם תבא עליו ברכה (מג"א, שו"ע אדה"ז, תנג, ו).

ח. הקטניות: אורז³⁵, אספסת, אפונה³⁶, בוטנים³⁷ (נחלקו אם

35. האורז: מוזכר כקטניות ברמב"ם (כלאים א, ח), תוספות (חולין נב, א), ושו"ע (יו"ד רצז, ג, ונמנים שם כקטניות גם: אפונים, עדשים, דוחן, שומשום ועוד). ומובא בפוסקים כאחד מן הקטניות האסורות בפסח, ומובן, כיון שרגילים לעשות ממנו תבשילים וקמח (רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן, משנ"ב סימן תנג). וכפי שהוזכר לעיל, הרבה מבין הספרדים שלא נוהגים באיסור אכילת קטניות, נוהגים שלא לאכול אורז. וכתבו הפוסקים, שמחמירים באורז יותר משאר קטניות, ולכן גם כאשר מתירים קטניות לחולה וקטן, יש להעדיף דברים אחרים ולא אורז. [טעם החומרא באורז, כי הוא דומה ביותר לדגן. וכדברי הלבוש (תנג, ב), שהאורז הוא אחר הדגן, וקרוב הוא לדגן. ולהעיר מהגמ' פסחים (לה, א), שלדעת ר"י בן נורי, האורז הוא מין דגן (אלא שחכמים חולקים עליו). ועוד שם (ג, ב), בני חזאי נהגו להפריש חלה מאורז. ולכן מובן שאפשר לטעות בקלות בינו לבין דגן)].

36. אפונה: רמב"ם כלאים, א, ח, שו"ע יו"ד רצז, ג. ורגילים לעשות ממנו תבשילים.

37. בוטנים: נחלקו הדעות אם הבוטנים הם בכלל הקטניות, ולמעשה נהוג להחמיר בזה. ההסבר: מכיון שלא עושים מהבוטנים קמח או תבשילים, לא שייך החשש שיטעו בינם לקמח או תבשיל של דגן. וכן לא דומים לקטניות, שהרי לא צוברים אותם לכרי בשדה (מקראי קודש, ומלמד להועיל, שלכן יש להקל לדעת הסמ"ק, לבוש, ומשנ"ב, שאוסרים כל מילי דמדגן). וכן החשש שמעורב בהם דגן לא שייך כל כך, כשאוכלים אותם אחד אחד כשהם שלמים (מקראי קודש, שם. ומוסיף, שהם בחזקת שלא בא עליהם מים). אם כן, אין לכאורה סיבה לאסרם. אלא שמצד אחר יש סיבה לאסרם, שהרי הם דומים לקטניות, בכך שהם גדלים בשרביטים, ולדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן היה מקום לאסרם, כמו שהם אסרו את ה'חרדל', משום שדומה לקטניות בכך שגדל בשרביטים (מקראי קודש, שו"ת מלמד להועיל). אמנם יש להעיר, שבשו"ת שרידי אש כותב, שחקר אחר דרך גידולו, ולא נחשב שגדל בשרביטים, כי הרבה פעמים גדלים אחד אחד לבד בקליפה, וכן כתב בשו"ת חלקת יעקב (או"ח, רז, ב), ולפי זה אין לאסור גם לדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן. דעות הפוסקים: א. אסור: יש שכתבו שנוהגים לאסור את הבוטנים, ולהתיר את השמן שלהם כי הם ספק קטניות (אבני נזר (שעג), מקראי קודש, (ב, ס), שו"ת חלקת יעקב (צז)). ב. מותר: יש שהתירו לגמרי (שו"ת שרידי אש (ב, לז), שו"ת חבלים

נחשב קטניות, ונוהגים להחמיר), גלוקוזה³⁸ (מצוי מאוד, ולפעמים הוא חמץ גמור), דוחן³⁹, דורה⁴⁰, הל⁴¹, חומוס⁴², חילבה⁴³,

בנעימים (ד, ז), אגרות משה (ג, סג). לשיטתו שדבר שלא היה מצוי בזמן שגזרו את הגזירה, אין בו איסור, אלא אם כן יש מנהג ידוע לאסרו), ומובא שברוסיה לא החשיבו זאת לקטניות. **למעשה:** הביאו רוב הפוסקים (גם אלה המביאים הרבה צדדים להתיר כה'מקראי קודש' וכו'), שנהגו להחמיר. בשו"ת מלמד להועיל (פח) כותב, שנהגו בירושלים שלא לאכול בוטנים. הגר"ש וואזנר (מבית לוי, א, עמ' רסד), בשם כמה ספרים, שבהונגריה ובגליציה נהגו להחמיר בבוטנים. בליקוטי מהרי"ח (ג, כא, ב) כותב, שהוא מין קטניות גמור, ואסור לאכלן בפסח משום גזירת קטניות. וכך הוא המנהג הנפוץ היום בהכשרים להחשיב את הבוטנים ומוצריהם לקטניות.

38. **גלוקוזה:** מצויה בהרבה מאכלים תעשייתיים, ועשוי הרבה פעמים מתירס. אמנם יש לדעת שיש גלוקוזה שהיא דגן ממש, והיא חמץ, ויש להיזהר בזה כי זה מצוי בהרבה מאכלים. ולדוגמא: חומצת לימון שמצויה ביון, משקאות קלים, ריבות, ממתקים, שימורים, קקאו ועוד, (היא מיוצרת מגלוקוז, שפטיות מיוחדות הופכות אותו לחומצת לימון). גם חומצות המאכל חומצה פומרית, וחומצה לקטית, מיוצרות לפעמים באמצעות חיידקים ההופכים את הגלוקוז לחומצה הנדרשת. הגלוקוז מיובש גם לאבקה, ומשמש 'חומר המתקה' למוצרים אחרים, ולעוד שימושים כגון להקשרת ריבות וכו'.

39. **דוחן:** נחשב קטנית בשו"ע יו"ד רצז, ג. ומוזכר בפירוש כאחד מן הקטניות האסורות בפסח בשו"ע אדמו"ר הזקן ומשנ"ב (תנג, ג), ומובן, שהרי רגילים לעשות ממנו תבשילים וקמח.

40. **דורה:** בספר חסדי דוד (עמ' עז) מביא שבארץ ישראל מאכילים את התרנגולים בפסח את המין הנקרא בערבית 'דורא' שהוא מין קטניות. בעברית נקראת דורה או סורגום (sorghum), הוא נחשב כדגן החמישי בחשיבותו בעולם, אחרי החיטה האורז התיירס והשעורה. ואפשר בקלות לטעות בינו לה' מיני דגן, שהרי מכינים ממנו דייסות לחמים וכו', והוא עונה להגדרה ההלכתית של קטניות.

41. **הל:** עיקור שימוש של ה'הל' (קרדמון) הוא להשביח את טעם הקפה, וכן משתמשים בו בתערובות של תבלינים. אע"פ שלכאורה אין מקור הלכתי להחשיבו קטניות, בכל זאת רגילים להחשיבו כקטניות, ולכן בד"ץ העדה החרדית לא נותן הכשר לקפה לפסח, עם הל.

42. **החומס:** עונה להגדרה ההלכתית של קטניות, ולכמה דעות הוא הנקרא 'חמצ'י' במסכת חולין (נב, א, ויבמות סג, א, וראה רש"י ובמתרגם שם). ורגילים לעשות ממנו תבשילים. [ומלבד זאת, הרי הוא גדל בשרביטים, והוא מידי דמדגן, הרי שגם אם לא היה קטנית, הוא דומה לקטנית].

43. **חילבה:** רש"י (ביצה ג, ב), בבואו לבאר מהו ה'תלתן' כותב: "מין קטנית למתק קדירה, פילוג"ר בלע"ו, והרמב"ם בפירושו המשניות (כלאים, ב, ה), כותב שתלתן, הוא הנקרא בערבית חילבא (Trigonela). אינו המין שנקרא היום בעברית תלתן, שהוא מין אחר, המיועד למאכל בהמות.

חמניות⁴⁴, חרדל⁴⁵, טופח⁴⁶, כוסמת⁴⁷, לוביה⁴⁸, לצייטין⁴⁹,

44. **חמניות:** מצד המציאות, נכללים גרעיני החמניות (גרעינים שחורים), בהגדרה של 'קטניות'. אלא שמכיון שלא עושים מהם קמח או תבשילים, יש מקום להתירם לדעת הסמ"ק וכו', שהחשש בקטניות הוא שעושים מהם קמח ותבשילים, וחוששים שיטעו עם קמח או תבשילים אחרים של חמץ. וכן, אינם 'דומים לקטניות' כי אינם גדלים בשרביטים. ואע"פ שהם 'מידי דמדגן', אין הדבר סיבה לאסור לדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן, שלא אסרו כל מידי דמדגן. וכך כותב בשו"ת בית שערים (רטו), שיש לאסורם רק מהטעם שהם 'מידי דמדגן'. אלא שנהוג למעשה, להחשיבם כקטניות (בשו"ת מהר"ם מבריסק (ב, יט), התיר רק בשעת המלחמה, והביא שיש מהגדולים שלא מחשיבים כקטניות. אך בשו"ת יד יצחק (ג, ח), זכרון יהודה (קטו), מרחשת (א, ג), מנחת אלעזר (ד, לד: "נהגו איסור בשמן מפרחי השמש"), כתבו שנחשב קטניות. [ועיין, בבית שלמה (יו"ד קעז), משפטיך ליעקב (מא), משיב דברים (יו"ד רכג)]. ויש להעיר, שכאשר קולים את הגרעינים השחורים, מערבים אותם במלח וקמח, והם חמץ גמור.

45. **חרדל:** הרמ"א (תסד), כותב לאסור. וביאר הט"ז (תנג), והביאו אדמו"ר הזקן (תנג, ד), שאע"פ שאינו 'קטניות', בכל זאת אסור כי הם גדלים בשרביטין כמו קטניות ודומים להם, ולכן אסורים כי אפשר לטעות. ויש שפירשו, שהם דומים לקטניות כי הם 'מידי דמדגן' כלומר, נאספים בכרי כמו קטניות (לבוש, משנ"ב), ונפק"מ בשמן כותנה, קנבוס, ועוד.

46. **טופח:** ראה ערוך טפח, פירוש מין ממיני קטניות הוא, כדאמרינן בראש כלאים, הפורקין והטופח. וכן בסוף מכשירין, ובפרק ו' דפאה. לשון ישמעאל שמם גולבאן והן דקים.

47. **הכוסמת:** היא קטנית, להבדיל מהכוסמין שהוא אחד מחמשת מיני דגן, והוא חמץ גמור. אבל הכוסמת היא מין קטניות ונקרא גם קאשע, גרישע, גריקע, או רעצקא, ראה ערוך השלחן (תנג, ג) משנ"ב (תנג, ד), ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תנג, ג), ש'טטרק' או 'גריקע' הם ממיני קטניות. וראה מג"א (תנג א), חק יעקב (א וג), א"ר (תנג, ב), פמ"ג (א"א תנג, א), שו"ת חת"ס (או"ח נ, וקבא), חיי אדם (קכו, א).

48. **לוביה:** הרמב"ם בפירושו המשניות (כלאים ב, ב) כותב, שלוביא הוא מהקטניות. הלוביא דומה לשעועית, אבל עם 'עין שחורה' בתוכו. ועושים ממנו תבשילים, והוא גדל בשרביטים. ויש גם לוביא תרבותית.

49. **הלצייטין:** הוא חומר שומני המתייחד בכך שהוא יכול להתערב עם המים, ומשמר, ומונע חמצון טבעי, ולכן הוא משמש מרכיב בתעשיות מזון שונות, ממתקים, מזון לתינוקות, אבקת חלב ועוד, לרוב הוא מופק משמן סויה (ברכיבים הוא מופיע כ: E 322), ולכן לפי השיטות (וכך נהוג) ששמן קטניות אסור כקטניות עצמן, הרי שהלצייטין המופק מסויה שנחשבת כקטניות, אסורה. ואכן מצוי הדבר על גבי השוקולד הכיתוב 'כשר לפסח לאוכלי קטניות', כי יש בו לצייטין משמן סויה. ויש להוסיף שמצוי גם לצייטין המופק משמן ליפתית, ולגבי לפתית נחלקו הדעות האם נחשב קטניות. ואכן בכמה הכשרים חשובים, גם כאשר המאכל מכיל לצייטין,

סויה⁵⁰, עדשים⁵¹, פרג⁵², פול⁵³, פשתן⁵⁴,

אם הוא מופק משמן ליפתית, אינם מציינים שהמאכל מותר רק לאוכלי קטניות. ויש שהגדילו לעשות וכותבים כשר לפסח לאוכלי לפתית.

50. **הסויה:** נכללת בהגדרה ההלכתית של קטניות, ועושים ממנו קמח וכו', ומצד זה הוא אמור להיכלל באיסור קטניות. אלא שלאידך גיסא, גרעיני הסויה מצד עצמם לא ראויים לאכילת אדם, ולכן יש שהתירו את הסויה. אבל המנהג למעשה להחמיר בסויה להחשיבו קטניות. ובימינו הרבה מאכלים נעשים מסויה, ולדוגמא: טופו (גבינת סויה) מיוצרת מחלב סויה, וממילא נחשבת קטניות כי מקורה בסויה. רוטב סויה, המיוצר מקמח סויה, ונחשב קטניות. (יש המוסיפים רכיבים נוספים ברוטב זה, ויש חשש של חמץ). גם שמן סויה נחשב קטניות, וראה לקמן בדיני שמן קטניות.

51. **עדשים:** מרדכי פסחים תקפח, 'פולין ועדשים', ומוזכרים בפירוש לגבי איסור קטניות בפסח בטור, לבוש, כנה"ג, שו"ע אדמו"ר הזקן תנג. ג.

52. **הפרג:** הוא בכלל מיני הקטניות (רמב"ם כלאים א, ח, ושו"ע יו"ד רצז). ועל פי המובא במפרשים יוצא, שמה שקוראים היום פרג, הוא אכן הפרג שמוזכר במשנה, ואם כן הוא מהקטניות. [המקור: הברטנורא (שביעית ב, ז), והערור (ערך פרגין) כותבים, שהפרג נקרא בערבית 'כשכש', ועד היום נקרא הפרג כך בערבית. ברש"י (ר"ה, יג, ב) כותב שהפרג נקרא מקו בלע"ז ועד היום נקרא הפרג מאק ברוסית. בתפארת ישראל (שביעית שם), קוראו 'מאהן', ועד היום כך מכונה הפרג באידיש, ובערוך (שם), קוראו גם פפאורו, ועד היום קרוי כך באיטלקית. וכן כתב בספר המעשר והתרומה שפרגין המובא במשנה הוא הפרג של היום. (ע"פ מאמרו של הרב אליעזר פריזנד, מפקח במחלקת קטניות שע"י העדה החרדית, תפארת ישראל, נא).

53. **פול:** ראה הערה הקודמת. ויש להאריך בנושא ה'פול', שהרי בגמ' נדרים (נד, א), מובא שהנודר מהירק אסור בפול המצרי לח, ומותר ביבש, הרי שהפול הלח נחשב ירק ולא קטנית. ואכן בברכ"י (תנג, ב), הביא שהבית דוד מתיר פולים לחים, אלא שהוא חולק ואוסר משום שדומה לקטניות (כמו שאסרו חרדל כי דומה לקטניות). וברש"י (ר"ה יג, ב), שאם זורעים את הפול לאכול את הזרע נחשב קטניות. למעשה בשו"ת חלקת יעקב (ב, עא), פוסק שנהגו איסור קטניות בפול.

54. **הפשתן:** אינו מין קטניות, כדברי הרמב"ם (פירוש המשניות (כלאים ב, ב): "זרע פשתן אינו מין הקטניות, אבל הוא כזרעוני גינה"), וכך נפסק בשו"ע (יו"ד רצז, ג), שהוא בכלל זרעוני גינה. ובכל זאת כמה מגדולי הפוסקים אסרוהו באכילה בפסח (תרומת הדשן (קנג), מהרי"ל (שו"ת מהרי"ל כה), נשמת אדם (לג)), ומבואר בדבריהם, שהאיסור הוא מכיון שהוא 'מידי דמדגן', שאוספים אותו בכרי, שהרי כתב הסמ"ק שכל מידי דמדגן אסור גם אם אינו קטניות. וכך דעת הגר"א (מעשה רב), וכך פסק בשו"ת בית שלמה (יו"ד, קעז), ושו"ת חשב האפוד (ב, יח). אמנם לדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן, שלא נאסר כל הדומה לקטניות שהוא 'מידי דמדגן', אלא רק מה שגדל בשרביטין, או שגרעיניו דומים לקטניות, יוצא שאין איסור בגרעיני פשתן,

קורנפלור⁵⁵, קימל (דומה לכמון)⁵⁶,

כי הוא לא גדל בשרביטין, וגם גרעיניו לא נאכלים ואם כן לא שייך לחשוש גם אם הגרעינים דומים. כך דייק המנחת פתים, והמקראי קודש בשם הגר"ח מבריסק, מנח"י (ג, קלח, ד, קיד), ושו"ת דברי יציב (וכן משמע במהרי"ל עצמו, שהחמיר על פי דברי הסמ"ק שאוסר 'כל מילי דמדגן', הרי שמי שלא סובר כך, לא יאסור את הפשתן). יוצא: שלדעת אדמו"ר הזקן וכו', אין איסור באכילת זרעוני פשתן. [אמנם, יש לעיין מחדש בעניין זרעי פשתן, שהרי מקובל היום לאכול זרעי פשתן, או לטחון אותם ולערבם באוכל, ואם כן יש לחשוש שיטעו עם דגן. (ולהעיר מגמ' ב"ב צג, ורשב"ם שם, שזרעי פשתן נאכלים ע"י הדחק)].

55. קורנפלור: עשוי מקמח תירס. ומצוי בדייסות לתינוקות (דייסת קורנפלור), וראה לקמן בדיני קטניות לקטנים.

56. קימל: הט"ז (תנג, א) כותב שהקימל הוא הנקרא בלשון הקודש 'קצח'. הקצח מוזכר במשנה ובגמ' (משנה טבול יום, א, ה. ופירש הברטנורא: "מין זרע שחור, ובלע"ז 'ניילו', ו"כ רש"י (ברכות מ, א, לגבי קצח): 'רבותינו מפרשים ניילא בלע"ז', ובתפארת ישראל, קוראו 'קיממעל'. וראה אבן עזרא (ישעיה כח, כב), שהקצח הוא כמון ודק ממנו (והוא שחור). הקצח אינו מין קטניות אלא זרעוני גינה (רמב"ם כלאים א, ח). וכך מבואר גם בדברי המג"א (תנג, ג), שטוב להחמיר שלא לאכול קימל כי אפשר לבררן יפה, משמע שאינן קטניות, ורק 'טוב להחמיר'. אבל לדעת הט"ז ישנה סיבה נוספת לאסור את הקצח, והוא משום שדומים בצורתם לדגן. ומטעם זה לא נאסרו לדעתו אלא הדומים לדגן, ולכן כותב הט"ז שנאסרו רק אלה הנקראים 'קראם קימל' אבל כמון, שנקרא 'פעלד קימל' לא נאסר, כי לא דומה לדגן. ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תנג, ד), ביאר כמו הט"ז. אלא שבהמשך כותב אדמו"ר הזקן, שהחמיר לא לאכל את ה'פעלד קימל' תבא עליו ברכה, כי קשה לבררם, וכדברי המג"א. הרי שלמעשה, הסכים לחשש הט"ז שאוסרים 'קראם קימל' מצד שדומה לדגן, ולמג"א שהחמיר גם ב'פעלד קימל' תע"ב, כי קשה לבררם.

במציאיות ימינו: ישנם שלשה מינים נפרדים, קימל, כמון, וקצח. המין שנקרא קצח נראה כמו שומשום שחור מאוד ומכונה גם 'שומשום שחור' ('גוחדה' בערבית), וישנם עוד שני מיני תבלינים, כמון וקימל, שדומים מאוד בגודלם וטעמם, אלא שהקימל צבעו אפור והכמון נוטה יותר לירוק. יוצא: כמון וקימל אינם מיני קטניות, אבל הקימל דומה לקטניות ואסור, והכמון לא דומה ולא אסור, אבל טוב להחמיר כי מעורב בו דגן ואי אפשר לברור טוב. ומה שנקרא היום קצח הוא מין אחר, אבל מכיון שהוא גדל בשרביטים (על פי ספרי המחקר), נראה שיש להחמיר בו כמו שהחמירו בחרדל. (על פי מאמרו של הרב אליעזר פריזנד, ממחלקת קטניות בועד הכשרות שע"י העדה החרדית, בקובץ תפארת ישראל, נא).

קינואה⁵⁷, קנבוס⁵⁸, קצח⁵⁹, שוש, שיטה, שעועית⁶⁰, שומשום⁶¹, תורמוס⁶², תירס⁶³.

אבל: גרעיני צנובר, פיסטוק חלבי, וקשיו, מותרים, כי הם גדלים על העץ ולא נכללים בקטניות. (צנובר מעץ אורן, פיסטוק חלבי, מעץ בשם 'אלה', קשיו ממשפחת האגוזים שגדל על העץ). וכותב הרמ"א, שה'שבת' (אניס), והכוסבר (אליינדר), וזרע אקלייזא, לא נאסרו (רמ"א תנא, א, אדה"ז שם ד). והטעם: או משום שהם נחשבים 'זרעי גינה' ולא קטניות

57. קינואה: לפי המתבאר בגדר קטניות, שהוא גרעין שנזרע ונאכל, הקינואה נכלל בהגדרה זו, ומכיון שעושים ממנו קמח ותבשילים, ובדואי יש מקום לטעות, הרי הוא צריך להיות אסור מדין קטניות. (ואע"פ שלא גדל בשרביטין, שזהו רק כדי לאסור דבר שרק דומה לקטניות, כחרדל). אכן לפי סברת האג"מ (ג, סג), שכל דבר חדש שלא הוזכר בפוסקים אין לאסור, יש מקום להתיר את הקינואה שהוא דבר חדש שלא היה בדורות הקודמים, אבל מבואר בשאר הפוסקים שלא סברו כך, שהרי דנו לגבי בוטנים, והרי לא היה מצוי בשעת הגזירה, וכן מובא בכל הפוסקים שתירס אסור, והרי הוא התחדש במקומותינו, רק לפני 5000 שנים, ולא היה בשעת גזירת קטניות וראה לעיל.

58. קנבוס: שו"ת תרומת הדשן קלג, ושו"ת מהרי"ל כה, ועושים ממנו שמן. ודין שמן זה הוא כדין שמן כותנה, כי הקנבוס לא ראוי לאכילה באופן אחר, ולא עושים ממנו קמח ותבשילים, וגם לא גדל בשרביטים, אלא שצוברים אותו לכרי בשדה, ומצד זה הוא דומה לקטניות, לדעת הסוברים שכל שהוא 'מידי דמדגן' אסור כי דומה לקטניות. ולדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן ועוד שאסרו רק את הדומה לקטניות כי הוא גדל בשרביטין, צריך להיות מותר.

59. ראה קימל, לעיל.

60. השעועית: לכל סוגיה (לבנה, אדומה (לוביה או רוביה), מנומרת (ברבניה)), בכלל הקטניות. השע"ת תנג, א, מתייחס לשעועית הלבנה, ערוך השלחן תנג, ג: "וכן פולים לבנים שקורין פאסאליעס, או בעבלאר, הו גם כן מין קטניות".

61. שומשום: בשו"ע יו"ד רצו, ג, מחשיב את השומשום כקטניות, וכן בתרומה"ד קיג, ומפורש בשו"ע אדמו"ר הזקן תנג, ג, שהוא אחד ממיני הקטניות האסורים בפסח.

62. תורמוס: נחשב כקטניות, כמבואר ברש"י ביצה כה, ב. רא"ש כלאים א, ג. ברטנורא כלאים, א, ג: "ותורמוס מן קטניות ידוע".

63. תירס: רש"י שם, וכן מובא בהרבה פוסקים, חק יעקב, אליה רבה, שו"ת חתם סופר (או"ח, קכא), שו"ע אדמו"ר הזקן, ערוך השלחן (תנג, ג, ד), משנ"ב (תנג, ד), דעת תורה (תנג, א, שהביא משו"ת בית שלמה), ונקרא בלשונם 'טירקשין וויץ'.

(שו"ע אדמו"ר הזקן שם), או משום שהם מיני בשמים (לבוש)⁶⁴. גם תפוחי אדמה מותרים באכילה, אע"פ שעושים מהם קמח (פמ"ג תנג, א, ערוה"ש תנג, י, אג"מ או"ח ג, סג. וכך המנהג הפשוט - שו"ת דברי מלכיאל א, כח)⁶⁵.

ט. השמנים המותרים והאסורים: ישנו דיון בפוסקים לגבי שמן מקטניות, האם נאסרו רק הקטניות עצמן או גם השמן המופק מהם, ולמעשה נוהגים לאסור גם את השמן שלהם, וכך משמע דעת אדמו"ר הזקן. אלא שלגבי כמה שמנים דנו הפוסקים כיון שהם נעשים מקטניות שאינן ראויות לאכילה, ושמא בכהאי גוונא לא גזור⁶⁶.

64. האמת שג' אלו הובאו ברמ"א (תנג, א), שאינם בכלל קטניות. ולא התבאר מדוע אינם בכלל קטניות. וביאר אדמו"ר הזקן שאלו אינם 'קטניות', אלא זרעוני גינה. וכמבואר ברמב"ם (כלאים, א, ח), שיש ג' סוגי זרעים והסוג השלישי נקרא 'זרעוני גינה'. וב'לבוש' ביאר שטעם הרמ"א להתיר באלו, הוא משום שם מיני בשמים, ואולי כוונתו שיש בהם ריח ולכן לא יטעו ביניהם לדגן, וכדברי הגהות מנהגים לר' אייזיק מטירנא כותב לענין כמון שלא נאסר כי לא יבואו להחליפו עם קטניות כי יש לו ריח. ויש שכתבו שטעם הרמ"א משום שהם כתבלינים כי לא נאכלים בפני עצמם אלא באים לתת טעם באוכל, ואולי זו כוונת הלבוש. ההסבר לחילוק בטעם הרמ"א מובן, כי לדעת אדמו"ר הזקן, כל מה שלא גדל בשרביטים לא דומה לקטניות, ואלו לא גדלים בשרביטים. אבל לדעות שכל שנאסף בכרי אסור, הרי אלו נאספים בכרי (מידי דמדגן), ולכן ביארו שההיתר בהם הוא משום שהם מיני בשמים, ואכן ה'לבוש' לשיטתו.

65. **תפוח האדמה:** נחשב ירק ולא קטנית. ואע"פ שחלק מגזירת קטניות היא משום שעושים מהקטניות קמח, ויבואו לטעות בינם לבין דגן שעושים ממנו קמח גם כן (משנ"ב, תנג, ו), בכל זאת מכיון שבשעת הגזירה, לא היה מצוי שום ירק שהיו עושים ממנו קמח רק קטניות, לא גזרו אלא על הקטניות. (שו"ת לבושי מרדכי, קנז, שביאר מדוע לא נאסר קמח תפוחי אדמה). וה'חיי אדם' (נשמ"א, פסח, ב), אכן אסר את אכילת תפוחי האדמה כי עושים מהם קמח, אבל לא נהגו כך, ואמר על כך הגה"ק מצאנז, שה'חיי אדם' רצה לאסור דבר שחיי אדם תלוי בו (שתפוח האדמה הוא מאכל חשוב פסח, ובעיקר בזמנם). ובעל התפארת שלמה מרדאמסק אמר שצריכים להודות שלא היו תפוחי אדמה בזמן הגאונים כי אילו היה בזמנם היו אוסרים אותם לפסח, בכלל גזירת הקטניות כי עושים מהם קמח (אהל שלמה, עמ' לה).

66. **דין שמן קטניות:** הרמ"א ואדמו"ר הזקן (תנג, א, ה), הביאו בשם תרומת הדשן, שמותר להדליק נרות על השלחן בשמנים שנעשים מקטניות, ואין לחשוש שיפלו לתוך התבשיל, שהרי בדיעבד הקטניות אינם אוסרות את האוכל. מבואר, ששמן קטניות אסור.

דעות המתירים: בשו"ת מהרש"ג (ב, מג), כתב להתיר שמן של קטניות באכילה:

להלן סוגי השמנים ודיניהם:

"כי גזירת קטניות בעצמה היא חומרא גדולה . . . הבו דלא להוסיף עלה, דיו לאסור קטניות בעין, או תבשיל של קטניות, ולא להוסיף ולאסור את השמן הנעשה מהם". ולגבי מה ששמע מהרמ"א, כותב שם, שהרמ"א מדבר בשמן שלא שמרו אותו במיוחד לפסח, אבל שמן עם השגחה מיוחדת לפסח לא היה הרמ"א אוסר. ומוסיף, שאע"פ שדבריו אינם מוכחים ברמ"א: "מ"מ לא שמענו שנתפשט איסור זה של שמן ואין להחמיר יותר ממה שקיבלו עליהם". עוד כותב, שאולי נאסר רק שמן קטניות שנעשה בפסח עצמו, משא"כ אם נעשה לפני פסח.

גם המרחשת (ג, ח), והמהרש"ם (א, קפג), כתבו להתיר שמן קטניות, אם נעשה באופן כזה שלא היה במגע עם מים. שהרי השמן עצמו אינו מחמיץ, ואע"פ שיצאו מקטניות, הרי מבואר בגמ' שמלבד זיתים וענבים, שלמשקה שלהם יש דין 'משקה' (יין, שמן זית), בשאר הפירות, המשקה היוצא נחשב זיעה בעלמא, ולא מוגדר כקטניות, ולכן למעשה, מותר רק אם בדקו היטב את הקטניות שלא יהיה בהם תבואה.

[יתכן שדין זה תלוי בהגדרת גזירת קטניות: האם הגזירה היא להחשיבם כדגן (אבנ"ז תקלג), ואם כן באופן שלא יאסר בדגן (כגון בחליטה במים רותחים), לא יאסר גם בקטניות. או שנחשבים כחמץ (שו"ת בית שלמה), וא"כ בכל אופן אסורים. ודברי המרחשת והמהרש"ם הם לפי הדעות שהם רק כדגן, אבל הרבה חלקו על זה, וסוברים שהקטניות דינם כחמץ, וכל היוצא מהם כמותם, ולא שייך לומר שהם זיעה בעלמא (שו"ת בית שלמה (י"ד קעח), שו"ת אבני נזר (א, שעג), אורח למשפט (קיב), שו"ת מהרש"ג (ב, מג), שו"ת חלקת יעקב (רו)). ולהעיר ממאמרו של הרב ברוך אבערלאנדער (הו"ב תתרעא, עמ' 100), שדן בדברי הצמח צדק (או"ח נו), שמתיר בשעת הדחק לעשות שמן מקטניות, באופן שבדגן באופן כזה לא היה נאסר. וכעין דברי אדמו"ר הזקן (תנג, ה), שקטניות לא נאסרו אלא אם כן נפל עליהם מים. ומביא שם, שדרכם של תלמידי המגיד ממעזריטש היה, לאפות מצות מקטניות, ולעשות מהם קניידלעך. עב"פ ניתן ללמוד היתר בשעת הדחק בשמן קטניות שנעשה בזהירות מיוחדת, ואכמ"ל].

אמנם רוב הפוסקים למדו את דברי הרמ"א כפשוטם, שדין שמן הקטניות, הוא כקטניות עצמן, שאסור באכילה. (צמח צדק (או"ח נו, ורק בשעת הדחק לעניים, ובנעשה באופן מסויים היתר), שו"ת אבני נזר (א, שעג: "וכן המנהג בכל מקום לאסור, ולית דין צריך בושש"), שו"ת בית שערים (א, רטו), וכך מבואר מכל הפוסקים שדנו לגבי שמן קנבוס, ושמן בוטנים וכו', שהיה פשוט להם שאם נחשבים קטניות, גם שמנן אסור. וכך המנהג למעשה, וכדברי המנחת יצחק (ד, קיד, ג): "המנהג בכל התפוצות להחמיר בשמן קטניות לפסח בכל אופן".

שמן מקטניות שאינן ראויות לאכילה: נחלקו הפוסקים לגבי שמן קנבוס, צמר גפן, ופשתן, שרק לאחר שעושים מהן שמן, נעשו ראויים לאכילה. יש אומרים שלא נאסר שמן כזה, כי לא נכלל בגזירת קטניות שהרי האיסור בקטניות הוא מחשש שיטעו בינן לדגן, ויתירו אכילת חמץ, אבל אלו שאי אפשר לאכול, מותרים (מקראי קודש, מנחת פתים, דברי יציב, ומנחת יצחק - לדעת הט"ז, אדמו"ר הזקן וכו',

- ◀ **שמן אגוזים - מותר** (כי האגוזים עם פי העץ, ולא קטניות).
- ◀ **שמן בוטנים - נהוג להחמיר** (ראה לעיל, בדין הבוטנים. ש'דומים לקטניות' בכך שהם גדלים בשרביטים, ולמעשה הביאו הרבה פסוקים שנהגו לאסור).
- ◀ **שמן דקלים - מותר** (הדקל, אינו קטניות, אבל צריך להיזהר שיהיה הכשר טוב לפסח).
- ◀ **שמן זית - מותר** (הזית הוא פרי העץ ולא קטניות. אבל יש להיזהר להשתמש רק בהכשר מהודר, בפרט בשמן זית שיש בו הרבה זיופים).
- ◀ **שמן חמניות - נהוג להחמיר** (ראה לעיל בדין חמניות, שיש סיבה להקל, אבל כתבו הפוסקים שלמעשה נהגו להחשיב כקטניות).
- ◀ **שמן חרצני ענבים - מותר** (החרצנים הם חלק מהפרי שגדל על העץ אינם קטניות).
- ◀ **שמן כותנה - יש צד גדול להתיר** (דנו בזה הפוסקים, וכותב המנח"י שלדעת אדמו"ר הזקן צריך להיות מותר. וכן נראה להתיר מדברי הרבי באג"ק כא, עמ' צו)⁶⁷.

שאסרו רק דברים ששייך לטעות בהם באכילה, ולא כל 'מידי דמדגן'. ויש אומרים שגם שמנים אלו נאסרו, שאע"פ שלא ראויים לאכילה, האיסור אינו רק משום טעות באכילה, אלא גם כל 'מידי דמדגן' (שצוברים אותם בשדה לכרי), והרי מינים אלו, הם מידי דמדגן (מהרי"ל, תרומה"ד, מעשה רב, חשב האפוד). ויתבאר לקמן, דיני כל שמן בפרטות.

זהירות בשמן: צריך להקפיד על הכשר מוסמך בשמן זית, כי יש זיפנים מתוחכמים שמייצרים שמן שצבעו וריחו הוא בדיוק כשמן זית, אבל הוא שמן סויה, ואפשר לגלות זאת רק בבדיקת מעבדה, ולא באמצעות חוש הריח או המראה של השמן. (מתוך מדריך הכשרות של הבר"ץ) כמו כן, במפעלים לייצור שמן מדברים המותרים בפסח, נמצאו גם גרעיני חיטה. ויש המקפידים שלא להשתמש בשמן כלל, אלא בשומן מעוף או בשר (שמאלץ), וראה לקמן בדין שמאלץ.

67. **דין שמן כותנה:** מצד ההגדרה ההלכתית, לא נחשבת הכותנה לקטנית, כי הזרע לא נאכל (ואדרבה, הוא מזיק לגוף, ורק אחרי פעולות כימיות רבות מוציאים ממנו את הרעל), אלא שלכמה דעות הוא נכלל במינים הדומים לקטניות, ויתבאר לקמן שלדעת אדמו"ר הזקן ועוד, נראה שאינו כלול במינים הדומים לקטניות ואסורים. ומלבד זאת, לא שייך בכותנה, שיטעו בתבשיל שלו כי לא מבשלים אותו, ולא עושים ממנו קמח. וכן לא מעורב בו דגן. וכל שכן שיש להתיר את השמן הנעשה ממנו, שהרי אינו ראוי לאכילה כמות שהוא, אלא רק לאחר שנעשה שמן. וכך כותב הרבי (אג"ק כא, עמ' צו): "אנ"ש אוכלים בפסח, שומן נוטאלא". Nutola הוא שמן כותנה, וכותב הרבי, שאנ"ש משתמשים בו לפסח [בשולי הגיליון בשלחן מנחם (ב, עמ' רסז), מעיר המו"ל, שזהו חלק ממברק משנת תש"ט, לפליטי רוסיה ששהו בפריז אחרי המלחמה, ולכן יתכן שאין מכאן הוכחה, שאפשר לקחת שמן

זה, כאשר אפשר בקלות למצוא שמן שלא נחשב קטניות לכל הדעות. וראה מש"כ בסוף ההערה].

*ה'כותנה' המדוברת כאן, הכוונה לצמר גפן, כדברי רש"י (שבת כא, א). שמן שעושים מגרעיני צמר גפן, שקוראים קוטון. וכן ברמב"ם (פיה"מ, כלאים, ז, ב): "צמר גפן נקרא בלשון ערבי קוטון". והר"ש שם: "צמר גפן שגדול בו מוך, שבכל הגמרא קוטון" (ונקרא 'צמר גפן' כי דומה בגדילתו לגפן, ראה כלאים, ז, ב). ויש בראשו בתוך הצמר גפן גרעינים, שעושים מהם שמן, ע"י סחיטת הגרעינים במכונה.

הדעות: במקראי קודש (ס, ב) מביא, שהגר"ח סולובייצ'יק, התיר שמן צמר גפן, כי הכותנה לא ראויה לאכילה, אלא רק לעשות ממנה שמן, ואין חשש שיטעו ויתירו חמץ בכה"ג. ובהררי קודש מביא, שבשנת תרפ"ז, נתנו בית הדין בירושלים - בראשות הגרצ"פ פרנק - הכשר על שמן צמר גפן לפסח (ואכן בקובץ הר המור, פסח תשנ"ה עמ' רלב, מופיעה תמונה של אותו כתב הכשר, עם שמו של הגרצ"פ פרנק). וכן התיר במנחת פתים (הוספות לסימן תנג), כי אסורים רק הגרעינים הדומים לדגן, ולא כל הזרעונים בעולם. וכן התיר האג"מ (ספר סידור פסח כהלכתו, עמ' שמג, בשמו). והתאחדות הרבנים בארה"ב, נותנים הכשר על שמן כותנה (שם).

אמנם המנח"י (ג, קלח), הביא בשם שו"ת זכרון יהודה (או"ח קלט), לאסור את כל השמנים של כל מיני הזרעונים, ומביא הוכחה לאיסור, מדברי תרומה"ד (קיג) ומהרי"ל (שו"ת, כה), שהתירו שמן מזרע פשתן וקנבוס בהנאה, משמע שבאכילה אסור, והרי גם הם לא ראוים לאכילה אלא לאחר שנעשים שמן, וא"כ לכאורה הוא הדין שמן כותנה, שאסור. [ולמעשה מסקנתו שם לאסור, כי הסמ"ק אוסר בפירוש כל דבר שהוא 'מידי דמדגן'. אמנם במקום אחר (ד, קיד, ב), חוזר בו ממסקנתו, כי מצא בספר מנחת פתים (תנג, להג"ר מאיר אריק), שהכריע לדינא כמו הט"ז ואדמו"ר הזקן, שטעם האיסור בחרדל הוא רק משום שגדל בשרביטין כמו קטניות (ולא הביאו חלק זה בדברי הסמ"ק), ולפי זה מכריע, שאין לאסור שמן כותנה].

ויש לדחות את ההוכחה מדברי תרומה"ד: א. יתכן שתרומה"ד ומהרי"ל שאסרו שמן פשתן וכו', מדברים בשמן שנעשה מפשתן שלא בררו לפני פסח, ולכן חוששים שמעורב בהם חמץ (שו"ת באר יצחק, להגאון מקוונא, יא), ובאופן אחר כתב בשו"ת מהרש"ם (א, קפג), שתרומה"ד ומהרי"ל מדברים במקרה שבאו עליהם מים, אבל בלאו הכי, מותר. ב. גרעיני פשתן וקנבוס, אפשר לאוכלם בעת הצורך (היום אכילת הפשתן נפוצה, ובעיקר במאכלי הטבעונים, משא"כ כותנה שרק לאחר עבודה במכונות להוצאת השמן, הוא ראוי למאכל). ג. המנח"י עצמו כותב, שלדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן, הכותנה אינה אסורה, כי אינו בכלל הדומים לקטניות, שהרי לא גדלים בשרביטים, ואין סיבה לאסור. וכדלקמן.

דין שמן כותנה, לדעת אדמו"ר הזקן: כותב המנח"י (ג, קלח), שלדעת הט"ז ואדמו"ר הזקן בביאור האיסור ב'חרדל' יוצא, ששמן כותנה מותר. וכפי שהתבאר לעיל סעיף ז', החרדל לא נכלל בהגדרה ההלכתית של קטניות, ובכל זאת הרמ"א (תסד), אוסר אותן. וביארו הט"ז ואדמו"ר הזקן (תנג), שהוא משום שדומה לקטניות כי גדל בשרביטין. ולפי זה כותב המנח"י, שאין לאסור כותנה, שהרי היא לא גדלה

◀ **שמן לפתית (קנולה) - נהוג לאסור** (כי הוא בגדר 'דומה לקטניות', כיון שגדל
בשרביטים)⁶⁸.

◀ **שמן סויה - אסור** (ראה לעיל בדין הסויה, שנכללת בהגדרה ההלכתית של קטניות,
אלא שיש שהתירו מצד זה שהגרעינים כשלעצמם לא נאכלים, אבל המנהג למעשה להחמיר
שנחשב לקטניות, ובפרט בימינו שרגילים לעשות מאכלים ותבשילים מהסויה).

◀ **שמן פשתן - נהוג לאסור** (יש אומרים ש'דומה לקטניות', ויש מחמירים מצד זה
שמצוי היום שאוכלים זרעי פשתן)⁶⁹.

בשרביטין. אמנם לדעת הלבוש ומשנ"ב, שחרדל אסור, כיון שדומה לקטניות בכך
שהוא 'מידי דמידגן', יוצא שכותנה אסור, שהרי היא 'מידי דמדגן'.

יוצא, שמלבד הפוסקים שהתירו שמן כותנה, כי לא היה ראוי לאכילה לפני
שנעשה שמן, אין סיבה לאסור שמן זה לדעת אדמו"ר הזקן, כי הכותנה עצמה אינה
קטנית, וגם אינה דומה לקטנית לדעת אדמו"ר הזקן. ומתאים לדברי הרבי שהובאו
בתחילת ההערה [ואין סיבה לחשוש למה שכתבו המו"ל בשלחן מנחם, כנלענ"ד].
ובלבד שיהיה הכשר מהודר, לפסח.

68. הלפתית נקראת בפוסקים גם רעבס, או רעפס (rapeseed), היא גודלת
בשרביטים, אבל הגרעינים לא ראויים למאכל אדם, אלא שמוציאים מהם שמן,
שנקראת היום שמן קנולה. [שמן שמופק מזרעי הלפתית, אלא שלפני 50 שנה,
הצליחו חוקרים בקנדה להשביח את תכונותיו של שמן הלפתית, ולהוריד ממנו
את חומציותו, וקראו לו canola ראשי תיבות: "CANadian Oil Low Acid".
ואע"פ שלא נאכל כמות שהוא, ולכן נכלל בגדר ההלכתי של קטניות, וגם לא
עושים ממנו תבשילים, או קמח שנוכל לחשוש לטעות. מכל מקום נוהגים לאוסרו,
כי הוא דומה לקטניות, ועל דרך שאסרו את החרדל. ונחשב 'דומה' לקטניות לכל
השיטות (בין לשיטת הט"ז ואדה"ז - כי הוא גודל בשרביטים, בין לשיטת הלבוש
והמשנ"ב - שהרי הוא נאסף בכרי והוא 'מידי דמדגן'). כך מבואר בשו"ת אבני נזר:
"דבר השמן מרעפס (לפתית) אשר הוגד לו משמי שאסרתי אותו על פסח, כנים
הדברים וראייתי הייתה מחרדל שהקשה הט"ז . . . ותיירץ משום שגדל בשרביטין,
ודומה לגידול קטניות, על כן היה בכלל גזירת קטניות . . . והוא הדין רעפס שגדל
בשרביטין". ומעיד שכן המנהג בכל מקום (ולהעיר מדבריו בהשמטות להלכות
פסח, סימן תקלב, שנראה שמתיר אם לא היו במגע עם מים). וכן כתב בשו"ת
מהרש"ם (א, קפג), ובשו"ת מנחת אלעזר (ד, לד). ויש שמתירים אותו, כיון שהזרע
אינו ראוי לאכילה מצד עצמו, ונעשה ראוי רק כשנעשה שמן. (שו"ת מהרש"ם שם,
שמחפש צדדי היתר, ומסיק שבמקום שנהגו להקל, יש להם על מה שיסמכו. וכן
האג"מ התיר במקום שלא נהגו שאין להוסיף דברים על דעת עצמנו).

69. ראה לעיל, בנוגע לפשתן, שאלו שאסרוהו משום שדומה לקטניות, כי הוא
מידי דמדגן, אבל אדמו"ר הזקן לא הביא טעם זה, ואם כן יש צד להתיר שמן זה
לדעת אדמו"ר הזקן. אמנם מכיון שמצוי היום שאוכלים זרעי פשתן, יש צד לאסרו

◀ **שמן צמר גפן** - ראה שמן כותנה.

◀ **שמן קנבוס** - נהוג לאסור, וראה הערה⁷⁰.

◀ **שמן שומשום** - אסור (נחשב קטניות, כמובא בשו"ע אדה"ז תנג, ג).

* יש נהגו שלא להשתמש בשמן בפסח בכלל, אלא רק בשומן מעוף או בשר, שעושים בעצמם ('שמאלץ'), וראה לקמן: 'שמאלץ'.

י. מכירת הקטניות לגוי, והאכלת בעלי חיים בקטניות: בעיקרון, מנהג איסור הקטניות הוא לגבי אכילה, לא לגבי החזקה (בל יראה) והנאה. ולכן, אפילו אם התבשלו הקטניות, אין צורך להוציאם מן הבית, או למכרם לגוי, ומותר להאכיל בהם את החיות. אמנם למעשה: מכיון שיתכן שיהיה מעורב חמץ גמור בקטניות (כשאין עליהם הכשר לפסח), יש לכלול אותם במכירת החמץ, ולהאכיל את החיות, רק בקטניות עם הכשר לפסח (רק באכילה: תרומה"ד, מהרי"ל, רמ"א (תנג, א), שו"ע אדמו"ר הזקן (תנג, ה). למעשה למכור: באר יעקב, שו"ת דברי מלכאל (ד, כב), סידור פסח כהלכתו (עמ' שמו). דוגמאות שונות לכך, בהערה⁷¹).

יא. קטניות בתבשיל, והמתארח בבית שאוכלים קטניות⁷²:

מצד זה שיטעו עם תבשיל אחר.

70. ראה לעיל בנוגע לקנבוס, ויש מקום להקל לדעת אדמו"ר הזקן, כיון שכל איסורו כי דומה לקטניות כי הוא נאסף בכרי והוא 'מידי דמדגן', אבל אדמו"ר הזקן כט"ז, שהביאו רק לאסור את הדומה לקטניות כי גדל בשרביטין, והקנבוס לא גדל בשרביטין.

71. דוגמאות של מוצרים שבעיקרון הם קטניות, אבל יש חשש חמץ [על פי מדריך הכשרות של בד"צ העדה החרדית]. אבקת פודינג: ברובם קטניות, ומכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן, כקמח, לתת וכדומה, וכן חומרי עזר נוספים בחשש חמץ. במבה: קטניות, אבל יש מפעלים שמוסיפים קמח. ממרח חרדל: מכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן (קמח לתת וכדומה). פצפוצי אורז: מכיל לפעמים גם תערובת מחמשת מיני דגן (קמח לתת וכדומה), וכן חומרי עזר נוספים בחשש חמץ. פרכיות אורז: עלול להיות בחשש חמץ.

72. כל המדובר בסעיף זה הוא והבא, הוא בקטניות עם הכשר לפסח, או שידוע שאין בהם חמץ (קטניות ללא שום תוספות ועברו ברירה קפדנית וכו'), אבל קטניות שאין עליהם הכשר לפסח, יש חשש גדול שמעורב בהם חמץ ממש, וכנ"ל בהערה הקודמת. ואם כן המאכל יהיה אסור, וגם הכלי שבושלו בו הקטניות יהיה אסור, וכל מאכל שיתבשל בו יאסר.

קטניות בתבשיל: קטניות שנפלו בתבשיל, כל עוד הקטניות הם המיעוט והתבשיל הרוב, הם בטלים ברוב, ולא אוסרים את התבשיל⁷³, (ואם יש קטניות ניכרות בתבשיל, צריך להוציאם), אבל לכתחילה אין לערב קטניות בתבשיל, ש'אין מבטלין איסור לכתחילה', ואם עבר, ועירב לכתחילה, אסור לאכול (חק יעקב, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תסד).

- להשתמש בכלי שבישלו בו קטניות: יש לקחת כלי ש'אינו בן יומו' מבישול קטניות (כלומר, שלא בישלו בו קטניות ב-24 שעות האחרונות), כי אם הכלי 'בן יומו', הרי הוא 'מבטל איסור' כשמבשל בו (ש'מבטל' את 'בליעות' הקטניות שבדופני הכלי). ובדיעבד גם אם בישל בכלי בן יומו, התבשיל כשר (כף החיים, תנג כז)⁷⁴.

- המנהג למעשה: אם צריך לבשל קטניות בביתו, כגון לחולה או קטן (וכדלקמן), יש להחמיר לכתחילה לייחד כלי מיוחד לבישול הקטניות. וכן אם צריך לאכול במקום שאוכלים בו קטניות, ייחד כלי מיוחד שלא בישלו בו קטניות כדי לבשל בו את מאכליו. ומותר לבשל על אותה כירה, ואפילו אם יגלוש על החצובה אין חשש, ודי לנקות, רק צריך להיזהר שלא ינתו מתבשיל הקטניות על המאכלים האחרים, ואם ניתו ולא ניכר בתבשיל, בטל ברוב כנ"ל, וכשר⁷⁵.

73. כך דעת החק יעקב, ושו"ע אדמו"ר הזקן שכך משמעות הרמ"א שמספיק רוב ולא צריך שישים כדעת התרומת הדשן.

74. בכף החיים, הביא דעות הפוסקים בזה (זרע אמת ג, מח) מהרלנ"ח (קכא) חקת הפסח (למהר"י טייב בעל ערך השלחן). יש שאסרו לבשל בכלי בן יומו, כי נחשב 'מבטל איסור לכתחילה' (שמבטל את הבליעות שבדפנות הכלי), אבל גם לדעתם, אם בישל בכלי בן יומו של קטניות, מותר בדיעבד, כי בודאי יש רוב בתבשיל נהג הבלוע שבכלי. ומסיבה זאת התירו לכתחילה לבשל בכלי שאינו בן יומו ולא גזור 'אטו בן יומו' כי בדיעבד גם בבן יומו מותר. (ולהעיר מש"ך יו"ד קיט, כ), ופר"ח שם, שכאשר נאסר דבר בגלל מנהג אבותיו או בני מדינתו, יכולים אלו שמנהגם כך, לבשל בכלים של אלו שאינם נוהגים כך, כאשר הכלי אינו בן יומו, כי לא קיבלו עליהם את המנהג להחמיר בכלי אינו בן יומו של 'איסור' זה שע"פ מנהגם). ויש שהתירו לכתחילה לבשל בכלי בן יומו של קטניות, ולדעתם יש לומר, ש'בליעה' לא נחשבת כממשו, ולכן המבשל לא נחשב 'מבטל איסור לכתחילה', ובפרט שהוא רק חומרא של קטניות, וגם אינו מתכוין לבליעה שבדפנות. (סידור פסח כהלכתו, עמ' שטז).

75. נוהגים לייחד כלים: שו"ת מהר"ם שיק (רמא), שחולה שצריך לאכול קטניות בפסח, אם אפשר ילוש במי פירות, או יבשל את הקטניות בחליטה במים רותחים,

יב. קטניות לקטן וחולה: חולה אפילו שאין בו סכנה, שזקוק לאכילת קטניות בפסח (תרופות המכילות קטניות⁷⁶, או כל סיבה אחרת שבעקבותיה חולה זקוק לקטניות), מותר לאכלם בפסח לצורך רפואה (חיי אדם (קכו, ו), משנה ברורה (תנג, ז)⁷⁷).

כמו כן, יש להתיר לתת לילדים קטנים הזקוקים לקטניות (ולדוגמא: דייסת קורנפלוור מקמח תירס, כשאין תחליפים מתאימים שאינם קטניות), אלא שיש לברור היטב את הגרעינים כדי לוודא שאין שם מה' מיני דגן, או לחילופין, שתהיה השגחה טובה לפסח, לוודא שאין שם חשש חמץ כלל (מבית לוי, א, עמ' רסד)⁷⁸.

ואם אי אפשר, יעשה בכלים מיוחדים. וכן כתב הגר"ש וואזנר (מבית לוי, עמ' רסה). וכך יוצא מדברי הגרי"ש אלישיב (הגש"פ שלו עמ' 12), והגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה, פסח עמ' פח), שהמנהג להחמיר שאין לבשל בכלי שאינו בן יומו, כי גוזרים אטו בן יומו כמו בשאר איסורים. ולפי זה מובן המנהג לייחד כלים מיוחדים לבישול קטניות. ואין חשש לבשל באותה כירה, ולשים לב שלא יתזו למאכל (מבית לוי, שם).

ולהעיר, שמותר לבשל בחול המועד בשביל אחרים, גם אם לא אוכל בעצמו, אבל ביו"ט אסור לבשל אם הוא אינו אוכל מזה, כי זה לא נחשב 'אוכל נפש', אבל אם הוא מבשל לצורך חולה או קטן, מותר (סדור פסח כלהכנתו עמ' שמז).

76. החומרים שמהם מורכות התרופות בדרך כלל אין בהם חשש, כי הם מופקים על ידי סינטזות כימיות, ואין בהם חשש חמץ וכשרות בכלל. הבעיה מתעוררת בחומרי הטעם הממתיקים שמוסיפים לתרופה. בדוגמת ה'סורביטול' שהוא חמור שמופק מעמילן, ונמצא ברוב הסירופים כמרכיב חשוב. ובשנים האחרונות החלו להפיק אותו מעמילן של חיטה, לאחר שבמשך תקופה ארוכה הוא הופק מעמילן תירס. מרכיב נוסף בעייתי הוא התמצית, שברבים מהם עלולים להכיל תרכובות של אלכוהול, או חששות אחרות של חמץ. ומבואר כל זה באריכות בפרק העוסק בתרופות בפסח.

77. ולמדו זאת ממה שהתירו הפוסקים בשעת הדחק למי שאין מה לאכול, לאכול קטניות בפסח, וא"כ פשוט שהוא הדין שמותר לחולה אף שאין בו סכנה, אם צריך לזה. וכמובן שצריך לברור יפה יפה בדקדוק טוב שאין בו גרעינים בה' מיני דגן. וככל האוכל זרעים המותרים בפסח, כדברי אדמו"ר הזקן (תנג, ו): "כל מיני זרעים המותרים בפסח, צריכין בדיקה רבה קודם שיעשה מהם תבשיל, לברור מהם גרעיני דגן שדרכן להמצא ביניהם".

78. טעם היתר קטניות לקטן הצריך לכך: מכיון שלקטן יש דין של חולה שאין בו סכנה, כמבואר בהרבה מקומות (ראה רמ"א שכח, יז, לענין אמירה לגוי לצורך חולה שאין בו סכנה, שסתם צרכי קטן דינם כצרכי חולה שאין בו סכנה). לכן כשם שיש היתר לחולה, כך אפשר לתת קטניות לקטן, אם זקוק לכך ואין תחליף אחר

ויבשל אותם בכלי מיוחד, ויניח אותם במים כאשר המים כבר רותחים (חתם סופר, משנה ברורה)⁷⁹. ובכל אופן יש להעדיף שאר קטניות על פני אורז ודוחן שהם הדומים ביותר לחמץ. (משנה ברורה ועוד).

(הגר"ש וואזנר מבית לוי, א, עמ' רסד).

[ולהעיר מדברי אדמו"ר הזקן (רסט, ג), שמותר להאכיל את הקטן לפני קידוש כי האיסור להאכיל בידיים הוא בדבר שמצד עצמו הוא אסור, אבל דבר שאינו אסור מצד עצמו, אלא הזמן גורם לו להיות אסור (כמו אכילה לפני קידוש), אין איסור להאכילו. ואפשר לבאר שחילוקו של אדמו"ר הזקן, הוא בגדר 'חפצא' ו'גברא'. כלומר, דבר שתלוי בזמן, אינו דבר איסור אלא אסור לאדם לאוכלו ביום זה, ודבר שהוא עצמו אסור, הוא איסור 'חפצא'. ומכיון שקטן פטור ממצוות, לא חל עליו החיוב של ה'גברא', ולכן באיסורים התלויים בזמן אין איסור להאכילו. ואם כן גם בנדון דידן, הקטניות אינן אסורות בעצם שהרי אינן חמץ, אלא הוא מנהג וחומרא ובעין נדר על ה'גברא', ולכן אין איסור על הקטן. ואולי תלוי בשני הטעמים לאיסור קטניות, שלטעם שחוששים שדומה לחמץ אינו אסור בעצם אלא מחשש שמא יטעו, אבל לטעם השני מחשש שמעורב בו חמץ, הוא איסור במאכל עצמו שמא הוא עצמו חמץ. ואדמו"ר הזקן הביא רק את הטעם הראשון. ודו"ק.

וכותב השד"ח (חו"מ, ו, ו) שאפשר לתת טעם נוסף להיות הקטניות לקטן. והוא על פי דברי שו"ת שם אריה (אה"ע צה), שאין איסור לתת לקטן שלא הגיע לחינוך לאכול בפסח פירות יבשים (שנוהגים לא לאכלם, כמובא ברמ"א תסו, ח משום חשש חמץ), כי אין איסור לתת לקטן דבר שאסור רק משום חומרא. ועל פי דבריו, מותר לתת לקטן שלא הגיע לחינוך, לאכול קטניות בפסח, כי גם הן רק חומרא. ולהעיר מדברי הרבי (תו"מ, ג, עמ' 7): "בנוגע לשרויה או שאר הידורים - יכולים להקל, אבל לא בנוגע למצות של מכונה, כי מצאה ענינה אמונה, וצריכים לעבוד על זה כבר מקטנות". (וראה לקמן ב'מצה שרויה' מה שכתבנו לגבי זהירות לקטנים, ואם יש להעדיף לתת להם קטניות או מצה שרויה)).

79. המשנ"ב מביא את דברי החת"ס (קכב), שיש לבשל את הקטניות בחליטה ברותחים (נתינה לתוך מים שרותחים כבר), כי גם ה' מיני דגן לא מחמיצים באופן כזה (אלא שלא סומכים על זה, כי לא בקיאים בזה), ולכן כל מה שאפשר לתקן מתקנינן (כלומר, אע"פ שמתירים את אכילת הקטניות, כל מה שאפשר להרחיק מהאיסור מרחיקים, והרי באופן זה יתכן שכלל לא מחמיץ אפילו אם היו ה' מיני דגן. ולכן, אפילו אם יטעו בינם לה' מיני דגן (טעם א), או שיהיו ה' מיני דגן מעורבים בהם (טעם ב), לא יאסרו כי, הדגן לא מחמיץ בחליטה ברותחים). ומסיים המשנ"ב, שבכל אופן יש להעדיף את שאר קטניות, על פני האורז דוחן וכוסמת, שהם הדומים יותר לחמץ. [בספר אשרי האישי (נט, ח) כותב בשם הגריש"א, שענין החליטה נאמרה רק בחולה ולא בתינוק, וראה קובץ תל תלפיות, סד, עמ' קעד ואילך שדן בזה באריכות ולא מקבל את החילוק, ובשניהם צריך לכתחילה חליטה].

ה. הידורים במאכלי פסח שהם מנהג חב"ד

א. מצה שרויה / ב. טעם החומרא ב'שרויה' / ג. דיני מצה שרויה / ד. מצה שרויה לקטנים / ה. 'מצה שרויה' במי פירות / ו. כלי האכילה שהיו בהם 'מצה שרויה' / ז. מצה שרויה באחרון של פסח / ח. לבשל שרויה ב'שביעי של פסח', בשביל 'אחרון של פסח' / ט. מצות מכונה / י. יין שרף בפסח / יא. קידה וקינמון בפסח / יב. אכילת צנון.

א. מצה שרויה: ידועה ההקפדה הרבה, ב'מצה שרויה' בפסח, וכמובא בספר המנהגים חב"ד (עמ' 41): "נוהרים ביותר ממצה שרויה". הנהגה זו לא הייתה נפוצה בימי הקדמונים אלא אצל יחידי סגולה בלבד, כלשון ה'חכם צבי' (מובא בשאילת יעב"ץ, ב, סה): "מצה שרויה שהמתחסדים פורשים מהם". התפשטות הקפדה זו הנהוגה כיום, החלה מזמן המגיד ממעזריטש⁸⁰ (בשנת ה'תקל בערך), ומכאן התפשטה אצל כל עדת החסידים,

80. כך מבואר בכמה מקומות, שההקפדה במצה שרויה, שאנו נוהגים בה היום, החלה מזמנו של המגיד ממעזריטש (אבל הבעש"ט לא נהג כך, עדיין). ראה תשובת אדמו"ר הזקן (שו"ת, ו), בה מבאר את טעם האיסור במצה שרויה: "ובדורות הראשונים היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה (ולכן לא הייתה בעיה זו) אלא שמקרוב זה עשרים שנה או יותר, נתפשטה זהירות זו בישראל קדושים, למהר מאוד מאוד בלישה ואין לשין יפה יפה, ולכן נמצא קמח מעט במצות".

הרי שהסיבה שעליה מבוסס החשש של 'שרויה' לדעת אדמו"ר הזקן, תלויה בהנהגה שהחלה כעשרים שנה לפני כתיבת המכתב. והנה, בסיום המכתב חותם אדמו"ר הזקן: "בן מורי ורבי הרב ברוך זלה"ה", דהיינו אחרי פטירת אביו, בשנת תקנ"ב (כמובא במבוא לאג"ק של אדמו"ר הזקן), ואם כן החשש התחיל מזמן המגיד, שהסתלק בשנת תקל"ג.

וכך מבואר גם ממקור אחר (כתבי ר' יאשע שו"ב עמ' נד, הובא באוצר מנהגי חב"ד עמ' מח): "ואמר (רבי מנחם מענדל מוויטעבסק), שחומרא (שרויה) של המגיד, אי אפשר לו להקל כי הבעש"ט לא נהג עדיין בחומרא זו, רק המגיד מעזריטש". וכן בתשובת ר' יצחק אייזיק מוויטעבסק (תלמיד מובהק של אדמו"ר הזקן, וכותב את התשובה לאדמו"ר הצמח צדק, מובא ביגדיל תורה, יב, י): "וכך היה דרכם של רבותינו במעזריטש, שהיו נוהרים מלאכול מאכלי מצה טחונה קניידלעך וכדומה".

ואמנם, הנהגה זו של זהירות ממצה שרויה, הייתה נהוגה קצת, גם קודם לזה, אך הטעם להנהגה זו לא שייכת היום כל כך, שהמצות דקות מאוד. ולכן כתבנו שהמנהג הנפוץ היום, הוא מזמן המגיד. כך מבואר בשערי תשובה (סימן תס. ונכתב מאוחר קצת יותר, שהרי החל להדפיס את ספרו בשנת תקפ). "התחלת חומר זה (של איסור 'שרויה'), יצא ממה שהיו נוהגין מקדם לעשות על פסח מצות עבות

וכן אצל יראים ושלמים שלא נמנו על עדת החסידים⁸¹.

והנה בעיקרון, דבר אפוי לא מחמיץ, ואם כן, לא אמור להיות חשש לבשל את המצה האפויה במים, או לפורר אותה ל'קמח', ולהכין ממנו מאכלים. אלא שבעקבות שינוים באופן עשיית המצות, התערור חשש של חמץ, בשריית המצה, וכדלקמן. [לתוספת בהירות בנושא, מוצגת בשולי הגיליון⁸², סקירה על השתלשלות אופן הכנת המצות, במהלך

הרבה . . אבל האינדא אתכשר דרא ורובא דאינשי אין אופין מצות עבות כלל". גם ה'חכם צבי' (נפטר בשנת תע"ח 755 שנים לפני כתיבת המכתב של אדמו"ר הזקן), כותב שיש 'מתחסדים' שמקפידים בזה (שו"ת שאילת יעב"ץ ב, סה), הרי שהיו כאלה שנהגו בזה, אבל לא מטעם החשש שמביא אדמו"ר הזקן (שהרי אז לא היו עושים עדיין מצות דקות ובזריזות), ושעליו מבוססת החומרא הנהוגה היום.

81. במנהגי מהר"ם א"ש זכרון יהודה (ל, א) מובא שלא אכל מצה מבושלת ושרויה. בספר יסוד ושרש העבודה (ט, ג), מביא את חומרת אכילת שרויה בפסח. ומסופר על החפץ חיים (החפץ חיים ופועלו, ג, עמ' תתקל), שלא היה אוכל שרויה בפסח, וכששאלוהו, הרי הגר"א לא הקפיד על כך, השיב: "מי יתן לי ממצותיו של הגר"א, ואוכל גם אני שרויה" (כוונתו אולי שהיו נעשות באופן שלא היה שם חשש לקמח לא אפוי). ובהרבה פוסקים מובא שיראים ושלמים החמירו בזה בתור הידור וחומרא. החכם צבי: "מצה שרויה שהמתחסדים פורשים מהם" (אבל הוא מדבר על סוג מצות אחרות וכנ"ל). בשע"ת: "ולכן החלו אנשים יראי ה' לפרוש מלאכול מה שנעשו מקמח מצה אפויה" (אבל מחלק, שבמצות דקות מאוד הנהוגות היום, אין סיבה כ"כ לחשש), בית הלוי (הגש"פ מבית לוי, עמ' טז): "גם נהגו יראים ושלמים שאין אוכלים מצה שבא עליה מים אחר אפייתה", אגרות משה (ג, סד) לאחד שנהג לא לאכול שרויה: "ואף שבמצות שלנו, שהם דקים טובא, כמעט שליכא חשש כדאיתא בשע"ת . . מ"מ קצת חשש יש אולי גם עתה, ולכן כיון שנהג בזה, אסור לאכול מצה שרויה בפסח". (ותמוה שלא מזכיר את דברי אדמו"ר הזקן, שגם במצות דקות יש חשש). [ויש שהיו אוכלים שרויה רק כשנחלטה ברותחים (שמעיקר הדין לא מחמיץ, אלא שאיננו בקיאים בזה, כמבואר בסימן תנד): בספר מנחת יהודה מסופר, שהגר"ח מוואלאז'ין ראה את רבו הגר"א אוכל קניידלעך ואמר לו הגר"א בין השאר שאין חשש, כי הם נחלטו ברותחים. וכן היה נהוג אצל החזו"א, ואמר שאע"פ שאיננו בקיאים בחלוטה, מ"מ בחשש של קמח לא אפוי, ניתן להקל בחלוטה. ומעניין לציין למובא ב'רשימת דברים' (חיתריק, א, עמ' רל), ששמע, שבבית הרחש"ז מליאדי (בנו של הצ"צ) אכלו בפסח מצה שמורה חלוטה, ואמר שגם בבית אביו הצ"צ אכלו חלוטה . . אבל מעת נשיאת כ"ק אדמו"ר מהר"ש נמנעו מלאכול מצה חלוטה].

82. סקירה על השתלשלות אופן הכנת המצות במהלך הדורות: ע"פ מאמרו של הרב ברוך אבערלאנדער (העו"ב תתקיט). וזאת למודעי, לא כל הדברים מפורשים בפוסקים, אך מרביתם מוכרחים מתוך דבריהם.

תחילה נקדים ונאמר, שהמצה לא חייבת להיות דקה כמו שהיא בימינו. 'מצה' פירושה פת שלא החמיצה. ולדוגמא, 'לחם הפנים' בבית המקדש היה לחם 'מצה' (לא חמץ), אך היו בעובי של טפח (פסחים לו, א). מצות דקות מאוד (הנהוגות מזה כ-2500 שנה), נקראות 'רקינים', כלומר, מצות דקות. ובמהלך הדורות, נעשו שינויים באופן הכנת המצות, ובצורתן, דבר שהביא לשאלות חדשות, ואחת מהן היא 'מצה שרויה'. ולהלן, האופנים השונים בעשיית המצות.

א. עבות ורכות: בתחילה היו עושים מצות עבות ורכות על ידי הוספת הרבה מים בעיסה. המעלה באופן זה, שהמצה מתקרבת לטעם לחם רגיל (משמעות הבריייתא בפסחים לו, ב, שו"ע, תס, ה), שאין לעשותן עבות יותר מטפח).

ב. עבות פחות, ורכות: מאוחר יותר התחילו לעשות מצות דקות יותר, אך עבות מהמקובל היום, והיו בעובי של 2 ס"מ בערך, ורכות כמו פיתות. (בית הילל (י"ד צז), מובא בחק יעקב (תס יג), ובאר היטב שם: "לחם דק כמו מצות שאופין לפסח . . . שהוא כעובי אצבע כנהוג במצות"). [פרט זה שהיו המצות רכות לא מבואר במפורש, אלא שכך מסתבר, כי אחרת אי אפשר לאכול אותן. אך ראה פמ"ג, תס, ד]. טעם השינוי למצות דקות, כי במצות עבות ישנו חשש, שחום התנור לא יגיע לכל עובי המצה, ויחמיץ. (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תס, י, ורמ"א תס, ד, שמטעם זה יש לעשות את המצות ריקין דקין. אבל, אין הכוונה לדקים כמו היום, שהרי מבואר ברמ"א (תעה, ה) ואדמו"ר הזקן (תנח, ה), שאת ג' המצות של ליל הסדר עשו מ'עישרון', שהיא כמות גדולה, ואם המצות היו דקות מאוד, היו צריכות להיות מאוד גדולות. וכן מבואר באדמו"ר הזקן שם, שמהמצה האמצעית מחלק בעה"ב כזית לכל בני הבית! מוכח שהיו עבות יותר מהמקובל היום, ולכן יכל להיות במצה אחת, נפח של 'כזית' לכל אחד מבני הבית. [ואע"פ שאדמו"ר הזקן מביא זאת בשו"ע, אין זה אומר שכך היה נהוג לעשות בזמנו. ראה 'שיעורי הלכה למעשה' (הרשד"ב לזין עמ' שיא), שמבאר את הטעם לכך שבשו"ע, מביא אדמו"ר את ההידור לבלוע את כל הכזית בבת אחת, וב'סידור' לא מזכיר זאת, כי בסידור כותב את הדין, לפי המציאות הנהוגה היום שהמצות קשות, ובמצות אלה, הדבר מאוד קשה לביצוע].

עד שלב זה, לא היו בעיות של קמח לא אפוי, שגורם לחשש 'שרויה', כי המצות היו רכות והקמח התערב יפה בבצק.

ג. קשות, ודקות קצת: אלא שמצות רכות לא נשמרות בטריותן זמן רב, ולכן היו צריכים לאפות מצות גם בימי הפסח, דבר שהביא למכשולים רבים, וכדי להימנע מכך, התחילו לאפות מצות עם הרבה פחות מים, כך שהיו קשות, ונשמרות בטריותן למשך זמן, וניתן לאפות את כל המצות לפני החג. אלא שמחמת הקושי ללוש בצק כזה עד שיהיו המצות דקות מאוד, היו עושים את המצות עבות יותר מהמקובל היום, והיה קשה לאוכלן, ולכן היו שורים אותן במים, או שהיו מפררים את המצות המוכנות למין קמח, ואופים או מכינים מאכלים מקמח זה. ואז התחיל החשש של 'שרויה' כי מחמת הקושי בלישת ורדיית הבצק (שיש בו רק קצת מים), יש חשש, שחלק מהקמח לא יתערב היטב בעיסה, וישאר בתוך המצה, ולא יאפה. ועל חשש זה, כתבו החכם צבי והיעב"ץ שמפני חשש רחוק, לא נמנע שמחת

[הדורות].

ב. טעם החומרא ב'מצה שרויה':

- **קמח בתוך המצה:** יש שביארו, שחוששים, שמא הלישה לא הייתה מושלמת, ונשאר על העיסה קמח שלא נילוש, וכאשר יאפו את המצה, ימצא בתוכה קמח שלא נאפה (כי המצה עושה 'הפסק' בין האש לקמח), וכשתבא המצה במגע עם מים, יחמיץ אותה קמח. אך חשש זה לא שייך כל כך במצות דקות של ימינו. (שערי תשובה (תס, י), מחצית השקל (תנח, א), משנ"ב (תנח, ד). אך מסקנת השע"ת והמשנ"ב למעשה, שאין מקום לחשש זה מן הדין, ובפרט בזמננו שהמצות דקות מאוד, והרוצה יכול לקדש עצמו במותר לו).

- **קמח על המצה:** מבאר אדמו"ר הזקן, שמאחר שמהדרים ללוש את המצות במהירות, נשאר קמח שלא נילוש על העיסה, ואחר כך על גבי המצות. והדבר אינו רק 'חשש' וספק, אלא רואים זאת בחוש,

יו"ט, כי היה בזה באמת 'שמחת יו"ט', כי בלי (פירור, ו/או) שריה במשקה היה קשה לאכול.

ד. קשות, ודקות מאוד - במתינות: כדי לפתור את החשש של 'שרויה' (בגלל הקמח שנשאר בפנים לא אפוי), ואת הקושי באכילת מצות קשות, התחילו לעשות אותן דקות מאוד (כפי שהן היום), דבר שהצריך לישה מרובה, שנמשכת הרבה זמן (וכלשון אדמו"ר הזקן בתשובה: "היו שוהין הרבה בלישה וגלגול, עד שהיה נילוש יפה").

על מצות אלו כותב השע"ת (והביאו המשנ"ב וכו'), שאין כמעט חשש של 'שרויה', כי מרוב דקותן, אין בהם קמח לא אפוי: "התחלת חומר זה (של שרויה) יצא ממה שהיו נוהגים מקדם לעשות על פסח מצות עבות. . והוא מילתא דשכיחא טובה שימצאו מהם מה שלא נאפה יפה. . אבל האידינא אתכשר דרא, ורובא דאינשי אין אופין מצות עבות כלל, רק ריקיין דקים". ובפשטות מסכים לכך אדמו"ר הזקן, שהרי ביאר שהחשש הוא בגלל המצות שעושים בזריזות, כדלקמן.

ה. קשות, ודקות מאוד - בזריזות: אחר כך התחילו להדר לעשות אתן אותן מצות בזריזות, כך שלא יהיה חשש של החמצה בזמן הלישה, וזהו אופן עשיית המצות שעושים היום, אלא שזה הביא לבעיה חדשה של 'שרויה', שמחמת המהירות נשאר קמח על גבי המצות. [ובבדיקת מעבדה שעשו על כמה מצות של ימינו, אישרו שה'אבק' שעל המצות, אינו אלא 'קמח שעוד לא התרטב במים' (הרב ברוך אבערלאנדער, בשם הרב ירמיה כ"ץ בעהמח"ס מקוה מים. וראה לקמן סוף הערה 91 פרטים נוספים בזה)].

בעקבות מצות אלו שמזמן המגיד ממעורטיש התפשט המנהג, להקפיד במצה שרויה, וכפי שביאר אדמו"ר הזקן בתשובתו.

ולכן גם אם לא נחשוש לקמח שבתוך המצה (כי המצות דקות), יש חשש בגלל הקמח שעל המצות, שכאשר תבא המצה במגע עם מים, יחמיץ אותו קמח. ואע"פ שלכאורה הקמח כבר אפוי (שהרי אין 'הפסק' בין הקמח לאש, ובפרט שהוא מועט, ומסתבר שנאפה), ודבר אפוי לא מחמיץ, מכל מקום לדעת כמה ראשונים יש לחשוש שהקמח לא נאפה, ויכול עדיין להחמיץ, ולפי מה שכתב האריז"ל להחמיר כל החומרות בפסח, יש להחמיר כדעות אלה (אדמו"ר הזקן, שו"ת, ו⁸³).

83. הסבר החומרא, של 'מצה שרויה': ותחילה, ד' הקדמות: א. דין חימוץ אחר אפיה. ב. דין קמח אפוי. ג. דין מצה שמצאו בתוכה קמח. ד. דין מצה שעל גבה קמח.

א. דין חימוץ אחרי אפיה: מעיקר הדין, לא צריכה להיות בעיה ב'מצה שרויה', שהרי דבר אפוי לא יכול להחמיץ, וממילא מצה אפוייה שנשרתה במים לא יכולה להחמיץ. דבר זה מבואר בכמה מקומות: 1. גמ' פסחים (לט, ב): "אלו דברים שאין באין לידי חימוץ, האפוי והמבושל". ופירש רש"י: "כלומר, אפוי, אפילו הוא מבשלו לאחר אפיה, אינו מחמיץ". 2. גמ' פסחים, (מא, א, ונפסק בשו"ע תסא, ד): יוצאין ברקיק השרויה", שיוצאים יד"ח 'מצות אכילת מצה', במצה שנשרתה בתבשיל. הרי שאין בעיה במצה שרויה, ואדרבה יכולים לצאת בה יד"ח. 3. בשו"ע (תסג, ג) מבואר, שמצה אפוייה שחזרו וטחנו אותה, מותר לבשל אותה במים, וכן הוא בשו"ע אדמו"ר הזקן (תסג, ג): "מצה אפוייה, שחזרו וטחנה, מותר לבקש הקמח שלה, ולעשות ממנה כל מה שירצה". מקור הדברים בגמ' פסחים (מ, ב), כפי שפירשו הרי"ף והרא"ש), שרב פפי התיר לנחתומים לבשל מצה אפוייה. [אמנם הטור תמה עליהם, שהרי בגמ' שם מבואר, שלא התירו זאת במקום שיש כאלה שמזלזלים במצות, ויבואו להתיר גם כשלא אפוי, והרי היום בוודאי שיש לחשוש לכך? ומיישב הב"י שהם סוברים, שה'לישנא השניה' שם בגמ', חולקת ומתירה תמיד. ואמנם בג'ליוני הש"ס', ובהגהות חכמת שלמה, כתבו, שלדעת הטור יש סמך לנהררים ממצה שרויה, שהרי רבא הקפיד שלא יעשו זאת במקום שמצויים עבדים שמזלזלים במצות, ובעונותינו בדורות הללו איננו טובים מעבדים אלו].

ב. דין קמח אפוי: הגמרא בפסחים (לט, ב) אומרת: "לא לימחי אינש קידרא בקימחא דאבישונא, דלמא לא בשיל שפיר, ואתי לידי חימוץ" (לא להניח קמח יבש בתבשיל, שמא יחמיץ), ומצאנו שני דרכים בהבנת הגמרא: לדעת ר' ירוחם והסמ"ק - מדובר במקרה שהניחו קמח בתנור, והתייבש שם, והרי הוא כמו אפוי (שלא יכול להחמיץ), ובכל זאת אומרת הגמ', שאין להניח את הקמח בתבשיל, שמא לא נקלה (נאפה) הקמח כל צרכו, ויכול עדיין להחמיץ. אך לדעת הרמב"ם (חו"מ, ה, ג, ע"פ המ"מ) - אם הקמח עצמו היה בתנור אין בעיה, כי הוא בוודאי נקלה היטב ולא מחמיץ מעתה, אלא מדובר בגרעיני חיטה שקלו אותם בתנור, ואחר כך עשו מהם קמח, ואומרת הגמ' שאת אותו קמח אין להניח בתבשיל, שמא לא נקלו (נאפו) הגרעינים היטב, ואם כן הקמח שנעשה מהן עדיין יכול להחמיץ.

יוצא, שלגבי גרעינים (שהיו בתנור, ואח"כ עשו מהם קמח) לכל הדעות יש חשש, אבל לגבי קמח שהיה בתנור, נחלקו, ולדעת הרמב"ם מותר. ואכן הדין של הגרעינים נפסק בשו"ע (תסג, ג): "כרמל (שיבולי חיטה, רכים), שמהבהבין אותו באור וטוחנין אותו, אין מבשלים הקמח שלו במים, שמא לא נקלה באור יפה, ונמצא מחמיץ כשמבשלים אותו". אבל דין קמח יבש (האם חוששים שלא נקלה היטב בתנור, ומחמיץ), לא מבואר בשו"ע, אך דעת רוב הפוסקים להחמיר בזה, ורק בדיעבד - שכבר הניחו קמח זה בתבשיל, מותר. (הפרי חדש, מחמיר כדעת ר' ירוחם והסמ"ק, וכותב המשנ"ב (תסג, שעה"צ, ט) שכך היא דעת רוב הפוסקים. ובדיעבד סומכים על הרמב"ם להתיר - חק יעקב, מאמר מרדכי, אדמו"ר הזקן, משנ"ב).

ג. **דין קמח אפוי, בתוך מצה:** לאחר שראינו בדין 'קמח אפוי', יש לדון לגבי 'מצה אפוי' שנמצא בתוכה קמח (כי לא התערב היטב כשלוש את העיסה במים), האם כאשר יניחו מצה זו במים, יחמיץ אותו קמח? כותב המגן אברהם (תסג, ד, והביאורו השע"ת (תס, י), והמשנ"ב (תסג, ד)), שאפילו בדיעבד אסור, כי אותו קמח בודאי לא נאפה היטב, כיון שהמצה עושה 'הפסק' בין האש לקמח, ואם יבא במגע עם מים, בודאי יחמיץ.

ד. **דין קמח אפוי, על המצה:** לכאורה קמח על גבי המצה, דינו כ'קמח אפוי' (שאסור לכתחילה אם בא במגע עם מים, כי חוששים שקמח לא נאפה טוב כדעת ר' ירוחם וכו', ומותר בדיעבד, כדעת הרמב"ם וכו', שקמח נאפה טוב. ולא דומה לקמח **שבתוך המצה**, שהרי כשהוא על המצה, היא לא עושה 'הפסק' בין הקמח לאש). אלא שבאמת, נחלקו בזה הפוסקים: הפרי חדש (תנט, ד"ה ומ"ש שלא), מחלק בין 'קמח אפוי' לקמח שעל המצה, ולדעתו, מכיון שקמח שעל המצה מועט, אין מקום לחשוש שלא נאפה, וגם ר' ירוחם וכו' יסכימו, שאין בעיה בקמח זה, אפילו לכתחילה. אבל הרשד"ם (או"ח, כו), לא מסכים לחילוק זה, ולדעתו ר' ירוחם וכו' יחמירו גם בקמח כזה. יוצא הדין: מצה שיש על גבה קמח, לדעת הפר"ח אין חשש שתבא המצה במגע עם מים, ולדעת המהרשד"ם, יש חשש.

סיכום: א. חימוץ אחר אפיה: דבר שנאפה, לא יכול להחמיץ. ב. קמח אפוי: קמח ש'נאפה' בתנור, חוששים לכתחילה, שלא נאפה היטב, ויכול להחמיץ, אם יהיה במגע עם מים, ובדיעבד (שנשרה במים), מותר. ג. מצה שיש בתוכה קמח: הקמח לא נאפה היטב, כי המצה 'מפסיקה' בין האש לקמח, ואפילו בדיעבד אסור. ד. מצה שעל גבה קמח: י"א שאין חשש, כי הקמח מועט, ובוודאי נאפה היטב. וי"א שאין חילוק, ודינו כקמח אפוי. [ע"כ הקדמה].

ביאור החששות:

א. '**שערי תשובה**' (קמח בתוך המצה): כפי שראינו, כאשר יש קמח שלא נילוש, והוא בתוך המצה, הרי הוא לא נאפה היטב כי המצה מפסיקה בינו לבין האש, ואם בא במגע עם מים מחמיץ. ולפי זה - מבאר השע"ת, שיש שחששו **שאו"י** יש קמח בתוך המצה, ויחמיץ כשתבא המצה במגע עם מים [וכן כתב במחצה"ש, תנח, א]. אלא שכותב השע"ת, שמן הדין אין לחשוש לכך, כי: א) אם לא ראינו קמח (שלא

נילוש, וממילא לא אפוי). בתוך המצה, לא צריך לחשוש לכך, שהרי המצה בחזקת כשרה, ואחזוקי איסורא לא מחזקינן. (ב) הדבר היה מצוי במצות של פעם שהיו עבות קצת, אבל במצות שעושים היום שהן דקות ביותר, לא מצוי שיהיה קמח שלא נילוש בתוך המצה. ומסיים: "ומ"מ הרוצה לקדש עצמו במותר לו שלא לאכול מצה שרויה או מבושלת אפילו טחונה וכתושה אין מזניחין אותו".

ב. אדמו"ר הזקן (קמח על המצה): כפי שראינו, ההנהגה להקפיד במצה שרויה, התפשטה בין החסידים מזמנו של המגיד ממעזריטש, אך אדמו"ר הזקן, ביאר הנהגה זו ב'תשובה' שכתב (מופיעה בסוף חלק ג' במהדורות המחודשות של השו"ע). תמצית דבריו: "המדקקים באמת רואים בחוש", שישנו מעט קמח על המצות, ומבאר, שדבר זה נובע מכך, שעושים אותן דקות מאוד, ו'ישראל קדושים' נזהרים למהר מאוד בלישה, ולכן לא מספיקים ללוש היטב, ונשאר קמח שלא נילוש על העיסה, ואחר כך על המצה. וקמח זה יכול להחמיץ אם יבא במגע עם מים, לדעת ר' ירוחם והסמ"ק, שקמח אפוי, לא נאפה טוב ומחמיץ (וכדעתם פסק הפר"ח, והמג"א חושש להם, וראה שו"ע אדה"ז, תסג, ב). ולדעת המהרש"ם, יש לחשוש שלא נאפה טוב, גם כאשר יש רק מעט קמח (ולא רק כשיש הרבה קמח יחד בתנור, כמו שמחלק הפר"ח), ולפי דבריו יש לחשוש, שגם הקמח המועט שעל המצה לא נאפה טוב. ואף שאין למחות במקילים, כי יש להם על מה לסמוך (רש"י והרמב"ם שקמח אפוי לא מחמיץ, והפר"ח שקמח מועט בודאי נאפה, גם לדעת ר' ירוחם והסמ"ק), מכל מקום, לפי דברי האריז"ל שיש להחמיר בכל החומרות בפסח, יש להחמיר.

*חומרת האיסור: מלשון אדמו"ר הזקן, רואים, שאין בזה איסור גמור מן הדין, אלא חשש איסור, ושטוב להחמיר. וכך כותב: "כי גם שאינו איסור גמור וברור מדינא, מ"מ המחמיר תבא עליו ברכה, ואינו מן המתמיהין לאמר כי הוא חומרא בלא טעם, אלא טעמא רבא איכא במילתא לזוהר מחשש איסור דאורייתא. . . מ"מ אין למחות בהמון עם המקילים שיש להם על מה שיסמוכו. . . וביו"ט האחרון, המקיל משום שמחת יו"ט לא הפסיד".

*ההבדל, בין השע"ת, לאדמו"ר הזקן: לדברי השע"ת, החשש הוא רק 'שמא' יש קמח 'בתוך' המצה (שבוודאי לא אפוי טוב, כי המצה מפסיקה בין האש למצה), ולכן מקיל למעשה כי: א) יש למצה חזקת כשרות, ואין סיבה לחשוש שיש קמח בתוכה. (ב) החשש לא שייך כ"כ במצות דקות מאוד. ויתכן, שאדמו"ר הזקן מסכים עם טענות אלו להיתר, ולכן לא חושש לקמח שבתוך המצה. אך לדעתו יש חשש אחר, והוא הקמח שעל המצה, וקמח זה אינו בספק, שהרי הוא נראה בחוש, למדקקים באמת. השאלה לגבי קמח זה היא רק, האם הוא אפוי או לא (ואין וודאות שלא נאפה טוב, שהרי אינו ב'תוך' המצה, ואין הפסק בינו לבין האש), ולכן מביא שלכמה וכמה שיטות יש לחשוש שאינו אפוי (ר' ירוחם, סמ"ק, מהרש"ם וכו'), אבל אינו איסור גמור (כנ"ל), כי לדעת כמה פוסקים אין חשש בקמח זה (רמב"ם, רש"י, פר"ח).

[ובזה מובן מה שהתחיל החשש רק מזמן המגיד, כי לפניו לא היו עושים את

*טעמים נוספים בחומרת 'מצה שרויה', וטעם המקילים, ראה בהערה⁸⁴.

המצות בזרירות, ולכן לא היה קמח על המצה. ואע"פ שאולי היה אז קמח בתוך המצה (כדברי השע"ת), מצד זה אין לחשוש (וכדברי השע"ת), ורק מזמן שעושים את המצות בזרירות שיש קמח גם על המצה, יש חשש חדש, ויש להיזהר בשרויה. (אדה"ו אומר, שלדבריו, מובן מדוע הפוסקים הקדמונים לא הביאו חשש זה, כי לא היו עושים בזרירות. ויש להעיר, שלדעת השע"ת קשה, מדוע לא כתבו זאת הפוסקים לפניו (המחצה"ש מביא זאת, אך הוא גם באותה תקופה). כמו כן יש לשאול, מדוע לא חשש השע"ת לקמח שעל המצה? ואולי הוא לא מדבר על המצות הנעשות בזרירות שיש עליהן קמח, או שלא חושש לקמח זה כי הוא מועט, וכדברי הפר"ח. ולהעיר שהמחצה"ש (תנח, א), כותב כהשע"ת שהחשש הוא בקמח שבתוך המצה, ומדגיש בפירושו, שאין לחשוש לקמח שעל המצה. ונראה שלדעתם החשש הוא דווקא בקמח שבתוך המצה, כי הוא חמור יותר, שהרי יש הפסק בינו לבין האש. (ז"ל מחהצ"ש: "יש להחמיר לבעל נפש שלא לעשות תבשיל ממצות בפסח, דלפעמים אין כל הקמח נילוש ומתגבל ונשאר מעט קמח ע"ג עיסה, ואם היה נשאר ע"ג מצה למעלה לא היה חשש כל כך, אבל לפעמים אותו קמח הוא באמצע המצה מבפנים, וכה"ג כתב המג"א לאסור ליתן לתוך התבשיל").

*יש אומרים שבמציאות של היום אין קמח על המצות (שערי ימי הפסח, טשזנר, עמ' קיט, שהאבקה הלבנה שיש על המצות היום, אינה קמח אלא אפר מהתנור שמסיקים בעצים, והם נהפכים לבן. הרב קארפ (הלכות חג בג עמ' רכד), שהמצות שלנו נילושות היטב ולא מצינו שהיא בהם חשש קמח אפילו מועט על המצות. ועל יסוד זה, רצו מרבני זמננו להורות שאין מקום להחמיר בשרויה (הרב בן ציון וואזנר, בנו של ה'שבט הלוי' בשיעוריו), אמנם יש שהעידו שבשנת תשס"ו נעשתה בדיקת מעבדה על מצות מכמה מאפיות, ואישרו שהאבק שעל המצות הוא 'קמח שעוד לא התערב במים'. אמנם, את האבק הלבן גילו רק במאפיות שלא משתמשים במוטות ברזל (פינר), שבהם לשים את העיסה היטב במשך 30 דקות, לפני שמגיעה העיסה לשולחן החיתוך, אבל במאפיות שמשתמשים ב'פינר' לא נמצא אבק לבן (הרב ברוך אבערלאנדער, הו"ב, תתקיט, בשם הגר"י כ"ץ, בעהמח"ס מקוה מים). ועדיין יש לברר איך ומה בדיוק בדקו, והאם התוצאה תהיה זהה במקומות אחרים שיש 'פינר' ועוד ספקות כאלה ואחרות.

84. טעמים נוספים לחומרת מצה שרויה: הבאנו את שני הטעמים העיקריים [א. טעמו של השערי תשובה, משנ"ב וכו'. ב. טעמו של אדמו"ר הזקן]. אבל ישנם טעמים נוספים, אך טעמים אלו לא התקבלו. א. הראב"ן (הביאו ברכ"י, תסג, ב), הטור, ו'כנסת הגדולה', כתבו: שיש לחוש, שאם נתיר לבשל בקמח אפוי, יטעו להתיר גם בקמח לא אפוי [ולפי זה אין חשש אלא במצה כתושה שנעשתה קמח]. אמנם כתב הפר"ח (תסא, ב), שאין לגזור גזירות מדעתנו. וכך מקובל למעשה, ראה פמ"ג (תסג): "יש שאין אוכלין מצה אפויה וכו', דחששו דלמא אתי לאחלופי וכו' והעולם סומכין על המחבר ומבשלין מצה אפויה, גם הרב (הרמ"א) מדשתיק אודי ליה עיין פר"ח". וכן כתב הרשד"ם, שרוב העולם לא חששו לזה. וכן פוסק אדמו"ר הזקן (תסג, ג), דלא חיישינן לאחלופי. ב. ה'עולת שבת' (תנג, ג) כותב: שבבישול

ג. דיני מצה שרויה: מנהג חב"ד, להיזהר ביותר ממצה שרויה, ולכן נזהרים שכאשר יש מאכלים על השולחן תהיה המצה מכוסה תמיד (במפה, או בתוך שקית), כדי שלא יפלו מים על המצה, או פירורים מהמצה למים או למרק. וכן, לפני ששופכים מים לכלי, בודקים שאין

מצה בפסח יש חשש של 'חזור וניעור' של גריגרי קמח שאולי החמיצו בתוך העיסה (לדעת הב"ח שבעל נפש יחשוש לקמח כזה לפי הדעות שקמח נחשב 'יבש ביבש', ולכן יש לאפות את המצות בערב פסח דוקא), אבל המג"א דחה את דבריו, שכל שנאפה לפני פסח התבטל הקמח לגמרי בלישה, שאל"כ תאסר המצה עצמה גם ללא בישול, שיהיה 'חזור וניעור' בפסח. ואע"פ שתיריך הפמ"ג את קושיית המג"א [שדווקא בבישול מתחדש טעם חדש, וחזור וניעור, משא"כ באכילת המצה האפויה מכבר] לא התקבל בפוסקים, חששו של ה'עולת שבת', וכדברי אדמו"ר הזקן (תנג, ט): "'אבל כשאופה קודם הפסח, הרי נעשה כל הקמח שבכל מצה ומצה חתיכה אחת ממש ע"י האפיה, ולכך אינו חוזר וניער בפסח".

טעם המקילים במצה שרויה: כותב השע"ת שהמקילים בזה כוונתם לשם שמים, שלא לחשוש לחומרא רחוקה ולמעט במצות שמחת יו"ט שהיא מצות עשה מן התורה, וכשלא אוכלים מצה שרויה זה מגביל בהרבה מאכלים (שע"ת, תס. עיין שם), וכך מובא גם בדברי ר"א ווירמיש (בסביבות שנת תקן): "ויש מתחסדים שלא לאכול מצה שרויה, יצא שחרם בהפסדם ביטול שמחת יו"ט מדאו' ואינו כלום ..". וכן בשו"ת שאלת יעב"ץ (ב, סה), בשם אביו החכ"צ.

הבעיה בשרויה היא רק אם מבשלים או שורים בנוזלים זמן רב, אבל טבילה קצרה במים ואכילה מיד אינה בעיה כי אין זמן כדי להחמיץ, ולכן יש שחששו רק מבישול מצה שרויה, אבל לא הקפידו לכסות את המצוה וכו' שלא יגע במים, כי לא יספיק להחמיץ.

והנה, אדמו"ר הזקן כותב, שהמדקקים רואים שיש קמח ע"ג המצה, ולפי זה, איך יש מקילים במצה שרויה? ואין לומר שלא חששו שהקמח לא נאפה היטב, שהרי כותב המשנ"ב (תסג, ח), שלדעת רוב הפוסקים חוששים לכך, כשיש בוודאי קמח, שמא הוא לא אפוי טוב (ורק בדיעבד מתיר ורק בהנאה, לא באכילה). ויש לבאר בכמה אופנים: א. לדעת הפר"ח אין חשש במעט קמח שעל המצה שלא נאפה היטב, כי הוא מעט ומן הסתם נאפה, אלא שאדמו"ר הזקן חושש לשיטת המהרשד"ם, אבל המתירים שרויה יכולים לסמוך על הפר"ח (ואדה"ז עצמו, כותב שיש להחמיר מפני דברי האריז"ל שיש להחמיר כל החומרות בפסח). ב. אולי סוברים, שדברי אדה"ז שעניינו ראות שיש קמח על המצה, היה בזמן שהיה כל אחד עושה מצות בביתו, ולא נילושה יפה יפה' אבל כאשר עושים זאת בידי מומחים במאפיה, ובמיוחד עם 'פינר' וכו', אכן אין קמח על המצה. וכמ"ש בהלכות חג בחג עמ' רכד), שהמצות שלנו נילושות היטב ולא מצינו שהיא בהם חשש קמח אפילו מועט על המצות. ולו יהא הדבר בגדר 'לימוד זכות' עכ"פ, על המתירים. אבל לדין חסידי חב"ד, בוודאי אין מקום לשום קולא, בדבר שהכריע בו אדמו"ר הזקן לחומרא (תודתי להגה"ח הרב ברוך שי' אבערלאנדער על עזרתו, בליבון סוגית 'מצה שרויה').

שם פירורי מצה. במים אחרונים, לא מעבירים את האצבעות על השפתיים, שמא יש עליהם פירורי מצה. (ספר המנהגים חב"ד, עמ' 41, הגדה של הרבי)⁸⁵.

85. **ביאור ההנהגה לכסות את המצות:** הנהגה זו הובאה למעשה בספר המנהגים חב"ד, ולפני זה בספר השיחות (ה'ש"ת עמ' 37): "במנהגי ליובאוויטש, שה'שמורה' (המצה) המונחת על השלחן בשעת האכילה תהא מכוסה מחשש 'שרויה' שלא תיפול עליה טיפת מים או מרק, ולא יפול מה'שמורה' לתוך היין או המרק". וב'רשימות' (ה, עמ' 21): "המצות שלו (של הרבי הריי"ץ), בעת האכילה, מכוסים תמיד במפה". וכך נהגו הרבה צדיקים (מנהגי מהרי"ו (אות שעה), החזיק המצות תחת המפה. ערכי יהושע (קט), המצות היו מתחת למפה כדי שלא יתלחחו ממשקים. בהגדת לעלוב (עמ' כד), וסקווירא (עמ' יז), ראפשיץ (אות מהד), בעלז (עמ' כ), מנהג באבוב, ובהגדת בית אהרן (עמ' קסח) שהיה מרים את מפת השולחן, ובתוך מגירה הייתה שקית של מצה).

האם 'שרויה' נעשה חמץ מיד? לכאורה יש לשאול על הנהגה זו, שהרי גם אם יש על המצה קמח לא אפוי, ויפול מהמצה במים וכו', הרי מדברי אדמו"ר הזקן (תנט, כו) יוצא, שלא יחמיץ מיד אלא רק אחרי שיעור מיל (18 או 24 דקות), וכן מבואר להדיא בשע"ת (תס, י, לאחר שמביא באריכות את החשש של 'מצה שרויה'): "נראה דאף המחמיר (בשרויה), אין צריך להחמיר שלא לטבל מצה אפויה במים או במשקה, אם נותן מיד לתוך פיו, דפשיטא דאין בזה שיעור להחמיץ כלל, וכך מבואר מדברי המג"א תסו, א". [כוונתו לדברי המג"א שדייק בלשון השו"ע (תסו): "לא ילעוס אדם חטים ויתן על מכתו, מפני שהן מחמיצות, שהרוק מחמיץ", וכותב המג"א: "לא ילעוס - משמע דמותר ללועסן ולבולען, דאין מחמיצין מיד". ומסביר הפמ"ג שם, שאם לא שוהה שיעור מיל, בוודאי אינו מחמיץ (ומוסיף שאם לועס כל היום ג"כ לא מחמיץ כי הוא עוסק עם הפת)]. וכך כותב המנחת יצחק (ח, מג): "אין לחשוש דלמא באמצע האכילה נפלו איזה פרורים לתוך הקערה שאוכלין (אף שידעתי כי יש צדיקים שנהגו לכסות המצות במטפחת בשעת האכילה שלא יפלו איזה פרורים תוך הקערה, אבל רוב העולם אין נוהרים בזה), משום דפשיטא דאין בזה שיעור להחמיץ, וכמו שכתב בשערי תשובה". **ויש לומר: שחששו שיפול למים, וישאר שם שיעור מיל, ויחמיץ, אלא שלא חילקו בין המקרים, וחששו תמיד.** [בספר 'שו"ת הרב' דייק בלשון אדמו"ר הזקן בתשובה, שדיבר רק על 'בישול': "אודות איסור בישול מצה שנתפררה... כשמפררים את המצה לתוך המרק", כי לא חשש לשריה במשקה שאוכל מיד, כי באופן כזה לא מספיק להחמיץ].

***זהירויות נוספות:** ישנן הקפדות נוספות בקשר ל'שרויה', שנהגו בהן רבותינו נשיאנו, אבל לא הבאנום בפנים, אלא רק את המובא ב'ספר המנהגים - חב"ד, כי אלו הן הנוגעות לכל אחד. [כ"ק אדמו"ר הרש"ב, לא היו משתמש במזלג לאכילה בפסח בגלל הקושי לנקות בין שיני המזלג (שיחת אחש"פ תשי"ב, ט), וכך נהג גם כ"ק אדמו"ר הריי"ץ (רשימות, ה, עמ' 21): "כל הפסח אוכל מו"ח כ"ק אדמו"ר שליט"א רק בכף ולא במזלג, וניכר שהוא מחשש 'שרויה'. ולהעיר מה'מלך במסיבו' ב, עמ' קיב), אבל הרבי השתמש במזלג בפסח (אוצר מנהגי חב"ד עמ' מו). כ"ק אדמו"ר

ד. מצה שרויה לקטנים: יש לחנך גם את הקטנים, להיזהר ממצה שרויה, אמנם בעת הצורך ניתן להקל ובפרט בקטני קטנים, שלא הגיעו לגיל חינוך. אלא שכדי למנוע חששות, יש לתת להם לאכול בכלים חד פעמיים, כך שיהיה ניתן לזרוק את הכלים לאחר האכילה. ועדיף להאכילם 'שרויה' (בעת הצורך), מאשר להאכילם קטניות⁸⁶.

ו'החכם עיניו בראשו', לא להרוס את שמחת היו"ט, בגלל הקפדה יתירה על הילדים הקטנים ב'שרויה'. ומטעם זה יש נוהגים לאכול תחילה את המצות לבדן, על מפה חד פעמית, וכשמסיימים לאכול את המצות, מחליפים מפה, ואוכלים את הסעודה ללא מצות (או שאוכלים את המצות מתוך שקית, ואח"כ מסלקים את השקיות, ומביאים את התבשילים לשלחן), 'וכל ערום יעשה בדעת' (לחנך את קטנים: תו"מ תשמח ג, עמ' 111 הע' 258. להקל בעת הצורך, ובפרט בקטני קטנים: משמעות תו"מ תשי"א ב, עמ' 7. וראה הערה⁸⁷).

הרש"ב, היה מקנח את הכף בכל פעם שהוציא אותה מהפה, וכן היה נוהר לבלוע תחילה את המצה שבפיו, ורק אח"כ אוכל מהמרק (ליובאוויטש וחייליה, עמ' 56), כ"ק אדמו"ר הריי"ץ אבל מצה לפניו או אחרי המאכלים, אבל לא יחד איתם (רשימות דברים, א, עמ' קפו, ממה שראה בחגה"פ תרפ"ג).

86. האם עדיף (כשיש צורך), לתת לקטנים קטניות או מצה שרויה? מסתבר שעדיף מצה שרויה, כי הוא הידור וחשש רחוק, וכלשון אדמו"ר הזקן בתשובה, שהנזהר בזה 'אינו מן המתמיהין' ו'תבא עליו ברכה', ולכן מתירים ביו"ט אחרון של פסח (בחול"ל), אבל 'קטניות' הוא מנהג ברור לאיסור, ולכן אין היתר של קטניות ביו"ט אחרון של פסח. וכך מובא שפסק ונהג הרה"ח ר' אברהם צבי הכהן ע"ה מירושלים (הלכות ומנהגי חב"ד שם. וראה פרדס חב"ד (17 עמ' 175), שאדרבה מסתבר להקל יותר בקטניות, שאין בהם חשש חמץ (אלא חשש טעות עם חמץ), משא"כ 'שרויה', שהוא חשש חמץ. ולענ"ד לא מסתבר כלל, ויו"ט אחרון יוכיח, כנ"ל).

87. רבים המחמירים ב'מצה שרויה' מקילים לקטנים. ראה שו"ת קנין תורה (ב, פ) שהמנהג בפולין שלא החמירו בזה בנשים וילדים. בילקוט אוהב ישראל, שלא הקפידו על קטנים שאכלו שרויה על אותו שולחן בכלים מיוחדים. וכן הוא בהגדת צאנז (עמ' רטו), ובמנהגי סקוירא. ובספר חפץ חיים על שבת ומועד (עמ' צה) שהוא עצמו לא אכל שרויה, אבל על בני ביתו ציוה שלא ימנעו מלאכול שרויה מפני שמחת יו"ט. אבל דעת הרבי שיש להקפיד בזה גם לקטנים, כמבואר בדבריו (תו"מ, תשמ"ח, ג, עמ' 111 הע' 258): "תכלית הזהירות ממצה שרויה כולל גם בנוגע לקטנים, אשר מצד ענין החינוך, צריכים גם הם להיזהר ממצה שרויה". אלא שניתן להקל בזה לעת הצורך, כך נראה מדבריו (תו"מ, תשי"א, ב, עמ' 7): "אחד שאל

ה. מצה שרויה ב'מי פירות': בעיקרון, אין חשש של 'מצה שרויה' ב'מי פירות' (דוגמת: חלב, דבש, מיץ פירות טבעי, וכו'), ובלבד שלא תהיה שום תערובת של מים, בכל תהליך הכנת המאכל (פרי יבש לגמרי ללא לחות כלל, וכן הסכין שאתה חתכו את הפרי, והצלחת שעליה הניחו את הפרי, וכו'). ולמעשה, מכיון שהדבר דורש זהירות רבה, רבים נמנעים מכך לחלוטין. (אין איסור: אדמו"ר הזקן שו"ת, למעשה רבים נמנעים: הלכות ומנהגי חב"ד, עמ' 182. ונראה שאפשר להקל לילדים למרוח אבוקדו וכדו' על המצה, בוהירות שהכל יהיה יבש, הגרמ"ש אשכנזי – שואלין ודורשין, תשע"ד עמ' 16⁸⁸).

אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א אם אפשר ליתן לנכדיו הקטנים בחג הפסח מצות של מכונה, והשיב כ"ק אדמו"ר שליט"א: "בנוגע לשרויה או שאר הידורים יכולים להקל בזה ('מאכט ניט אויס'), אבל לא בנוגע למצות של מכונה, כי מצה ענינה אמונה, וצריכים לעבוד על זה כבר מקטנות".

[כתבנו שניתן להקל בעת הצורך, ע"פ הדברים שאמר הרבי בתשי"א, כי כך מסתבר לבאר כוונתו, שהוא בדוגמת עניינים אחרים, שמקילים בהם לקטנים (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סימן שמג, ועוד), מלבד בענייני אמונה, וכלשון הרבי: ש'צריכים לעבוד על זה כבר מקטנות'. אבל יתכן לפרש אחרת: א) יש כאן חזרה, ו'משנה אחרונה' מה שאמר בתשמ"ח, שיש להיזהר בזה עם קטנים (כך הבינו לכאורה המו"ל ב'שערי הלכה ומנהג'). ב) בנוגע לקטנים ביותר שלא הגיעו לגיל חינוך, עדיף להאכילם 'שרויה' מאשר מצת מכונה, אבל בנוגע לקטנים שהגיעו לחינוך ואפשר לחנכם לזה, צריך לחנכם להיזהר בשרויה (כך הציעו המו"ל ב'שלחן מנחם'. והרב גינזבורג, ב'הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 182)].

88. שרויה במי פירות: בסוף תשובת אדמו"ר הזקן, המבארת את החומרא של מצה שרויה כותב: "ובמי פירות, פשיטא דאין להחמיר כלל בכל הפסח". וכן כתב גם בשע"ת שאין להחמיר ב'שרויה' במי פירות. ביאור הדברים: בגמ' בפסחים (לה, א) מבואר שמי פירות אינם מחמיצים: "אמר ריש לקיש, עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש (דלא נתן בה מים, רש"י), אין חייבין על חימוצה כרת וכו', משום דהווי להו מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין" (ונפסק בשו"ע תסב, א). אלא שלמעשה אנחנו מחמירים שלא לאכול 'מצה עשירה' (מצה שנילושה במי פירות), מחשש שיהיה מעורב שם גם מים, ויחמיץ (רמ"א, תסב, ד). אמנם, לגבי חשש 'שרויה', שהוא רק מחשש שמא יש קמח שאינו אפוי על המצה, ויתחמץ כשיגע במים, אין צורך לחשוש לכך גם ב'מי פירות', כי הוא חשש רחוק: א. שיהיו מים במי הפירות. ב. ושהקמח לא אפוי. ואכן מסופר על כ"ק אדמו"ר הרשב"ב שהיה אוכל מצה עם יין, או חלב שאין בהם שום חשש של מים (ספר השיחות ה'ת"ש עמ' 37 ותש"ג, עמ' 64, והובא בספר המנהגים חב"ד עמ' 41) ומסופר שאצל הצמח צדק היו אוכלים מצה חלוטה בשמן (אוצר מנהגי חב"ד עמ' מט, מרשימת דברים א, עמ' רל).

ודע שיש שהחמירו בשרויה אפילו במי פירות, וכלשון ספר סמא דחיי (בארדיטשוב תרנ"ו): "מאן דמחמיר אפילו במי פירות בבישול בפסח או שרוי לא

ו. כלי האכילה, שהיו בהם 'מצה שרויה': נהגו להחמיר, לא להשתמש בכלי, שנפלה בו חתיכת מצה ונרטבה מלחלוחית מים שבכלי. אמנם, לשנה הבאה, ניתן להשתמש בכלי זה, ללא הגעלה. (אוצר מנהגי חב"ד עמ' מח, הלכות ומנהגי חב"ד עמ' 182. יש להבהיר שבהרבה מקרים לא יאסר הכלי מן הדין, ולכן בשעת הצורך ניתן להתיר, ויש להתייעץ עם רב מורה הוראה)⁸⁹.

משתבש". וכן בשו"ת קנין תורה (ב, פז), וכך נהג הר"מ מלעכוויטש, וראה דעת הגרצ"פ פראנק (מקראי קדש, פסח, ב, טו, והררי קודש שם).

ולמעשה: אע"פ שאדמו"ר הזקן התיר את הדבר, והנהגתו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב לאכול מצה עם יין וכו', הובאה בספר המנהגים, נהגו רבים להחמיר בזה, כי הדבר מצריך זהירות מרובה, שלא יהיה מים כלל, וגם יכול להביא לטעויות ומכשולים, ולמשל ידוע שהיום מעורבים מים ביין ובחלב, ולכן בהם פשוט שאסור, ויש שטועים לאכול עם ביצים שהתבשלו במים, ובהם בוודאי יש מים שעברו דרך הקליפה, וקשה להיזהר שלא יהיה מים על הסכין, וכו'. וכל אחד יעשה כהוראת רבו.

89. שימוש בכלי שהייתה בו מצה שרויה: יש בדבר זה כמה הנהגות. א. יש שהחמירו במצה שרויה, אבל לא החמירו בכלים שבישלו בהם מצה בפסח. כי מצה שרויה היא בעצמה חומרא, ודי שנחמיר באכילת המצה עצמה [סמך לכך ניתן להביא מדברי הרדב"ז (ג, רצו), שאם יש מחמירים שלא לאכול משחיטה מסויימת, אין לחוש לכלים שבישלו בהם משחיטה זו. וכן מדברי המג"א (תפט, יז), בשם תשובות הרמ"א שהנוהר מאיסור 'חדש' בזמן הזה (שאינו אלא ספק דרבנן), אין לו לחוש לכלים שבישלו בהם את ה'חדש'. ועד"ז בשו"ע אדמו"ר הזקן (תפט ל): "המחמירים על עצמם (ב'חדש') . . . אין צריך ליזהר מפליטת הכלים שנתבשל בהם" (אמנם מסייג, למבשל בהם מאותו מין, שבטל ברוב מן התורה), והוא הדין ב'שרויה' שאינו אלא חומרא]. ומביא ה'קנין תורה' (ב, פז), בשם זקנו הפתחא זוטא, שהמהר"ש מבעלזא היה אוכל מקערה אחת עם אמו, והיא פיררה מצות לעצמה בתוך המרק, והוא היה דוחף בכף את המצה ואוכל את המרק, וכל שכן שלדעתו הכלי מותר. ב. יש שנהגו שלא להשתמש בכלי כלי שנגעה בו מצה, אפילו היה הכלי יבש (מנהגי סקווירא, הגדת ראפשיץ). ג. רוב המחמירים במצה שרויה, נהגו שלא להשתמש בכלי אם היה בו לחלוחית, ומצות. וכדברי המנח"י (ח, מג): "רוב המחמירים (בשרויה), נוהגים אם השתמשו בשוגג בכלי 'מצה שרויה', שלא להשתמש באותו פסח באותו כלי, עד שנה הבאה". וכן מבואר בפוסקים, שאם יש בבית כאלה שאוכלים 'שרויה', יש לייחד להם כלים מיוחדים (דרכי חיים ושלום, תקעב, ועוד. וראה לקמן, שיש נוהגים לייחד כלים ליו"ט אחרון של פסח שבו אוכלים 'שרויה').

אמנם מן הדין, כדי שכלי יאסר ממצה שהייתה שרויה בו, צריך: א. שיהיה שם חמץ. ב. שיבלע החמץ בדופנות הכלי. והנה, כדי שיהיה חמץ צריך שיעבור זמן של שיעור מיל (18 דקות), בין הזמן שנגעה המצה במים, לזמן ששטפו את הכלי (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תנט, כו). וכדי שיבלע החמץ בדפנות הכלי צריך שהמשקה

ז. מצה שרויה ב'אחרון של פסח':

- המנהג: מנהג ישראל, שגם אלו שלא אוכלים 'מצה שרויה' בפסח, מקילים בזה ב'אחרון של פסח'. ואדרבה, מנהג כמה צדיקים להדר לאכול 'שרויה', וכן מנהג חב"ד (ספר המנהגים חב"ד, עמ' 43. ורבותינו נשיאנו, דייקו לעשות זאת בכל מאכל ומאכל)⁹⁰.

יהיה חם (יד סולדת), או שנשארה המצה בתוך המשקה במשך 24 שעות שאז הוא כבוש (ויש בזה כמה תנאים מה נחשב 'כבוש', ולכמה דעות, תתכן גם כבישה מהירה כאשר המשקה הוא חריף, וכו' ואכמ"ל).

ונראה שהמנהג להחמיר בכל פעם, הוא מכיון שקשה להמון העם לחלק בין המקרים (משקה חם/קר, שיעור מיל, כבוש וכו'), אבל נראה ברור, שיש מקום להקל בזה, ולהתיר את הכלי במקום צורך, ולמשל כאשר הוא כלי יפה או מאוד שימושי צריכים להשתמש בו לחג, וכדומה, אלא שמכיון שהדבר תלוי בכמה פרטים, כתבנו שיש להתייעץ עם רב מורה הוראה. ובכל מקרה, רצוי שלא להשאיר את המצה בתוך הכלי, אלא לנקות מיד אחרי הסעודה.

[יש שנהגו בימי הפסח, להדיח את הכלים במים, מיד אחרי הסעודה, כך שאם נפלה מצה, לא תספיק להחמיץ, או להיבלע בכלי, אלא שנכנסים לבעיה של הכנה מיו"ט לחול, כאשר לא זקוקים לאותם כלים באותו היום, וראה מנח"י (ח, מג), שמיישב את המנהג, שלא נחשב 'הכנה' כי עושים זאת לצורך היום - כדי שלא יאסר הכלי. ומכל מקום הוא מסיק, שאם אפשר להסיר את הדבוק בכלי, בקינוח בלי הדחה במים, אין להקל בהדחה במים שלא לצורך. וראה מה שהאריך בזה בנטעי גבריאל (פסח, ג, ב, א) שאלה שנהגו כך להדיח תמיד אחרי הסעודה יש להם על מי לסמוך, אבל מי שאין לו קבלה כזו, אין לנהוג כך].

90. מנהג זה - להקל באכילת מצה שרויה באחרון של פסח - מוזכר במקומות רבים (דרך פיקודך (ל'בני יששכר', ל"ת יב), שו"ת פרי השדה (ג, לא), ליקוטי מהרי"ח (ג, מא, ב), אשל אברהם (בוטשאטש, תסג), וראה פמ"ג (תסג, מ"ז, ג). גם אדמו"ר הזקן, לאחר שהאריך (בתשובה הנ"ל), לבאר את טעם החומרא ב'מצה שרויה' מסיים: "ומ"מ, ביו"ט האחרון, המקיל משום שמחת יו"ט לא הפסיד". [אמנם, יש שהקפידו שלא לאכול 'שרויה' גם באחרון של פסח: הרה"ק מליסקא (דרכי הישר והטוב), וכך מקובל מהרה"ק ר' אהרן לייב מפרעמישלאן, וגם החפץ חיים החמיר בזה, כפי שסיפר בנו (מכתבי הח"ח, עמ' ל)].

מנהג הצדיקים להקפיד לאכול 'שרויה', הוזכר בכמה מקומות. בשו"ת הד"ר מחדו"ת בסופו, על רבי אברהם דוד מבוטשאטש, ובספר אבני"ה ברזל מסופר על רבי נחמן מברסלב שהיה רגיל ללכת באחרון של פסח, לבתו הצדקת אדיל, והייתה מכבדת אותו בשני קניידלעך. ובספר אמונות ישראל (עמ' פא). מסופר על המגיד מקאזניץ שהיה מצפה שיראו כוכבים, כדי לאכול מצה שרויה. ובהגדת ביאלא (עמ' 75) שהרה"ק מה"י מניישטאטא, היה אומר על זה 'לשם יחוד' וכו', הריני מקיים מנהג ישראל תורה".

- באיזה כלי: האכילה היא בכלי הפסח הרגילים, ואין צורך להגעיל אותם בשנה הבאה. (אוצר מנהגי חב"ד, עמ' רכד, שכך נהגו בבית אדמו"ר הרש"ב, ע"פ עדות הרב לנדא)⁹¹.

גם על רבותינו נשיאנו מסופר, שהיו מדקדקים לאכול שרויה באחרון של פסח: על כ"אדמו"ר הרש"ב, מסופר כך בספר השיחות (תשב, עמ' 105), וב'רשימות' ששמע מאדמו"ר הריי"צ, שהרבי הרש"ב הקפיד בדווקא לשרות. ועל כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, העיד הרבי, שהקפיד לשרות את המצה בכל מקום שהיה אפשרי, בדגים, במרק וכו' (שיחת אחרון של פסח, תשי"ב, עמ' ט. וכן בלקוטי שיחות (כב, עמ' 31): "רבותינו נשיאנו, דקדקו לשרות בכל מאכל ומאכל". וכן נהגו בשלחנו של הרבי, לאכול קניידלעך ממצות טחונות, כפי שהעידו המשתתפים בלילי הסדר עם הרבי. וכך מנהג חב"ד: ספר המנהגים - חב"ד (עמ' 43, שבסעודות יו"ט אחרון של פסח נוהגים לאכול 'שרויה', ושכך נהג כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, כדי לעשות היכר בין שבעת הימים הראשונים, ליום השמיני. ובהגדה של הרבי: "באחרון של פסח מהדרין לשרות".

91. יסוד היתר השתמשות בכלים של פסח לשנה הבאה, הוא על פי דעת החכם צבי (עה), שאחרי י"ב חודש, התייבשו הבליעות שבתוך הכלי, ונעשו כעפר בעלמא. ואע"פ שלגבי שאר דינים, לא סומכים על דעתו (פמ"ג (יו"ד קג, יז), שע"ת (או"ח תנא). ובשדי חמד (אס"ד, חו"מ, ז, ג), ובדרכי תשובה (קכב, מט), הובאו הרבה ראשונים ואחרונים שחלקו עליו), והחכ"צ עצמו, לא התיר לבשל לכתחילה על סמך שיתיישן י"ב חודש (כמפורש בחכ"צ שם), וגם, לא יעברו ממש י"ב חודש עד תחילת פסח (ובשד"ח שם כותב, שמדברי החיי אדם משמע, שזה מעכב. אבל מדברי החק יעקב (תמו, מו), משמע שאינו מעכב)).

בכל זאת, מכיון שלמעשה סומכים על דעת החכ"צ, כאשר ניתן לצרף עוד צדדי היתר, או במקום הפסד וכו' [כמבואר בשע"ת (שם), ערוה"ש (תנא, ב), דרכ"ת (שם), אג"מ (יו"ד ב, מו), שבט הלוי (ו, נו ב), ועוד], כמו כן, ניתן לצרף את דעת ה'חכם צבי' ולהשתמש בכלים אלו, מאחר שאיסור 'שרויה' הוא חומרא בלבד. ואכן, ע"פ עדותו של הרב לנדא, כך נהגו בבית כ"ק אדמו"ר הרש"ב (אוצר מנהגי חב"ד עמ' רכד). ואע"פ שלא יעברו י"ב חודש שלמים עד פסח הבא, יש לומר שגם החכ"צ לא התכוון שצריך י"ב חודשים שלמים (שו"ת מהרי"א הלוי, א, לא) ואע"פ שלא התיר לכתחילה לסמוך על כך, זהו מפני שחשש שישתמשו קודם, אבל בכלים אלו אין חשש (שו"ת מהרי"א הלוי, א, לא).

[ויש שהשתמשו בכלים בפסח לשנה הבאה, רק בשנה מעוברת שבה אכן עברו י"ב חודש, וב'פתחא זוטא' כותב, שמנהג רוב העולם להשתמש בכלים מיוחדים, כדי שלא לאכול בשנה הבאה בכלים שבישלו בהם 'שרויה'. אמנם, רבים הקילו בזה. מקפידים: דרכי חיים ושלום (תקעב), ערכי יהושע - שכך נהג חותנו הגה"ק ר' פנחס מסוקוליבקה, בספר אוהב שלום שהרה"ק ר"ש מקאמינקא נהג כך, וראה גם מש"כ בנטעי גבריא (ג, עמ' עו, הערה יא). לא מקפידים: הרבה צדיקים לא הפקידו על זה, כפי שהעיד המעדני שמואל (קיז, כו), ובאוצר מנהגי חב"ד (עמ' רכו ואילך),

- טעם המנהג: א. להראות היכר בין יום זה לשאר ימי החג (ספר השיחות תשב. עמ' 105). ב. אחרון של פסח שייך לגאולה, שבה הרע (חמץ), יסייע לטוב (שרויה, מסייע לשמחת יו"ט (לקו"ש כב, עמ' 31 ואילך. לטעמים נוספים ראה הערה ⁹²).

ח. לבשל 'שרויה' ב'שביעי של פסח', בשביל 'אחרון של פסח':

- כשחל שביעי של פסח בימים שני ורביעי: אין לבשל 'שרויה' בשביעי של פסח, בשביל יום המחרת (שבארץ ישראל הוא יום חול, ובחו"ל

שכן הוא מנהג צאנו, באבוב ועוד. ובספר סמא דחיי (יג, ח): "והגין שמבשלין ביו"ט אחרון בכל הכלים של פסח מצה במים, ובשנה הבאה משתמשין באותן הכלים על שמורה בלי במים".]

92. לגבי הטעם של 'היכר' בין אחרון של פסח לשאר ימי הפסח (על דרך המובא בסוכה מז, א, שעושים היכר בין שמע"צ לחג הסוכות), כותב בלקו"ש שם, שדווקא לומר שבשביל 'היכר' בלבד, יהיה 'הידור' לאכול 'שרויה', ובפרט שדייקו רבותינו, לעשות זאת בכל מאכל ומאכל. ולכן מביא הסבר פנימי, שיום זה קשור עם הגאולה, ראה באריכות שם.

באופן אחר ביאר הרבי (אחש"פ תשר"מ), שיום זה הוא 'ממוצע' בין חג הפסח לשאר ימות השנה, שאוכלים 'מצה' ומצד שני היא 'שרויה', וזה נתינת כח להמשיך את חג הפסח לכל השנה.

במקום אחר (אחש"פ, תשי"ב), ביאר שהוא על דרך דברי הגמ' (סוכה, לב, ב), 'הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא' (מכיון שרב כהנא פסק שמועיל גם הדס שהעלים שלו הם שנים בעוקץ אחד, והשלישי מלמטה אבל עולה עד לשניים, היה מהדר תלמידו רב אחא, לקחת הדס כזה) שהואיל ואדה"ו פסק שמותר, הידרו לעשות זאת בדוקא (אבל ראה לקו"ש שם, שאין זה טעם מספיק, שלטעם זה לא היו צריכים להדר לעשות זאת בכל מאכל ומאכל).

ובאחש"פ תשכ"ז, ביאר הרבי (והובא גם בלקו"ש שם), ע"פ המבואר בחסידות שביצי"מ החמץ (התנשאות) אסור, כי עדיין נמצאים במצב של 'בריהה' מהרע (כי ברח העם), אך בשבועות הוא מצוה (בשתי הלחם), כי לאחר בירור המדות, הפכו את הרע והוא וה'חושך' עצמו נהפך ל'אור', ובאחרון של פסח (בירור ז' המדות של המדה הראשונה), הוא מעין שבועות, ולכן אוכלים מעין חמץ - שרויה.

יש שביארו שהוא משום שמחת יו"ט. ואע"פ שבשאר ימי החג לא עושים זאת, הרי כל דבר שעושים מצד חומרא, ראוי שלא לעשות זאת ביום אחרון של פסח, כי אז יחזק הדבר כחמץ גמור, ולא ניחא ליה להקב"ה שיאמרו כך על עם ישראל, שאלה שלא נזהרים בזה, כביכול אוכלים חמץ. ויש שכתבו, שיום אחרון של פסח ושל סוכות (שמחת תורה), הם 'ממוצע' בין ימי החג לימי החול, ולכן מקילים בחמץ ובסוכה, כדי לא להיפרד מהקדושה פתאום.

הוא יו"ט שני של גלויות - 'אחרון של פסח', כי אין צורך בבישול זה בשביעי של פסח, שהרי נוהגים לא לאכול 'שרויה', ואסור לבשל ביו"ט כשאינו לצורך היום. אלא יבשל בליל אחרון של פסח (או בחול המועד, אבל לא ישתמשו בכלים, עד אחרון של פסח).

- **כשחל שביעי של פסח ביום שישי:** עושים בערב החג, 'עירוב תבשילין', ולכן מותר לבשל 'שרויה' בערב שבת, בשביל לאכול למחרת בשבת ('אחרון של פסח', ובארץ ישראל 'אסרו חג'), על סמך ה'עירוב תבשילין' (כי הוא רק חומרא, וניתן להאכיל לאורחים שלא מקפידים בזה, ועוד סברות. שו"ת דובב מישרים, דעת תורה למהרש"ם, הגר"ש וואזנר, וכך מעיד הגרי"ל גרוניר בדעת הרבי)⁹³.

93. כדי לבאר שאלה זו, נקדים ונבאר את דיני המבשל ביו"ט לצורך מחר, ו'עירוב תבשילין': א. אסור מן התורה, לבשל מיו"ט לצורך מחר (חול או יו"ט שני), כאשר אין אפשרות שיהיה בזה צורך לאותו היום, כי הותרה מלאכה לצורך 'אוכל נפש' של היום. ב. אין איסור מן התורה, לבשל ביו"ט לצורך מחר, כאשר יש בו צורך, והיינו כאשר מבשל מוקדם ביום, כך שיתכן שיזדמנו אורחים, ויאכלו ממנו היום. ג. והנה, אסרו חכמים לבשל לצורך מחר, גם כאשר יש זמן לאכול ממנו באותו יום, אם יזדמנו אורחים, ועשו זאת חכמים כדי שלא יטרחו ביו"ט בשביל חול, כיון שיכול לטרוח למחרת בחול. ד. אלא שכאשר היו"ט חל בערב שבת, ובישל מוקדם באופן שאם יזדמנו אורחים, יוכלו לאכול ביו"ט, היה צריך להיות מותר לבשל, כי: א) מן התורה אין איסור, כיון שיכולים לבא אורחים, ולאכול באותו היום. ב) ומדרבנן אין סיבה לאסור, שהרי אין ברירה אלא לטרוח ביו"ט, שהרי למחרת בשבת, אי אפשר להכין את האוכל. אלא שבכל זאת - כדי להוסיף בכבוד יו"ט, ובכבוד שבת - תיקנו חכמים שכדי להתיר לבשל ביו"ט לצורך שבת, יש להניח 'עירוב תבשילין' (שו"ע אדה"ז, תקכו, א, ב).

יוצא: שההיתר של 'עירוב תבשילין' מועיל רק במקרה שמן התורה אין איסור, כי שייך שיזדמנו אורחים ויאכלו מאותו תבשיל, ורק כדי להתיר את האיסור של חכמים, הצריכו להניח 'עירוב תבשילין'. ויש להיזהר בזה, כאשר מבשלים ביו"ט לצורך שבת, שלא יהיה סמוך לסוף היום, באופן שלא יהיה מוכן לאכילה אם יבואו אורחים לפני השקיעה, כי אז אסור מן התורה, ולא מועיל לכך ה'עירוב תבשילין'.

ובנוגע לענייננו: יש לדון, האם מועיל ה'עירוב תבשילין', כאשר מבשל דבר שגם אם יזדמנו אורחים לא יוכל לתת להם לאכול! ודנו בזה רבי עקיבא איגר (שו"ת, א, ה), והחת"ס ('או"ח, עט), לגבי צימוקים יבשים שנוהגים בהם איסור בפסח, רעק"א כתב להתיר לבשל ביו"ט שביעי של פסח בשביל שבת, מכיון שיתכן שיקלע ביו"ט חולה שאין בו סכנה (שמותר להם לאכול צימוקים אלה), והחת"ס דחה את דבריו, שאינו שכיח שחולה שאין בו סכנה, יהיה צריך לפירות יבשים אלה. גם המהרש"ם

ט. מצות מכונה: ראה לעיל בפרק ג, 'המצות'.

י. יין שרף בפסח: נוהגים שלא לשתות יין שרף בפסח, גם כאשר הוא נעשה בכל הזהירות מחמץ. (רשימות, ד, עמ' 19, ליקוטי סיפורים עמ' צב)⁹⁴.

(דע"ת, תקכז) מקיל בזה, בנוגע לנזהרים לאכול בפסח רק 'מצה שמורה', ובאחרון של פסח מקילים, שמותר לאפות מצות אלה בשביעי של פסח שחל בער"ש, כי ההקפדה שלא לאכלם בפסח הוא חומרא בעלמא, ומבואר במג"א (תנט, יג), שכאשר איסור האכילה הוא רק מצד חומרא, אין איסור לאפותו ביו"ט. וכותב בשו"ת דובב מישרים (א, מט), שהוא הדין לענין מצה שרויה, שיש להתיר, כי הוא רק חומרא. [אמנם אדה"ז בסימן תנט, לא מביא את דברי המג"א, ואולי מכיון שלא סובר שדבר שהוא רק חומרא, אפשר לבשלו ביו"ט]. סברא נוספת להתיר הובאה בשדי חמד (חו"מ, ו, ו), שתמה על רעק"א, מדוע היה צריך להתיר מצד זה שאולי יודמן חולה, הלא יתכן שיבואו אורחים שלא מקפידים בחומרא זו, ומסיק, שאולי במקומו של רעק"א לא היו מצויים אנשים שלא היו מקפידים בפירות יבשים בפסח, אבל במקום שמצוי הדבר, ויתכן שיבא אורח שלא מקפיד בזה, מותר. ולפי"ו בנוגע ל'שרויה', הרי שבמקום שמצויים אנשים שלא מקפידים בזה, או המקילים לקטנים וכו', יש סברא להתיר. כמו כן דנו בזה הכנסת הגדולה (או"ח סב), שהמקילים באכילת אורז באחרון של פסח, יהיה אסור להם לבשלו בשביעי של פסח שחל בערב שבת, על פי דברי הרמ"א (תקכז), שמי שצם ביו"ט תענית חלום, אסור לו לבשל אפילו בשביל אותו היום, בשביל אחרים שאוכלים, כי נחשב כאילו לא הניח עירוב תבשילין. אבל החיד"א (מחז"ב, תסז, ו), מעיר שאינו דומה, כי המתענה לא יכול לבשל כלל, ולכן נחשב כאילו לא הניח עירוב תבשילין, אבל כאן שמותר לו לבשל, הוא הדין שיכול לבשל אורז בשביל אחרים, או בשביל מחר שיהיה שבת. [גם מדברי רעק"א, מבואר שלא סובר כדביר כנה"ג, שהרי התיר אילו יבואו חולים, וכן מהחת"ס שחלק מצד שלא מצויים חולים, רואים שאילו היו מצויים היה מסכים שמוותר]. ויש שדנו מצד 'מוקצה' (דובב מישרים שם, חזו"א או"ח מט), אבל כתבו שאינו מוקצה כי אינו בגדר 'איסור', והראיה שמקילים לאכול באחרון של פסח. [גם מדברי רעק"א והחת"ס, מוכח שאינו מוקצה]. ויש עוד להאריך בזה ואכ"מ.

למעשה, הגר"ש וואזנר (מבית לוי, ז) כותב: "מותר לבשל בשביעי של פסח ע"י עירוב תבשילין לשבת, גם דברים שהנוהגים בהם חומרא מלאכלם בימי הפסח וכגון מצה שרויה". ועיין מנח"י (ז, לג, בסוף התשובה), ושבת הלוי (ב, קסג, ו). ואף שיש שטענו שלדעת אדה"ז ש'שרויה' אינה חומרא בעלמא, אין להתיר כי לא נחשב ראוי לאורחים (הרב ביסטריצקי - תפארת מלך, א, עמ' 63 ואילך), הרי שלמעשה מעיד הגרי"ל גרונר (התקשרות מה, עמ' 24, והובא באוצר מנהגי חב"ד, עמ' רכה): "וכורני, ששנה אחת לא הכינו זאת (קניידלאך, ממצה שרויה), ובליל אחרון של פסח, כשלא הביאום לשולחן, שאל כ"ק אדמו"ר לסיבת הדבר, וענו שחשבו שבקביעות כזו (שהיה שביעי של פסח בשבת), לא כדאי לבשל זאת, ולא היה מרוצה מכך כלל".

94. בליקוטי סיפורים שם מסופר, בשם ר"ש גרונם, ששמע בלויבאוויטש שאמר

יא. קידה וקינמון בפסח: כותב הרבי בהגדה: "מכמה שנים, מנהגינו לא לקחת קידה וקינמון (להניח בחרוסת), מחשש תערובת חמץ". (הובא בספר המנהגים חב"ד עמ' 39. ובפועל נמנעים ככל האפשר ממוצרים תעשייתיים בכלל, וכדלקמן).

יב. אכילת צנון: הצמח צדק אסר אכילת צנון, בלי לתת טעם. (שמועות וסיפורים, א, עמ' עד, ליובאוויטש וחייליה עמ' 54, אוצר מנהגי חב"ד עמ' סג. לגבי אכילת שום, ראה לקמן באות ו, ו⁹⁵).

ו. הידורים נוספים, במאכלי פסח, הנהוגים בין חסידי חב"ד

א. מוצרים תעשייתיים / ב. אוכל או כלי שנגעו ברצפה / ג. קילוף פירות וירקות / ד. ביצים / ה. תבלינים / ו. אכילת שום / ז. סוכר / ח. 'שמאלץ' [שומן, בעלי חיים] / ט. מוצרי חלב

הצ"צ שהגאון רעק"א אסר זאת מטעם הכמוס ! ואילו היה אומר איזה טעם על פי תורה, היה אפשר לעיין בדברים, אבל מכיון שאסר מטעם הכמוס, אי אפשר להקל. ואכן בשו"ת צ"צ (או"ח נא) כותב: "הנוגע לדינא, כיון שמנהג כל ישראל בכל המדינות, שנוהרין מאוד בעשיית יי"ש לפסח שלא לעשות רק בטרובען חדשים . . מי הוא שיערב לבו להקל בזה ח"ו. וגם אשתקד נשלח תשובה לכל המדינות מהגאון ר' עקיבא איגר נ"י, שהחמיר מאוד וצווה ככרוכיא להזהר בעשיית יי"ש לספח". והכוונה לכרוז שפרסם רעק"א (כסלו תקצו) ושם אומר: "גם אם נעשה משקה זה באמ תבלי שום תערובת חמץ, עוד רחוק בעיני רוחי זרה, למשתי אותו בימי דפסחא, מטעם הכמוס עמדי, וצפון בקרבי, העת לא עת לגלותו כיום" (מכתבי רעק"א, תשכט, סימן ק). וברשימות (ד, עמ' 19), מובא מה שסיפור כ"ק אדמו"ר הריי"צ לרבי, בשנת תרצ"א, שכ"ק אדמו"ר מהר"ש התבטא בצורף חריפה נגד ה'פסח'דיגע בראנפען'. וראה בשו"ע אדמו"ר הזקן, תמב, סב, סג ועוד, בחששות שהיו בעשיית יי"ש לפסח, שצריך להכשיר את הכלים שבהם עושים את היי"ש וכו'. והאריך בזה בשו"ח (מערכת חו"מ, ז, ט), ובהגהות חכמת שלמה תסז, ח. ומעיקר הדין אם הכלים מוכשרים כראוי אין בעיה. אבל הרבה צדיקים נהגו שלא לשתות כלל יי"ש בפסח, ראה נטעי גבריאל פרק לט.

95. מסופר שם, שכ"ק אדמו"ר הרש"ב בא בשנת תרס"ו, למקום האוכל של ה'תמימים' בליובאוויטש וראה שהכינו למנה ראשונה צנון עם שומן, ושאל בתימהון: "האם אינם יודעים שאדמו"ר הצמח צדק אסר אכילת צנון בפסח, בלי טעם? ובאג"ק של כ"ק אדמו"ר הרש"ב (ג, עמ' רכח) מובא, שמכר עם החמץ 'רעטעך איין גימאכץ' (מרקחת צנון). מנהג זה הובא בחיי אדם (כלל קכז, ז), ודוחה אותו (למרות שמאריך בחשיבות הענין של 'אל תטוש תורת אמך'): "מה שיש נוהגים שלא לאכול צנון ושומים שאין לזה שום טעם וריח". ואכן הרבה נהגו לקחת צנון לכרפס. אכן, מנהג חב"ד כפי שאמר הצמח צדק, שלא לאכול צנון בפסח.

א. מוצרים תעשייתיים: ידועים דברי אדמו"ר הזקן⁹⁶: "בפסח אין מכבדים באכילה ושתיה" (שלא לגרום אי נוחות לאורח, שתביא אותו לבטל את הידורו, אבל בודאי שיש לקיים מצות הכנסת אורחים ולתת אפשרות לקחת אם רוצה. ספר השיחות תש"ה עמ' 91), ואכן נפוצה בעם ישראל החומרא, שלא לאכול אחד בבית חברו בפסח, אפילו הוא מהדר כמותו⁹⁷. ואם באכילה אצל חברו הדברים

96. הובא בספר המנהגים, ע"פ ספר השיחות תרח"ץ עמ' 263, תשג עמ' 58, תש"ה עמ' 91. [ולהעיר משיחת שביעי ש"פ תרצ"ז שכ"ק אדמו"ר הריי"ץ הפציר בנוכחים לאכול. ויש לבאר בכמה אופנים. אבל פשוט שאין בזה כללי ברזל, ואין לעשות מזה 'איסור' לאכול אצל חברו, וכפי שמוכח באותה אמרה עצמה, שאין לכבד, אבל 'רשאי לקחת בעצמו'. והכל לפי הענין. ולהעיר מהמובא בספר הליכות שלמה (פסח, עמ' צ), שאירע פעם שתלמיד ביקר בבית הגרשז"א, וכיבדו הרב בכוס יין, והלה סירב באמרו שמנהג בית אביו שלא לאכול בבית אחרים בפסח, והעיר הגרשז"א שאליבא דאמת גם בבית אביו לא מכינים יין בעצמם אלא קונים בחנות, וא"כ גם בביתם לא נהגו לדקדק בזה בנוגע ליין, והמשיך ואמר לו: "על האדם לכלכל צעדיו בתבונה ובדרך ארץ, ולא לדחות הכיבוד בצורה כזו, ובפרט תלמיד לפני רבו, לא יעלה על הדעת שינהג כך"].

97. מנהג חסידים ישן, שלא לאכול בבית אחר בפסח, אלא רק בביתו. כך מובא בספר מיכלא דאסוותא (יה, ד) בשם הרב מניז'נוב, ובהגדת לעלוב (עמ' ד, כד): "החמירו שלא לאכול ולשתות אחד אצל השני בפסח". וכן בהגדת בעלז (עמ' כ. ובשם מהר"א מבעלזא מובא רמז ממה שלגבי שבועות וסוכות כתוב: 'ושמחת בחגך אתה, ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי', ובפסח לא כתוב, כי בפסח לא מתארחים אצל חברו), ויש צדיקים לא חילקו 'שיריים' בפסח (נטעי גבריאל ב' עמ' קמו). ויש שחילקו (הגדת בן אהרן דקרלין עמ' קסז, ועוד). וכבר הביא הכף החיים (תנג מ) את דברי הגר"ח פלאגי' בספרו מועד לכל חי: 'משפחה ומשפחה מנהג אבותיהם בידיהם. . . שלא לסעוד אצל אחרים. . . מה טוב דבימי הפסח יקיים 'אשרי יושבי ביתך' טפי משאר ימות השנה".

וכך כותב הגרמ"ש אשכנזי ע"ה (שבועון כפר חב"ד גיליון 947): "אחד ממנהגי חג הפסח אשר נהגו בהם חסידים מדורי דורות הוא, שלא להשתמש במאכלים תעשייתיים שמקורם ממפעלים שונים. . . [ולאחרי אריכות בחשיבות ההשתדלות בכשרות מאכלי פסח, והדברים הנפלאים שנאמרו על שמירת מצוה זו, כותב]: "אי לכך, על אנ"ש שיחיו להשתדל ככל האפשר שלא לקנות לחג הפסח מוצרי מזון תעשייתיים, ולהשתמש בחג הפסח אך ורק בתוצרת ביתית, ולחנך את הבנים ואת הבנות מקטנותם במנהג טוב זה. . . הנ"ל אינו מדובר בקשר למזון תינוקות, ועליהם להתייעץ עם רב מורה הוראה".

דברים דומים כותב הגרמ"ק בספר חוט שני (עמ' קסז): "מאז ומעולם נזהרו ישראל באיסורי חמץ יותר משאר איסורים. . . ע"כ בודאי ההנהגה הראויה היא, אף שבשאר ימות השנה משתמשים בייצור מאכלים במפעלים של זרים, עכו"ם, מומרים וכיו"ב באופן שיש השגחה, מ"מ בפסח בודאי ראוי למעט בכל הדברים הנ"ל, שאין שומר

אמורים, כל שכן באכילת מוצרים ממפעל! ואכן, ממנהגי הפסח שנהגו בהם חסידים ושלמים, מדורי דורות, שלא להשתמש במוצרי מזון תעשייתיים שמקורם ממפעלים שונים, והשתדלו לאכול במשך חג הפסח אך ורק מאכלים מתוצרת בית. מלבד מוצרים מסויימים שנהגו להשתמש, כגון מצות ויין, שקשה לעשותם לבד.

ואע"פ שבזמננו ישנם הרבה מוצרי מזון כשרים לפסח בהשגחה מהודרת, וסומכים עליהם במשך השנה, הנה בפסח, משתדלים במידת האפשר להימנע ממוצרים תעשייתיים, שהרי חמץ אסור ב'משהו', והוא נפוץ בהרבה מאכלים, וכן קטניות מצויות מאוד [ואפילו אם בטל לפני פסח הרי הוא 'חוזר וניעור', ולפעמים הוא גם 'מעמיד' ולא בטל גם לפני פסח]⁹⁸. ועם כל הרצון הטוב, אין אפשרות להדר במפעלים בכל הידורים הנוהגים בבית, ובפרט בימינו שלעתים במוצר אחד ישנם עשרות רבות של רכיבים וחומרי גלם, ומידי שנה מתגלים חששות חדשים. לדוגמא: אגוזים קלופים, שנראה מוצר פשוט שאין בו שום חשש, אלא שגילו בשנים האחרונות במפעל בארה"ב, שהיו מוסיפים על האגוזים, חומר אנטי אוקסידנט המכיל שמן קטניות⁹⁹.

הכלל הוא: נמנעים בכל מה שאפשר, ובמה שאי אפשר, או שיש צורך גדול בכך, משתמשים במוצרים תעשייתיים עם ההשגחה המהודרת

לאדם יותר מעצמו, והמפעלים בודאי קושי הזהירות שם יותר מהנעשה בבית, ועי"ז נחשב כ'בא לטהר' ו'מסייעין בידו' שלא להיכשל, ודברים אלו יש בהם חינוך לקטנים וכו".

במדריך כשרות של אחד הבדצ"ם, מתפרסמת מידי שנה הודעה: "למרות שהננו מעידים שהכל נעשה אכן על טהרת הכשרות לפסח, אין זה אומר כי ישנה 'מצוה' בצריכת מוצרים תעשייתיים".

98. ואין כאן המקום להאריך, בדיני 'חוזר וניעור', ו'מעמיד'. וראה לעיל: 'מאכלים שיש בהם חשש חמץ בזמננו', רשימה של עשרות מוצרים שיש בהם חשש חמץ, וביניהם כמה שהחמץ הוא חשוב ומעמיד.

99. מתוך מדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית, עמ' 115. מקרה מפורסם, שזעזע את מערכות הכשרות, היה באחד מהיקבים שעמד תחת השגחה מהודרת. ביין זה היו מוסיפים חומצת לימון, ורק אחרי תקופה ארוכה, עלו על כך, שהחומצה עשויה מחמץ, ומכיון שרכיב זה מטרתו לשמר את היין, הרי שדינו כ'מעמיד' שאינו בטל אפילו באלף, אע"פ שהתערב לפני פסח. מקרה זה אירע בשנת תשל"ח ומוזכר בתשובותיו של המנחת יצחק (ז, כז), שהיה אז ראב"ד העדה החרדית עיין שם.

ביותר¹⁰⁰. ובודאי שבזכות הזהירות הזאת זוכים לסיוע מלמעלה ש'הבא ליטהר מסייעין בידו'.

ב. אוכל או כלי שנגעו ברצפה : מנהג מקובל, שאוכל שנפל על הרצפה בפסח, מחמירים שלא לאכול אותו (יש שנוהגים לקלף אותו תחילה, ואז לאכול. ויש מחמירים, שלא לאכלו כלל). וכן לגבי כלי מאכל (כף מזלג וכדו') שנפלו על הרצפה, נוהגים להניח אותו בצד ולא להשתמש בו בשנה זו. (אוצר מנהגי חב"ד, עמ' ס. והוא מנהג נפוץ בין היראים (הגדת לעלוב, עמ' כג, ספר מנהג ישראל תורה עמ' ריח ועוד), וכך נהגו בבית הגרשז"א (שלמי מועד, עמ' שלא). אלא שלעתים (כאשר יש ילדים קטנים וכדו'), קשה לקיים מנהג זה, ולכן יש להתייעץ עם רב מורה הוראה, שיוכל להתיר אם הכלי לא היה חם, ולאחר שטיפה היטב במים קרים, ולא על גבי כלים אחרים)¹⁰¹.

100. שהרי קונים מצות, ויין, והרבה קונים שמן מלח, וסוכר, כי אלו דברים שקשה לייצר בבית. ועל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מסופר, שהיה אוכל שקדים מתוקים (היה צריך זאת לרפואה, והיה מקפיד לקנותם לפני פסח, ובחנות שלא מוכרת מוצרי חמץ כלל, אוצר מנהגי חב"ד עמ' ד, עמ' סד, בשם הרב יעקב לנדא), גם על הרבי אכל מאכלי חלב (הרב בנימין קליין, ב'תשורה' נה"ח, ח, אדר תשנ"ו, עמ' 29. וראה ספר השיחות (תש"ג עמ' 64) שכ"ק אדמו"ר הרש"ב היה אוכל מצה עם חלב ששמרו אותו מכל תערובת של מים. אבל אולי לא היה זה חלב 'ביתי'), ומשמע גם שיש שהיו שותים תה (ראה 'הלקה והלבוב, ב, עמ' רטז, אוצר מנהגי חב"ד עמ' נג. ובעמ' קג, שהרבי ראה את כ"ק אדמו"ר הרי"צ שותה תה בערב פסח אחרי מנחה). הרי, שבדברים הכרחיים, משתמשים גם במאכלים הבאים מחוץ לבית, עם כל הזהירות הנדרשת.

101. יסוד החשש הוא שישנם פירוורי חמץ על הרצפה, ואע"פ שניקו את הרצפה היטב, הרי יתכן שהתגלגלו פירוורים חדשים מן החוץ, ע"י שנדבקו בנעליים, או באופן אחר. ובכן, אם יפול מאכל חם על גבי פירור חמץ, יבלע במאכל 'כדי קליפה' (תתאר גבר, ואדמיקר ליה בלע), ולכן אם קולפים את המאכל אין חשש. אלא שיש שמחמירים תמיד (כנראה מדין 'לא פלוג', שלעתים לא ניתן לקלף וכו'). ואם המאכל אינו חם, מספיק לכאורה לשטוף את המאכל. ואכן מן הדין סגי בכך, וכך כתבו כמה פוסקים למעשה, אלא שנהגו לפחות לקלף (כמו שנוהגים לקלף כל פרי וירק, אע"פ שמן הדין והחשש, סגי בשטיפה), ויש שלא אכלו כלל מהמאכל, כנ"ל. [ויש שלא נהגו בחומרא זו כלל, ראה חוט שני עמ' ק]. ובבית הגרשז"א אויערבאך היו נוהגים שאוכלים שנפלו על הרצפה החמירו שלא לאכלו, אבל כלי שנפל על הרצפה נהגו לשטוף ולהשתמש בהם. (שלמי מועד).

יש שהביאו סמך למנהג, מדברי הבאר היטב (תנא, מג) בשם מהרי"ל, שכותב המהרי"ל שלא יניחו מאכלים בקופסאות שמחזיקים בהם חמץ כל השנה, בלי הפסק דף וכדומה ואפילו אחרי הגעלה, כי אי אפשר לנקותן כל כך שלא ישאר

ג. קילוף פירות וירקות: נוהגים לקלף את כל הפירות והירקות שאוכלים בפסח. ויש מהדרים שלא לאכול את אלו שאין להם קליפה (וחסה, אוכלים רק למרור), ויש מהדרים להשתמש בסכין מיוחדת לקילוף (הלכות ומנהגי חב"ד, עמ' 185. והטעם: שמא נדבק איזה פירור חמץ, ולא רצו לסמוך סמכו השטיפה. וכן משום שבחומרי הריסוס ישנם לפעמים תערובות חמץ)¹⁰².

כלום בין החריצים, ואם נשפך שם אוכל, לא יאכלנו. וכותב שם ב'חק יעקב': "וכל זה חומרות יתירות, כי די בחומרא דהגעלה, וכן נוהגין". [בנט"ג, (ב, עמ' ריז) הביא כמקור למנהג, את המהר"ם ש"ק (רכז), אבל כל המעיין שם יראה שאינו דומה כלל, שהרי שאלוהו לגבי המנהג לזרוק בצק שנפל על הרצפה כאשר עושים את המצות. והשיב לקיים את המנהג, כי הארץ מלאה פירוורי בצק שנפלו מקודם והחמיצו. ומובן שאינו דומה כלל למאכל שנפל על הרצפה בבית נקי בפסח שלא מצוי חמץ כלל].

ומובן שמנהג זה הוא חומרא גדולה, ולפעמים קשה לעמוד בזה כי ילדים מפילים הרבה על הרצפה, ומגיעים להקפדות יתירות עליהם, לכן כתבנו שאפשר להתיר ע"י קילוף או שטיפה היטב, אלא שכדאי להתייעץ עם רב, מכיון שתלוי אם היה חם או לא, ואיך והיכן לשטוף, וכן שלא לבא לידי זלזול במנהג זה.

102. מנהג זה לקלף את הפירות והירקות, מקובל בהרבה קהילות. החשש הוא מפני 'משהו' חמץ שנדבק אולי לפרי או לירק. הפירות והירקות הם דברי המאכל היחידים כמעט (מלבד ביצים), שבאים מחוץ לבית, ואין עליהם השגחה לפסח, ואנו אוכלים אותם, והרי הם יכלו להיות בקרבת חמץ. לכן, נהגו רבים להסיר את הקליפה החיצונית, שיכלה להיות במגע עם חמץ. אמנם ברור, שמן הדין אין סיבה לחשוש בסתם, ש'נדבק' חמץ על הפרי או הירק, וגם אילו נדבק הרי מספיק לשטוף ולשפשף היטב. ונראה שמחמת הזהירות מ'משהו' חמץ, לא מסתפקים בשטיפה בלבד, שיתכן שלא תעשה כדבעי (שטיפה ושפשוף), ובפרט בזמנים עברו שלא היה מים בברזים וקימצו בשימוש במים, ולכן נהגו לקלף. [המנהג הוזכר בפוסקים גם בהקשר לפירות וירקות שיש עליהם 'קדושת שביעית', שיותר לקלף לפסח גם את אלה, שאין הדרך לקלף בדרך כלל (עגבניות, אפרסקים), ולא נחשב זלזול בקדושת שביעית, כי הקילוף בפסח נחשב צורך (הגר"ש וואזנר שיעורי שבט הלוי, שביעית, ה, י)].

[יש שנהגו להדר ולהשתמש בסכין מיוחדת לקילוף, כך שאותה סכין שאולי נגעה בחמץ (בזמן הקילוף), לא תיגע במאכלים של פסח. ויש שתמהו על כך, שהרי בשעת הקילוף, נוגעת הסכין בפרי עצמו? ונראה ש'אין דנין אפשר משאי אפשר', והרי אין דרך אחרת לקלף, בלא שתיגע הסכין בפרי, אבל אין להוסיף נגיעה בחינם במאכלים אחרים. ועוד, הרי בדרך כלל גם שוטפים את הפרי אחרי הקילוף, כך שגם אם היה 'משהו' חמץ על הסכין, ונדבק על הפרי, הוא ילך בשטיפה. ולחשוש שלא ישטפו טוב אחרי הקילוף, הוא חשש רחוק מידי].

סיבה נוספת בזמננו לקילוף פירות וירקות בפסח: הוא מפני חשש ריסוס שיש על הפירות והירקות, בחומרים שיש בהם חשש של תערובת חמץ. ואפילו אם

ד. ביצים: יש נוהגים לייחד סיר לבישול ביצים. וטוב לשטוף את הביצים במים קרים, לפני הבישול. (סיר מיוחד: אשל אברהם מבוטשאטש, תמו. לרחוץ: בן איש חי, הלכות חג בחג, מדרך הכשרות של הבר"ץ)¹⁰³.

נפסלו לאכילת כלב, הרי הם עדיין אסורים באכילה. (תשובות והנהגות, ב, רכה. אסור באכילה: למרות שנפסל מאכילת כלב, הוא מדין 'אחשביה', שכאשר אדם מחליט לאוכלו, הרי הוא 'מחשיב' אותו למאכל ראוי, וממילא אסור מדרבנן. (רא"ש פסחים כא, ב, ופסק כך המשנ"ב תמב, כ, מה). יש שרצו לומר, שמנהג הקילוף בכל הפירות והירקות, התחיל מהמנהג המובא ברמ"א (תסז, ח) שלא לאכול פירות יבשים מחשש שהתייבשו עם קמח, והפוסקים הוסיפו מנהגים בפירות שונים מחשש שפיזרו עליהם חמץ (מג"א, אגסים. פמ"ג, שזיפים, חיי אדם, קלפות תפוזים), וממנהג זה התפשט לכל הפירות והירקות (שבח פסח, באבוב, עמ' רכז).

קילוף ירקות, בבישול לפני פסח: לכאורה תלוי בב' הטעמים הנ"ל, שאם החשש הוא משום חומרי הריסוס שיש בהם חמץ, הרי שנפסק להלכה שכאשר ישנו רק טעם חמץ במאכל (והוא לא מעמיד וכו'), אם הוא בטל לפני פסח, לא אומרים 'חוזר וניעור' (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תמו, כב, שזו הדעה העיקרית להלכה, ורק מביא דעה המחמירה גם בזה, ומסיק שהמחמיר בזה, יחמיר לעצמו), וכל שכן בנדון דידן, שאין חמץ בודאי, והוא רק חשש דשמא ושמא, ובפרט כפי הנהוג ששוטפים הכל לפני הבישול. אבל אם החשש הוא מפירור חמץ, אז אע"פ שהתבטל לפני פסח, הרי הוא חוזר וניעור (כמבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן, שם), ואם כן, אם יש איזה פירור חמץ בתבשיל, הוא 'חוזר וניעור' ואוסר את התבשיל. ואכן מפי הגרי"ל לנדא נשמע, שנוהגים להחמיר בקילוף גם לפני פסח (הו"ב, תתרפו, עמ' 128). ונראה שאפשר להקל בזה לאחר שטיפה ושפשוף היטב, שהרי כל ענין הקילוף אין לו מקור הלכתי מוצהר, ובפרט אחרי שטיפה ושפשוף, בצירוף זה שזה שחמץ חוזר וניעור הוא חומרא שהחמירו חכמים בפסח (כלשון אדמו"ר הזקן תמב יד, תמו, א וקו"א שם). שו"ר שכך כתב הגרמ"ש אשכנזי ('שואלין ודורשין' תשע"ד עמ' 15, והערה 165), שהקילוף הוא חומרא והידור, ואפשר להתיר לבשל לפני החג, ולאכול בחג.

103. מנהג שטיפת הביצים, הוזכר בפוסקים מפני חששות שונים. הבן איש חי (צו, ל) כותב שצריך לרחוץ את הביצים כי מוכרי הביצים מניחים אותם בתוך קמח והוא נדבק על הקליפה. גם ב'כף החיים' (תעג, סד). כתב שיש להיזהר לשטוף ביצים לפני הבישול, כי לולי התרנגולים אינו נקי ממאכלי חמץ, וגם אח"כ המוכר לא מניחם במקום שמור מחמץ. (המנהג הוזכר בויגד משה, הגדת לעלוב, בעלו, סקווירא, ועוד). והנה, בספר לקוטי סיפורים (עמ' רסא), מסופר שהמבשלת בישיבה בליובאוויטש שאלה את הבחורים מדוע אינם רוחצים את הביצים שהכינו לחג הפסח, ונכנסו לשאול את הרבנית רבקה נ"ע (סבתו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ, ואשת כ"ק אדמו"ר מהר"ש), ואמרה: "אצלנו אין נהוג שרוחצים", אבל נמצאו מהבחורים שאמרו מדוע לא לרחוץ, הא מכל מקום יש בזה הידור. והגיע הדבר לכ"ק מוהריי"צ והקפיד על זה ואמר: "על הסבתא אין רוצים לסמוך, רק על האשה מהמטבח".

ולכאורה, אין הבדל בין מנהג קילוף הפירות והירקות, בגלל חשש שאולי יש

ה. **תבלינים:** נוהגים להימנע ככל האפשר ממוצרים תעשייתיים (כנ"ל), ויש להחמיר בזה במיוחד בתבלינים, כי יש בהם חשש ממשי של תערובת חמץ, וזאת מכמה סיבות: א. הדרך לאחסנם ביחד עם קמחים וסולת. ב. יש שגדלים באדמות שגדלו בהם דגנים, ובזמן הקטיפה מתערבבים בתבלינים. ג. יש שמתערבבים בבתי האריזה, ואחר כך נטחנים יחד.

ואם בכל זאת מקילים, יש להקפיד על השגחה מהודרת ביותר, שמקפידה לבדוק לפני הטחינה שאין גרעיני חיטה מעורבים בתבלינים, ושהמטחנה כשרה לפסח. (על פי מדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית, וספר כשרות בפסח, הרב אדריעי, ועוד). ולכתחילה עדיף להקל בקילוף, ולתבל באמצעות ירק כפטרוזיליה וכדו', לאחר שטיפה היטב, אע"פ שאי

עליהם 'משהו' חמץ, ומנהג רחיצת הביצים, אלא שהדבר תלוי במציאות, האם יש איזה חשש של חמץ שיכול להידבק בביצים. שבזמנו ומקומו של הבן איש חי, היה נהוג להניחם בקמח והיה חשש, ובמציאות שהייתה אז בליובאוויטש לא היה חשש. [והגרמ"ש אשכנזי ('שואלין ודורשין' תשע"ד) מדייק, שהסיפור שם היה לגבי שטיפת כל הביצים לפני פסח, ועל זה אכן אין צורך להקפיד, אבל על רחיצתם לפני הבישול, בוודאי שצריך להקפיד, וק"ו מקילוף].

לגבי המציאות בזמננו נצטט מתוך מדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית: "הביצים עלול להיות דבוק עליהן חשש חמץ, שלפעמים המקום שמטילות הביצים אינו נקי משירי מאכלים העשוי ממיני דגדים, ובעיקר מצוי חשש זה בביצים שאינן עוברות תהליך שטיפה ורחיצה, ולכן נהגו המדקדים לשטוף הביצים וכו'". הרי שישנו חשש של חמץ על הביצים, ואם מקפידים על פירות וירקות שאין סיבה שיהיה עליהם חמץ, כל שכן שיש להקפיד בביצים שיש סיבה. ובהרבה מקומות לא שוטפים את הביצים בלולים (עכ"פ בארץ ישראל, ובצרפת, אבל בארה"ב נראה ששוטפים, כפי שדנו בזה במנח"י, ד, נו, ובמשנ"ה ד, טו, ועוד), כי יש בזה סכנה, שהחידקים שעל הקליפה, נכנסים לביצה דרך החורים שבקליפה, (וכפי שפורסם כמה פעמים מטעם משרד הבריאות), ולכן גם בבית עדיף לא לרחוץ את הביצים לפני פסח (כפי שהציעו במדריך שם), אלא לפני הבישול.

ייחוד סיר לבישול הביצים: כך כותב באשל אברהם מבוטשאש (תמוז), וכך מובא בקובץ מ'בית לוי' ('הגר"ש וואנזר'): "נוהגים לייחד כלי מיוחד לבישול ביצים בפסח". בטעם המנהג נראה, שהוא על דרך הנוהגים לייחד סכין לקילוף, שכל כלי שיתכן שהיה במגע עם חמץ, לא משתמשים בו בפסח, מלבד לשימוש זה. (שהרי אי אפשר לייחד סיר חדש כל פעם שמבשלים ביצים). [ותמוה שבכמה מלקטים הביאו רק את המנהג לייחד כלי לבישול הביצים, ולא הזכירו שטוב לשטוף אותם. ואם חוששים שיש חמץ על הביצים, בודאי עדיף לשטוף, שהרי ייחוד כלי לא יפתור את הבעיה, בין באותו בישול, בין בבישול הבא של ביצים באותו סיר].

אפשר לקלף, מאשר להקל תבלינים שמיוצרים בבית חרושת. וכמו כן, אין לבשל עם תבלינים לפני פסח, כדי לאכול בפסח, אבל כדי לאכול ליל הסדר אפשר (ואפילו בכלים של פסח) (הגרמ"ש אשכנזי, 'שואלין ודורשין' תשע"ד עמ' 15,16)¹⁰⁴.

ו. אכילת שום: יש נהגו שלא לאכול שום בפסח, והוא מנהג קדום המובא בפוסקים ונפוץ מנהג זה בהרבה משפחות אנ"ש. אמנם יש אומרים שבליובאוויטש לא נהגו במנהג זה. ולמעשה נראה, שמי שנהג

104. במדריך הכשרות של בד"ץ העדה החרדית מובא בנוגע לתבלינים: "על פי רוב אורזים ומאחסנים אותם ביחד עם מיני קמחים וסולת, וטעון השגחה קפדנית לפסח".

ובספר 'כשרות בפסח' (אדרעי, עמ' תקא), כותב: "אין להשתמש בשום תבלין ללא הכשר מיוחד לפסח. בתבלינים מצוי שמעורב בהם גרגירי דגנים, יש תבלינים שגדלים באדמות שגדלו בהם דגנים במחזור קודם, ובעת קטיפתם נופלים גרגירי דגנים ומתערבים אח"כ בתבלינים, וכן יש המתערבים בבית האריזה וכדומה. וכן יש שאורזים אותם באותם מפעלים או בתי אריזה שאורזים קמחים וסולת שהם חמץ, ויש חשש לתערובת חמץ בתבלינים. לכן יש להחמיר בקניית תבלינים ובפרט בתבלינים המעובדים, כתבלינים טחונים, תערובות תבלינים, תבלינים מלאכותיים וכדומה, ואין להשתמש ללא הכשר מיוחד לפסח ע"י רבנות מוסמכת שביררו ובדקו את התבלינים שלא מעובר בהם גרגירי דגנים או כל דבר חמץ 'כל שהוא', ונטחנו במטחנה כשרה לפסח".

ושם בהערה: "לאחרונה פורסם שמפעל תבלינים בארץ, אף שעמד תחת השגחה, התברר שבעת טחינת התבלינים לפני פסח, היו מעורבים בהם גרעיני דגנים, ונטחנו עם התבלינים... ובשיעור של הרב מרדכי אליהו (קוץ צופיך עמ' 78), דן לגבי מפעל שטחן תבלינים בלי שהמשגיח היה שם, ואחר כך לקח המשגיח את התבלין למעבדה, והוברר שיש בפנים דגן". [הרב אליהו דן לגבי דעת השו"ע, האם אומרים שאע"פ שהתבטל לפני פסח, החמץ 'חוזר וניעור', וכל התערובת חמץ, ומוכיח מסימן תמב, ד, שמחמיר (אף שיש רצו להוכיח אחרת, מדברי השו"ע בסימן תמז, ד), אבל עכ"פ לדעת הרמ"א (שם), בוודאי שהחמץ 'חוזר וניעור' בתבלינים, כי דעת הרמ"א שרק 'בלח בלח' לא אומרים 'חוזר וניעור', וכן דעת אדמו"ר הזקן, ואם יש איזה גרגיר אחד של חמץ בתוך התערובת, נאסר הכל. אמנם 'דגן' כפי שהוא אינו 'חמץ' (ע"פ רוב), אמנם החשש העיקרי הוא, כאשר בפסח, יבא התבלין במגע עם מים, אם יש בו דגן, יעשה כל המאכל חמץ].

[בפוסקים דנו לגבי תבלינים שונים (צפורן, זאפרין וכו'), ראה דרכי משה, תסז, ח בשם מהרי"ל, ט"ז, ומג"א שם, שו"ע אדמו"ר הזקן תסז, כא. כב, ערוך השלחן תסז, יז ועוד) אבל הכל לפי המציאות בזמננו, ולכן הבאנו את החשש שיש היום בכל התבלינים].

בכך עד היום לא ישנה ממנהגו (המנהג מובא בחיי אדם, וחשש לו הפמ"ג, שד"ח, הגר"ש וואזנר, הגר"מ שטרנבוך, שו"ת בצל החכמה ועוד, וכך מנהג הרבה קהילות. חב"ד: ה'שבת המועדים', הגרמ"ש אשכנזי, הרשד"ב לויך, ופשטות אוצר מנהגי חב"ד, שלא אוכלים שום. אבל הגרלוי" גינצבורג מביא בשם הגר"י לנדא שלא נהגו כך בליובאוויטש)¹⁰⁵.

105. החיי אדם (קכז, ז), מביא מנהג זה וכותב, שמה שיש נוהגים שלא לאכול צנון ושום בפסח אין לזה שום טעם וריח, ומותר. אמנם בפמ"ג (תסד) כותב: "יש נוהגים שלא לאכול שום בפסח, ואינו יודע טעם למה. ומכל מקום, עתה אין להקל בפני עם הארץ, ובצנעה לת"ח אין להחמיר". וביאר את דבריו בשד"ח (ח"מ, ו, ט), שהוא כדי שלא יבואו להקל בפסח גם בשאר דברים.

והביא שם השד"ח, מה שכתב בשו"ת חמדת משה (יא), ש"נתעורר לעיין במה שנוהגין הרבה בני אדם שלא לאכול שום בפסח", וכותב ששאל, כמה מורי הוראות למה לא אוכלים שום בפסח, ולא ידעו לומר טעם למנהג, אבל שמע שיש חשש שהגויים שורים את השום בשכר, ולא הסכים לטעם זה, שא"כ לא היו הפוסקים שותקים מלומר זאת. ובנזר הקודש (עמ' רמו) כותב, שהיו מצניעים את השום בסובין, ולכן לא אכלו שום, כי חששו שנדבק בהם מהסובין שיש בהם חשש חמץ. וגם בימינו נוהגים לתלות את השום ליבש במטבח במקום שיש חמץ (וזיעה של חמץ). [ובשו"ת זכר יהוסף (קכ), ומעדני שמואל על הקיצור שו"ע (קיו, כה), דוחים מנהג זה].

בפתחא זוטא חיזק את המנהג, ומביא שהמהר"ש מבעלו נשאל, מדוע לא אוכלים שום בפסח וענה שכך היה המנהג בבית אביו, ו'אל תטוש תורת אמך'. ואכן כך מנהג בעלז (אוצר מנהגי חב"ד עמ' סג), ומנהג רוזין, וסדיגורה (הגש"פ שלשלת הזהב עמ' עא), ומנהג סאטמר (נט"ג ב, עמ' רי, שהעיד הרבי מסאטמר שכך נהגו בבית אביו). אך מנהג באבוב ורופשיץ שלא להקפיד בכך.

הגר"ש וואזנר (מבית לוי, עמ' רסב) כותב, שטעם החומרא הוא כנראה בגלל שייבשו את השום בתנור (וכמו שהחמירו בפירות יבשים), וחומרא זו לא שייכת בשום ירוק (טרי), ומ"מ לא ישנה את המנהג. ובתשובות והנהגות (ה, קכז) כותב, שטעם המנהג הוא משום שהשיניים נחשבות כמו דוחקא דסכינא, ואם אוכל בהם דבר חריף הרי הוא פולט טעם החמץ שבלוע בשיניים. (אולם ראה במכתב שבספר שלמי מועד עמ' שלה, שלדעת הגר"ש"ו אויערבאך הבלוע בשן נעשה פגום לגמרי מחמת הבל הפה, ובפגום לגמרי לא אומרים שהחריף משויה לשבח, כמבואר בפמ"ג שער התערבות, ו).

לגבי מנהג חב"ד: הנה, בספר שבח המועדים (עמ' 195), מביא בפשטות את המנהג שלא לאכול שום, וכן כותב הגרמ"ש אשכנזי (שואלין ודורשין, עמ' טז), והרשד"ב לויך בספרו שיעורים הלכה למעשה (עמ' רפח), אמנם הרב גינצבורג מביא בהלכות ומנהגי חב"ד (עמ' 185), בשם הגר"י לנדא (שהיה בן בית אצל כ"ק אדמו"ר הרש"ב) שבליובאוויטש לא היו אוסרים שום בפסח [ויש להעיר, שמהסיפור על הערת כ"ק אדמו"ר הרש"ב לבחורים בשנת תרס"ו, בליובאוויטש על כך שאכלו צנון בפסח, משמע שגם לא הקפידו בצנון, ואולי מאז אותה הערה שהפסיקו לאכול צנון, גם

ז. **סוכר:** בימים עברו היה חשש של חמץ בסוכר ולכן כתבו הפוסקים שאין להשתמש בסוכר בפסח. (תרומת הדשן, מהרי"ל, רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן, תסז, ב). אלא שמאז החלו לייצר את הסוכר בצורה אוטומטית באמצעות מכונות בבתי חרושת, לא מצוי חשש של חמץ בסוכר, ולכן סומכים על הכשר, אך יש להקפיד על הכשר מהודר. (כף החיים, ערוך השלחן, נימוקי או"ח).

אכן, יש המהדרים גם היום, לבשל את הסוכר לפני פסח, ולסננו בבד, כדי לוודא שאין שום דבר נוסף בסוכר, וע"י הבישול נחשב 'דבר לח', כך שגם אם היה בו איזה חמץ, הוא בטל לפני פסח, ולא אומרים 'חוזר וניעור' בלח. ורבותינו נשיאנו עצמם, נהגו להימנע מאכילת סוכר, וכל מוצר שהוסיפו בו סוכר בפסח, ויש יחידים שנהגו, כמותם, אך הרבי אמר, שאינו יודע אם זו הוראה לרבים (אוצר מנהגי חב"ד עמ' נ - נד) ¹⁰⁶.

הפסיקו לאכול שום, שהרי מנהג 'צנון ושום' מובאים בפוסקים כהודא מחתא, ולדוגמא החי"א שדוחה את המנהג דוחה את שניהם יחד, ומכיון שנודע שהצ"צ אסר צנון, א"כ ה"ה שאוסר שום, אלא שהיה מעשה בצנון. ויש לדחות, שמצינו כמה שנוהגים באיסור אכילת צנון, ולא נהגו באיסור שום, ועוד שהגר"י לנדא היה שם גם אחרי תרס"ו, ואכמ"ל] וידוע שחסידי ברוסיה נהגו שלא לאכול שום.

וראה לעיל הע' 11, שתי דרגות בהנהגות בין חסידי חב"ד: א. הנהוגים בין כל אנ"ש (ועכ"פ רובם), ונחשבים כמנהגי קהילה מסוימת, וגוררים את המשתייך לאותה קהילה. ב. מנהג של כמה משפחות באנ"ש, שמחייבת לעתים, את בני אותן משפחות (ותלמידים, שקיבלו על עצמם את הנהגת רבם ומשפיעם), מצד 'אל תטוש תורת אמך' וכו', אבל לא מחייבת את כל חסידי חב"ד. ויש מקום לומר, שמנהג אי אכילת שום, נכלל בסוג השני, אך יש מקום לומר, שהוא מנהג נפוץ, וכבר נהגו בו ויש משום 'אל תטוש'. ויפה כתב בשו"ת בצל החכמה (ד, קיג), לגבי מנהג שום בפסח, שמכיון שהוא מנהג קדום, ורבים וטובים נהגו בו, לכן אין לדחותו, ומ"מ מאחר שהרבה נוהגים בו היתר גם אין לאסור, אלא כל אחד ינהג לפי מנהגו, להיתר ולאיסור, ואין לשנות משום 'אל תטוש תורת אמך'.

106. הסוכר מצד עצמו אינו חמץ או קטניות, שהרי נעשה בדרך כלל מסלק או מקני סוכר ועוד פירות וירקות. אלא שכותב בתרומת הדשן (קיד), לאסור את שהיית ואכילת הסוכר בפסח כי הדרך לתת בו סולת. וכן כותב המהרי"ל (מאכ"א יג), שאסור בפסח כי נותנים לתוכו קמח. והביא זאת הרמ"א (תסז, ח), להלכה, וכן אדמו"ר הזקן (תסז, ב). וכותב החיי אדם (קכז, ג), בשם הנודע ביהודה (כד), שכבר התפשט המנהג להצריך הכשר על סוכר, כי יש מקומות שמזייפים ומערבבים בתוכו קמח (ורק עוד שע"ת תסז, ו, ומשנ"ב כט).

אך כל זה הוא רק כאשר יש חשש של חמץ, וכפי שכותב הכף החיים, שכל הסיבה לחשש בסוכר הוא מפני חשש תערובת, ולכן בכל מקום שאין חשש מותר. וכן בערוך השלחן (תסז טו), שלפי הידוע, בזמנו (לפני יותר ממאה שנים), אין שום

ח. 'שמאלץ' [שומן, בעלי חיים]: יש נוהגים שלא להשתמש באף שמן

חשש חמץ בסוכר כי הכל נעשה ע"י הקיטור ומ"מ הדרך לייחד לפסח צוקער שנעשה ע"פ השגחת ת"ח המשגיח בהפאברי"ק ונותן הכשר. וכן כותב בנמוקי או"ח (תסז, א), שבימינו אין כמעט חשש חמץ ורק צריכים השגחה משום חומרא, דחמץ במשהו בפסח. המנהג לבשל הובא בחיי אדם, בשם הנו"ב שיבשלו אותו לפני פסח וכך הוא יהיה לח בלח לפני פסח ולא אומרים חוזר וניעור. וכן מנהג בעלז וסקוירא (נט"ג, לט), וכן המנהג במרוקו (נתן דוד), וכן מנהג קראטשניף (רזא דעובדא), וכן נוהגים בהרבה משפחות.

ואמנם הסוכר הוא מוצר תעשייתי, שהרי הוא עובר תהליך שלם בבית החרושת (מרתחים, וממצים במים עד שיוצאת תמיסה, מנקים את תמיסת הסוכר משאר החומרים, ומרכזים לתרכיז בוואקום. אח"כ מגבשים את הסוכר בתוך התרכיז, ומפרידים את גבישי הסוכר ע"י צנטריפוגציה. וכך מגבשים כמה פעמים עד שמתקבלים גבישים לבנים חופשיים ממולסה. אח"כ טוחנים את גבישי הסוכר לאבקה ומנפים בנשות משי דקות. ויש המוסיפים לסוכר קצת עמילן כדי שלא ייבדק לגושים וישפך באופן חפשי. ולכן מוכרחים הכשר טוב לסוכר בפסח. ואע"פ שמקפידים שלא להשתמש בפסח במוצרים תעשייתיים, הרי את הסוכר אי אפשר לייצר בבית, והוא מוצר חיוני, ולכן סומכים בזה על ההכשר (ע"ד מצות ויין וכו'), ולכן יש שמהדרים לבשל ולסנן את הסוכר, כי כך לא סומכים רק על ההכשר, אלא הופכים את הסוכר לדבר לח, שגם אם יש בו איזה חמץ, הוא בטל לפני פסח ולא חוזר וניעור.

ומנהג רבותינו נשיאנו לא להשתמש בסוכר כלל, ראה בארוכה באוצר מנהגי חב"ד עמ' נ-נד, ובאג"ק מוהרש"ב א, עמ' תו, וספר השיחות הש"ת עמ' 37. וכותב הגר"י לנדא ברשימותיו (קובץ יגדיל תורה נ"ב, עמ' קמט), שכ"ק אדמו"ר הרש"ב לא השתמש בסוכר בפסח כי שמע שמוסיפים איזה אבקה בסוכר. וב'שמועות וסיפורים' (א, עמ' קה), מספר שהר"ר משה הורנשטיין גיסו של הרש"ב היה לו בית חרושת של סוכר, וידע שאין שום חשש, ובכל זאת לקח כלים חדשים והשגיח בעצמו שלא יהיה שום חשש, וכשהביא את הסוכר לרבי, לא היה שבע רצון, וכשהניחו את הסוכר על השולחן, לקח הרבי חכתייה אחת ושבר אותה, ומתוך הסוכר נפלה חיטה. וברשימות (ה, עמ' 21) כותב הרבי שכ"ק אדמו"ר הריי"ץ לא השתמש בסוכר גם באחרון של פסח. ובימי מלך (ג, עמ' 948) שגם הרבי לא השתמש בסוכר בימי הפסח.

האם צריך להקפיד בכך, ראה 'המלך במסיבו' (א, עמ' שז): "שאלה: אודות המנהג שלא שותים מים חוץ לסוכה כולל בשמע"צ איתא להדיא ב'ספר המנהגים': 'המהדרים גם מים אין שותים חוץ לסוכה, ואפילו בשמע"צ', מדוע לא נכתב בסגנון כזה 'המהדרים וכו'', לגבי אי שימוש בחג הפסח בצוקער (סוכר)? כ"ק אדמו"ר שליט"א: לגבי סוכה ושמע"צ, כך הורה כ"ק מו"ח אדמו"ר להדפיס . . איני יודע אם הידור הנ"ל דאי שימוש ב'צוקער' הוא הוראה לרבים - אם יהודי ייצר בעצמו סוכר, או שיודע בבירור שאין בזה כל חשש, מדוע יש לאסור עליו?". ומעין זה מסופר (הלקח והלבוב, ב, עמ' רטז), שהיה נהוג בליובאוויטש להיכנס לחדר כ"ק אדמו"ר

בפסח, ובמקום זה משתמשים בשומן בעלי חיים, ונקרא באידיש: 'שמאלץ'. ואע"פ שיש מקום לחומרא זו, והובאה בפוסקים, ובפרט למחמירים שלא להשתמש במוצרים תעשייתיים, מכל מקום, רבים נהגו להקל בזה בזמננו, שיש השגחות מהודרות על השמן, והשמן הוא מצרך נחוץ ביותר, ואי אפשר לעשות שמן בבית, והשומן אינו מאכל בריא (משמעות אדה"ז תנג, ה, ששמן מותר ולא חשש להחלפה בשמן אסור. וממכתב הרבי אג"ק כא, עמ' צו, משמע שאנ"ש משתמשים בשמן. וראה נט"ג, לט, יט)¹⁰⁷.

הרש"ב לחזור לפניו את המאמר שאמר בקבלת שבת, ופעם בשבת חוה"מ פסח נכנס הרה"ח ר' שילם (ראש ה'חוזרים'), ולא היה המאמר שגור בפיו. ואמר הר"ר אלחנן מורוזוב בבדיחות הדעת, שכנראה הוא מטעם שר' שילם שתה היום את התה בלי סוכר, מטעם זהירות בפסח. ואמר כ"ק אדמו"ר הרש"ב, 'איך האב ניט האלט אז מען מאכט מיר נאך' (אינני אוהב שמחקים אותי).

107. המג"א (תנג, ב) כותב, ששמע מהמהרי"ל שמותר לאכול שמן זית בפסח. כותב על כך הדגול מרובה, שלא ראה שיאכלו שמן זית בפסח, וזאת מצד שני טעמים: א. כותשים את הזיתים במכתשת והם נחשבים 'דבר חריף', ויש לחוש שאולי נכתשו במכתשת חמץ. ב. דילמא אתי לאחלופי, כלומר שיקראו לזה שמן זית, אבל במציאות יעשה מדברים אחרים (קטניות). וכבר כתב בשו"ת תשובה מאהבה שבזמננו אין חשש, וכן דעת הפרי חדש. גם היעב"ץ מתרעם על החומרות החדשות שלא שערם אבותינו, ומעולם נהגו להשתמש בשמן זית. אבל הביא בשו"ת בית שערים (רטו), מכתב מה'ייטב לב' להחמיר שלא להשתמש בשום שמן בפסח (על פי טעמו השני של הדגול מרובה, ש'אתי לאחלופי'), ומביאו בספר מנהג ישראל תורה. ואכן יש שנהגו כך, שלא להשתמש בשום שמן בפסח, אלא רק בשומן מהחי הנקרא 'שמאלץ', וכן כתב בהגדת מטה משה.

והנה, מדברי אדה"ז תנג, ה, ששמן שאינו קטניות מותר באכילה, יוצא שלא חושש ל'אחלופי' וכאשר השמן אינו קטניות הוא מותר. וכן ממכתב הרבי (אג"ק כא, עמ' צו): "אנ"ש אוכלים בפסח, שומן נוטאלא". משמע שלקחו שמן ולא השתמשו רק ב'שמאלץ'. ומוסיף בנט"ג (לט, יט), שאפשר להקל בזה, מכיון שהשומן אינו טוב לבריאות. ויש להוסיף שאע"פ שמחמירים במוצרים תעשייתיים, הרי כאשר מדובר במוצר הכרחי שאי אפשר לעשותו בבית, מתירים (דוגמת מצות, יין וכו'), והרי שמן לא ניתן להכין לבד, והוא מצרך חיוני ביותר. ויש להוסיף גם, שהשמן הוא דבר לח, וגם אם היה איזה פירור חמץ בשמן לפני פסח, הרי הוא בטל, ואין 'חוזר וניעור' בלח. ולכן רבים נהגו להשתמש בשמן, עם הכשר מהודר שנהרוו שלא יהיה שום חשש של חמץ. אך יש שמהדרים ומשתמשים ב'שמאלץ' בלבד, והוא מנהג ותיקין. וראה מה שכתב הגר"ש וואזנר: "מי שנהג כמנהג אבותיו לא להשתמש בשום דבר ממצרכי הפסח שלא נעשה בבית אין לו לשנות משום 'אל תטוש תורת אמך', אבל אם נהג שלא להשתמש בשמן אלא בשומן, מחשש לכשרות השמן ועתה יש שמן כשר, והוא משתמש בשאר מצרכים מבתי חרושת נראה שמותר לשנות (שו"ת שבה"ל, ח קסג, ז).

ט. מוצרי חלב: יש מחמירים לשתות רק חלב שנחלב לפני פסח, כי החמץ אסור בהנאה, וכאשר פרה אכלה חמץ בפסח, נהנה מהחמץ שאכלה, כאשר שותה את החלב. ובזמן שלא היו מקררים, היה קשה להישמר ולהקפיד בזה, כי היה מצוי רק חלב טרי, ולכן נהגו כמה, שלא לאכול כלל מאכלי חלב בפסח. ויש שהחמירו בזה, גם מחשש שאולי נפל שם איזה פירור חמץ. אבל היום מוצרי החלב שאנחנו קונים (בפרט בצרפת), נחלבו לפני פסח (ובארץ ישראל, מקפידים שכמה זמן לפני פסח, לא מאכילים את הפרות בחמץ). וכן לא מצוי שיהיו פירוורי חמץ בחלב, ובפרט שיש השגחה לפסח.

למעשה: יש ששמרו את המנהג, ונמנעים מכל מוצרי החלב בפסח, גם אם נחלב לפני פסח, למרות שלא מצוי חשש, שכיון שכך היה המנהג, ממשיכים לנהוג בו (ויש שמקפידים רק במוצרי חלב, ושותים את החלב עצמו). אכן, מהנהגת הרבי לאכול מאכלי חלב בפסח, מוכח שאין מנהגנו לאסור את החלב בעצם. אמנם, ההנהגה להימנע ממוצרים תעשייתיים בפסח, תקפה גם לגבי חלב ומוצרים, שיש להימנע, אלא אם כן, הוא מהדברים הנצרכים לו ביותר (ע"פ הלכות ומנהגי חב"ד, עמ' 183)¹⁰⁸.

108. **דין חלב שנחלב בפסח:** פוסק הרמ"א (יו"ד ס, א), שבהמה שאכלה כל ימיה רק דברים אסורים, אסורה באכילה. ומביא הש"ך שם, פוסקים שחלקו על הרמ"א, כי מה שמעוכל אין בו איסור. אבל מדגיש, שגם לדעת המקילים, אם אכלה הבהמה איסורי הנאה, אסור לאכלה, כי נחשב שנהנה מהאיסור שאכלה. וכותב שם הפמ"ג (שפ"ד ה, וכן באו"ח סוף תמח): "ולפי זה, חמץ בפסח, אין לשתות חלב מבהמות גויים, שאוכלין הבהמות חמץ איסורי הנאה. ולאחר שהייה מעת לעת יש להקל, דלאו מאיסורי הנאה בא החלב, ובתוך מעל"ע נמי כיון דהוה זה וזה גורם, ומדרבנן אסור לכתחילה". הרי שהתיר שתיית חלב רק אחרי שעברו 24 שעות מאז שאכלה חמץ.

אכן הבית אפרים (לה, הובא בשע"ת תמח), חלק על הפמ"ג, כי החמץ לא אסור בשביל הגוי, ואין איסור להנות מחמץ של גוי אלא כשהוא בעין, וחמץ אסרה תורה ולא חלב. גם ה'נשמת אדם' (פסח קכד, ט), התיר, מטעם 'זה וזה גורם', כי הבהמה אוכלת גם דברים אחרים, ולא נהנה מהאיסור בלבד, אלא מצירוף איסור והיתר. וכן הקיל בשו"ת מהרש"ג (ב, פה) וכותב, שדומה לגוי שאכל חמץ בפסח, ובכח האכילה עושה איזה עבודה, היעלה על הדעת לאסור את אותה מלאכה. אלא שמסיים: "אמרתי לבני ביתי ולאנשי שלומי, שזה אצלי כענין מצות שאינם של שמורה, או כמו אכילת מצה שרויה, שאע"פ שעל פי דין מותר לאכלן בפסח, מ"מ אנו נוהגין להחמיר משום חומרא דפסח". וכן בתשובה מאהבה (ג, שכה), שנהגו לאסור, ובאשל אברהם (בוטשאטש, תמח): "ומ"מ אני מזהיר למנוע לכתחילה

מהחלב". בקיצור שו"ע (ק"ז, יג), הביא שיש אוסרים ויש מתירין, ושומר נפשו יחמיר. וכן החמיר בבן איש חי (צו, מב). והמשנ"ב (תמח, לג), הביא את דברי הפמ"ג, להתיר אחרי 24 שעות שאכלה חמץ, ושיש מקילים לגמרי. וראה בשד"ח (חו"מ ב, ד) שליקט את הדעות בזה לכאן ולכאן, ומסיים שיש מקום לקיים את דברי הנשמ"א).

מנהג חב"ד: מנהגת כ"ק אדמו"ר הרש"ב והרבי לשתות חלב בפסח, מוכח שאין מנהגנו לאסור את החלב בעצם [הרש"ב: ספר השיחות תשג, עמ' 64, שהיה מודקדק מאוד בענין 'שרויה', ולכן אכל מצה רק אם חלב שמור כלומר חלב ששמרו שאין בו שום תערובת של מים. הרבי: מפי הרה"ח ר' בנימין קליין, תשורה ח' אדר, תשנ"ו, עמ' 29. וי"א שהיה זה רק משנת תשל"ח. וראה אוצר מנהגי חב"ד עמ' נג, שהרבי לא היה שותה תה בפסח, ותחת זאת שתה חלב מהול במים].

אך אמנם אינו אסור בעצם, אבל בכל זאת, מכיון שהחלב ומוצריו הם 'מוצרים תעשייתיים', יש להימנע מכך אא"כ יש בכך צורך גדול, וכנהוג לגבי כל המוצרים התעשייתיים, ומבוסס על דברי אדמו"ר הזקן שבפסח לא אוכלים אצל השני. וא"כ כל שכן ממה שנעשה במפעל. [ומה שנהגו הרביים כך, זה עניין אישי ונקודתי מצד איזה טעם (רפואה וכדו'), ולא היתר גורף לכל מוצרי החלב. וכמו שלא יעלה על הדעת להתיר אכילת שקדים מתוקים, ע"פ המובא ברשימות הגר"י לנדא שכ"ק אדמו"ר הרש"ב היה צריך לאכול בפסח שקדים מתוקים לשם רפואה, והקפיד שיקנו אותם לפני פסח, בחנות שלא מוכרים דברים של חמץ. וכן כתב הרב גינזבורג ב'הלכות ומנהגי חב"ד' עמ' 183: "הרבי היה אוכל מאכלי חלב בפסח. מזה נראה שאין חשש בעצם השימוש בחלב, אבל אלא הנזהרים מאכילת מוצרים תעשייתיים, נמנעים גם מחלב ומוצריו, כשאינם תוצרת בית"].

